

Katoliški Obzornik.

Izdaja

„Leonova družba.“

Urejuje

dr. Aleš Ušeničnik.

Leto I. — Štev. I.

V Ljubljani, 1897.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina I. zvezka.

	Stran
„Leonova družba“. (Spisal <i>dr. Aleš Ušeničnik</i>)	1
Duhovnemu očetu slovó in naročilo. (Spisal <i>dr. Jos. Pavlica</i>)	10
Nekaj poglavij iz mistike o satanu. (Piše <i>dr. Aleš Ušeničnik</i>)	21
Materijalistično modroslovje. (Piše <i>dr. Jan. Ev. Krek</i>)	37
Ob osemstoletnici križarskih vojsk. (Piše <i>Fr. Kovačič</i>)	50
Leposlovje fin de siècle. (Spisal <i>E. L.</i>)	63
Liberalizem ali večni Žid. (Piše <i>dr. Jožef Debevec</i>)	78
Politični razgled	88
Slovstvo. Pezzani: Codex Sanctae Catholicae Romanae Ecclesiae. (<i>Dr. A. Karlin.</i>) — Dr. A. Michelitsch: Atomismus, Hylemorphismus und Naturwissenschaft. (<i>E. L.</i>) — Dr. Ivan Tavčar: Povesti. I. (<i>Dr. A. Ušeničnik</i>)	91—97
Drobtinice. † Dubois-Reymond. (<i>Dr. Ignacij Žitnik.</i>) — Gladstone bogoslovec. (<i>Dr. A. U.</i>) — Sežiganje mrličev. (<i>Dr. A. U.</i>) — Mohamedan v zbornici. (<i>Dr. A. U.</i>) — Ali bivajo živa bitja na zvezdah? (<i>Dr. Jan. Ev. Krek.</i>) — Mednarodni katoliški znanstveni shod. (<i>Dr. Jan. Ev. Krek.</i>) — Freiburško katoliško vseučilišče. (<i>Dr. Jan. Ev. Krek.</i>) — Nagrade za znanstvene spise. (<i>Dr. Jan. Ev. Krek.</i>) — Kantova dela. (<i>Dr. Jan. Ev. Krek.</i>) — Važni rokopisi. (<i>Dr. Jan. Ev. Krek.</i>) — Seismometer. (<i>Kanonik J. Sušnik</i>)	98—106
Glasnik „Leonove družbe“	106

„Katoliški Obzornik“ izhaja štirikrat na leto, in sicer na koncu vsakega tretjega meseca. — Ustanovitelji »Leonove družbe« in nje redni člani ga dobivajo **brezplačno**; podporni člani za **1 gld.**; vsi drugi pa za **2 gld. 50 kr.**

Naročnina naj se pošilja pod naslovom: „Leonova družba“ v **Ljubljani (semenišče).**

„Leonova družba“.

„Veri in vedi.“

Boj véde zoper vero.

Reformacija je vrgla med narode seme dvoma. Duh upornosti pod imenom »misli svobodne« je začel razkrajati versko edinstvo in pripravljati prirodno pot brezverstvu. Luter sam je pač ohranil, nedosleden sam sebi, še marsikaj pozitivnega, a trebalo je le neustrašenega logika, da pokoplje še to in dá »misli svobodne« vso svobodo. Tudi tak mož je prišel in bil je — Lessing. »Lessing«, pravi škof Hafner, »je bil za Lutrom najznamenitejši mož v zgodovini protestantizma, osvoboditelj in ob enem grobokop.« Pokopal je vse pozitivno in vso svobodo dal — negaciji. Ko je pisal »Natana«, mu je bil najvišji smoter roditi — dvom. »Če izmed sto bravecev«, tako je pisal bratu, »eden začne dvomiti, sem dosegel — namen!« A zli princip v nas ni zadovoljen s samim dvomom, s samo negacijo, ampak skuša dvom in negacijo tudi podkrepiti, utrditi, opravičiti, umsko dokazati. Zlá volja ne miruje, dokler tudi um ni zadovoljen. Zato miselci prešlega veka niso samo tajili vsake razodete resnice, temveč so tudi napeli vse moči, da bi z vzvodom umskih dokazov vzdignili veličansko zgradbo krščanstva iz stečajev. Ves bistre duha so obrnili le v to, da bi našli dokazov zoper božje razodetje. Začel se je boj, ki je znan pod imenom boj véde zoper vero.

Vsekdar so se bojevali nasprotniki razodete vere tudi z védo, a vendar tako še nikdar ne, kakor v naši dóbi. Sedaj se lahko reče, da ni nobene stroke človeškega znanja, ki ne bi ob enem služila tudi za bojno orožje zoper božje razodetje.

Modroslovje je z obćim dvomom samo sebi izpodkopalo tla, da bi le porušilo vsa tla tudi pozitivni veri. Moderni filozofje so podobni slepemu Samsonu, ki je zgrabil ter stresel stebre, da se je zgrudila ponosna palača in pod razvalinami pokopala sovražnike in — njega. Le, da imajo ti filozofje samo srd Samsonov, a ne tudi — njegovega duha. Idejalisti so zmetli vse v strašno zmeto, kjer ni več mogoče ločiti subjektivnega od objektivnega, misli od stvari, bitja od nebitja. Materijalisti pa so, boječ se te zmete, obseдали na tleh in videli in čutili in spoznali le to, kar vidi in čuti in spoznava preprosti božji volem. Ni jedni ni drugi niso našli tál za vero. Zmeta pojmov je prav tako nasprotna veri kakor nizko mišljenje brez vzleta. — Kant in Büchner, oba sta sovražnika veri. Jeden je bil idejalist, drugi materijalist, a oba sta se srečala tam, kjer se dandanašnji začinja vsa filozofija, v brezverstvu. »Prvi korak k filozofiji je brezverstvo,« je rekel gledé na našo dóbo po pravici Diderot.

Zgodovina, tudi ta je sama sebi izpodkopala tla, kjer je prišla veri na sled. Kjer bi imeli biti početki vere, tam je nastavila bajke. O teh bajkah Reimarus in Lessing še nič nista vedela, kakor priča Lessingov životopisec: »Lessing in Reimarus sta bila še preveč zatopljena v čas umskega prosvetljenja, zato nista spoznala, da so bajke odločilen činitelj za zgodovino vsakega verstva.«¹⁾ To bi se menda po naše reklo: Lessing in Reimarus sta še preveč ljubila resnico, zato nista našla bajk povsod tam, kjer se začenja vera. A novodôbni zgodovinci so vzprejeli od filozofov načelo, da čudeži niso mogoči, in na tej podstavi preiskujejo dejstva. »Kritična veda nikakor ne more pripustiti čudežev«, pravi Strauss. »A dejstva, ki jih pripovedujejo evangelisti, bi vsakdo zastonj skušal razložiti naravno.« Zatorej moramo reči, da so bajke. »Ne tajimo evangelijskih dejstev, a pravimo, da so bajke.« Kjer torej obsledí zgodovina kako čudežno dejstvo, mora je najprej utajiti. Kadar pa to ni več mogoče, mora reči, da je le bajka. Kdo ne vidi, da taka zgodovina nikdar ne bo našla pozitivne razodete vere? Razodeta nadnaravna vera mora imeti domovinski list z nadnaravnim pečatom. A tak pečat so v prvi vrsti čudeži. Novodôbna zgodovina je potemtakem načeloma nasprotna vsaki veri. Že preden gre na delo, tají vsako razodeto vero, in ves njen trud je obrnjen izvečine tudi le v to, da utrdi svojo negacijo.

Koliko si nista že prizadeli arheologija in paleontologija, da bi porušili temelje božjemu razodetju! Izkopavali so blato v Ponilju, da bi našli kako stvarico, ki bi pričala, da je živel človek že v prastari davнинi, ki o njej nič ne vé sv. pismo. Prebiralí so napise na starih grobovih asirskih in babilonskih kraljev, in če so našli v slavospevih njih rodú in zmag kako številko, so jo vzprejeli s sveto spoštljivostjo, primerjali ž njo kronologijo sv. pisma, in če se ni vse ujemalo, je bilo pomotno sveto pismo, zakaj številka na spomenikih je morala biti seveda že a priori prava. Našli so na egiptčanskem templju naslikan živalski krog (zodiak). Vse je kazalo, da je bil naslikan v temni davнинi, zakaj na njem je imelo solnce stalež, ki ga že izdavna nima več. Zagnali so homerski hrup. Ta hrup je še odmeval, ko jim je bistrumen mož prebral na templju napise, ki so svedočili, da templja ni poslikal nihče drugi, kakor o svetlem dnevu zgodovine živeči cesar Avgust. Zopet so izkopali globoko iz zemlje — kostenjak. Zdela se je po plasteh, da je ležal notri že kdo vé koliko tisoč let pred Adamom — neovržen dokaz, da je tudi sv. pismo polno bajk. Veselje je bilo v taboru kraljice Vede, a skoraj se je dokazalo, da je kostenjak zakopal le dobičkaželjen Anglež. Ko je zavladal po Evropi darvinizem, so začeli iskati praslinó (protoplasmá), pa prehodne likove (Uebergangsformen). Häckel je našel na dnu morja nekaj takega kakor praslinó. A v Berlinu so mu dokazali, da je le sluzasta apnenka. Našel je na otoku kostenjak, tako čuden, da je mogel biti pač le prehoden lik — pitekantropos, človek opičnjak. A zopet so mu v Berlinu dokazali, da je le človeška hrbtenjača razjedena od kostne gnilobe. Tako se staroznanstvo peha in trudi za dokazom svoje negacije.

¹⁾ M. Koch: „Lessings gesammelte Werke.“ Biographische Einleitung. XL.

Kaj naj rečemo o prirodoslovju? Prav to je v naši dóbi ste-nolo-m zoper vero. Na podlago prirodoslovja so oprli trditev, da je in bo med vedo in vero večno nasprotje. »Kolikokrat v e d a stopi za korak naprej«, tako je izrazil to misel Naquet, »tolikokrat se B o g umakne za korak nazaj«. Astronomija je baje našla večni krogotok gibanja, fizika večni krogotok življenja. Fizijologija je našla um v možganih in zavrgla dušo; embrijologija je našla v človeku razvoj iz prasline; patologija pa je potrdila oboje. V imenu prirodne vede je Büchner zatajil Boga in v imenu iste vede ga tajé vsi materijalisti.

Kamorkoli se torej ozremo, povsod se b i j e b o j v e d e z o p e r v e r o.

Zakaj jih v tem boju toliko pade?

Ni moči tajiti, da pade v boju med vedo in vero mnogo bramboveev vere. Zakaj li?

V boju med vedo in vero ima izvestno veda ugodnejša tla. Najprej ima novodobna veda res zase neki v i d e z resnice. Zakaj veda, posebno prirodna veda, sloni na izkušnji, in svojim očem in svojim čutilom vsi verujemo najraje. Seveda treba dobro ločiti, kaj uči i z k u š n j a, a kaj je samo p o d m e n a in kaj samo d o m n e v a, toda prav to ni lahko, in zato se rado dogaja, da inamo za dokazano resnico, kar nikakor ni. Tako si je pridobila novodobna veda neki s i j a j r e s n i c e, ki se ž njim ponaša tudi tedaj, ko kratko in malo ne sloni na trdnih tleh izkušnje. Kaj čuda, če je tedaj veri nasprotna! Kako bi laži-veda ne bila nasprotna božji vedi — veri! A tudi tedaj s sijajem in videzom resnice slepi. Koliko trditev roma po knjigah, razpravah, listih, pod imenom dokazanih resnic, ki nikakor niso dokazane! Vzemimo modroslovje! »Čudeži niso mogoči.« To izgovarjajo in ponavljajo modroslovci drugi za drugim tako hladno, tako mirno, kakor da bi se še nihče nikdar ne bil podvomil o tem. In vendar! oglejte si dokaze za povedano trditev, kakšna siročina! Kozmologi radi govore o večnem krogotoku in se opirajo na Kant-Laplasovo teorijo kakor na neoporečno dejstvo, in vendar je vsa teorija še nedokazana podmena, ki ni brez resnih težkoč, a še manje, da bi ta podmena bila v katerikoli zvezi z negacijo božjega bitja in z večnim presnavljanjem stvari. Darwinisti izrabljajo vsak paleontologiški pojav za-se, in vendar se je že tolikokrat pokazalo, da so v i d e l i stvar tako, ker so si jo ž e l e l i tako. Oslanjajo se tudi na embrijologijo, in vendar je prav gledé na to še mlado znanost toliko prepornih misli! Zgodovinarji in nezgodovinarji pišejo o inkviziciji, in zopet je tanja kritika že tako često dokazala, da možje ni preučili niso te stvari.

Zlò je to, a je še večje zlò. Naša dóba ima malo miselcev, ki bi mislili svoje misli. Sodóbná šola ne uči misliti, ampak uči le obnavljati tuje misli. Kako malo mož je, ki ne bi vedno dejanski z vsem mišljenjem razodevali, da se ravna po tistem: *ὡς τὸς ἔφαξ!* V vsem so vsckdar odvisni od drugih. Tako se je zgodilo, da je malo mož pritisnilo svoj pečat vsemu mišljenju. Vse gre za njimi. Marsikdo se sam sebi vidi samosvoj, a samosvoj je le

v posameznostih, a v bistvu nikakor ni samosvoj. In žal, da si je znalo tisto malo mož, ki so sami mislili, pridobiti sijaj nezmotnosti in ga nositi tudi tedaj, ko so se najgrje motili. Zato velika množica dan za dnevom ponavlja in misli nešteto zmot. A umišlja si, da sama misli, in če ji kdo preroka, ščuvajo jo, naj le »misli svobodno!«

„Le misli Ambattha preljubi!
Le dalje ves svet premišluj!
Da misliti greh bi bil morda —
Brahmanom tega ne veruj!“

In kar je največje zlo, človeška narava je po grehu samoljuba. Človeški um hoče biti samosvoj. Vera ga tirja, da se upogne božjemu umu, a veda se laska njegovemu napuhu. Zato je človeški um tako kritičen in vedljiv, kadar se gre za vero, a tako nekritičen in verljiv, kadar se gre za vedo. Dogaja se navadno, kar je vrgel sv. Hilarij krivovercu v obraz: »*Aequanimiter imperitus in tuis, insolenter in Dei rebus ignarus.*« Sto trditev vzprejme brez dokazov, samo za vero mu noben dokaz ni dovolj močan. Le prečesto in prerado se izpolnjuje nad nami videnje sv. Janeza v skrivnem razodetju:

»In sem videl zver iz morja priti, katera je imela sedem glav in deset rogov, in na njenih rogovih je bilo deset kron in na njenih glavah so bila imena preklinjevanja.«

»In zver, ki sem jo videl, je bila podobna risi, in njene noge so bile kakor medvedove noge in njena usta so bila kakor levova usta. In drakon ji je dal svojo moč in veliko oblast.«

„In ves svet se je nad zverjo čudil. *Et admirata est universa terra post bestiam!*“

In so molili drakona, kateri je dal oblast zverji, in so molili zver rekoč: »Kdo je zverji enak, in kdo se more ž njo bojevati?« (Razod. 13. 1—4.)

Ta zver, kakor razlagajo sveti očetje, je podoba nekrščanske moči. Podoba je moderne vede, ki ima bolj ali manje vsa — **characterem aut nomen bestiae, znak ali ime nekrščanske moči.** (Skrivno razod. 13. 16.)

»*Et admirata est universa terra post bestiam* — in ves svet se je nad zverjo čudil!«

Prašina pokriva dela gorečega Atanazija, bogoslova Gregorija, vzletnega Avguština, globokoumnega Akvinata, a obajavajo nas zmedeni Hegel, nizki Büchner, »kritični« Strauss. Da, kritični Strauss, pa Renan! *Admirata est universa terra post bestiam!* Ves svet se jima je čudil. In vendar je dokazano, da bi bilo lahko prav s tisto kritično vedo in s tistimi kriteriji, ki so rabili Straussu in Renanu zoper Kristusa, spraviti s sveta in vreči med bajke Straussa in Renana!

„Čim bolj ti sam misliš svobodno,
Tem bolj si podoben — bogú.“

Tako kličejo apostoli »misli svobodne« množici, vedé ali nevedé, da človeško samoljubje najraje ta klic tolmači: »le misli sam in ne méni se za vero!«

Le nepokorna bodita Bogu, potem »b o t a k a k o r b o g o v a« (I. Mojz. 3. 5.), tako je dejal zli duh v rajū, tako nam govori še vedno zli duh v sreū, in tako nam govori tudi novodōbna veda.

„*Misel svobodna*“ pa *Leonova družba*.

Misel svobodna! — Ta klic je tako star kakor človeški rod. Glasil se je vsekdar, sedaj tišje, sedaj bučnejše; a najbolj se glasi izza reformacije. Ta klic očarava in baja. Zakaj svoboda, ta beseda je ena izmed najčarobnejših, ki so kdaj zazvenele na človeško uho. Kdo ne bi bil rad svoboden?

Le žal, da je satan že v rajū potvaril ta pojem. Človek je svoboden, ker lahko stori ali ne stori, misli ali ne misli, veruje ali ne veruje. A človek, ki je po naravi z vsem bitjem odvisen od Boga, ne more iskati svobode v tej neodvisnosti. Zakaj čim je išče, zatajī svojo naravo, in ne osvobodī se Boga, ampak je le »prost pravičnosti«, a »suženj greha«. (Rimlj. 6. 20.) V oblasti božji vedno ostane, samo ne sin božji, ampak odpadnik in upornik. Kakšna svoboda je to?

Prav tako je z mislijo svobodno. Gotovo človek lahko svobodno raziskuje resnico. Tudi v mislih ima svoboda čarobno moč. A zabiti ne sme, da človeški um ni najvišji um, temveč le majhna lučica prižgana o večni neskončni luči; in da resnica, ki jo more spoznati po svoji naravi, ni vsa resnica, ampak da spoznava le z a r n i c e večne resnice. Zato se duh človeški le spopolni, kadar vzprejme od večne resnice nove žare, če tudi presežajo njegovo naravo in jih zato ne more imeti za s v o j e, in nespametno je, če se upira njih razodetju. Vera torej, razodeta resnica, ni sramotna za človeški um, ampak je usovršenje njegovo. Kdor je potemtakem prost vere, nikakor še ni popolnejši. Kdor pa se osvobodī vere, da n o č e verovati, če tudi padajo v njegov um zarnice božje, žarovi večne resnice, tak res odpade s svojo voljo od Boga, a prav s tem postane »suženj ljudi« (I. Kor. 7. 23.) in kar je hujše »suženj greha« in s u ž e n j z m o t e. Zakaj tak tajī, česar jasna pamet ne more tajiti brez zmote. Kakšna svoboda je to, če človek noče biti pokoren Bogu, ki je njegovo usovršenje, a je pokoren zmoti in laži, pokoren zlim ljudem in satanu, ki so vredni le njegovega prezira! Ali ni taka »svoboda« in taka »misel svobodna« — najsramotnejša sužnjost? Vsi, ki govore o taki prostosti, imajo »prostost le v z a g r i n j a l o h u d o b i j e!« (I. Petr. 2. 16.)

Vrnimo torej »misli svobodni« svoj pomen, in ne bo jih toliko padlo v oblast brezverstva! Prav je, da človek teži za svobodo, a težiti mora za ono svobodo, ki mu gre. Po naravi svoji je ves, kar ga je, božja svojina in last, ne teži torej za tem, da bi bil kdaj do cela samosvoj! Premeniti bi moral poprej naravo. A bojuj se in vojskuj, da bo svoboden vsega, kar ponižuje človeško naravo in jo uklepa v sramotno robstvo — stvari. Zopet je prav, da teži človek za mislijo svobodno, a zopet le za ono, ki gre njegovemu umu. Človeški um je pod božjim umom, in njegova misel le nepopoln posnetek božje misli. Zato naj človek le misli svobodno, a pravec mu mora vendar vsekdar biti božja razodeta resnica. Lē ta svoboda je prava svoboda! Svoboden

človek je suženj božji, in svobodna misel sužnja božje misli — tako hoče narava stvari. A kdor preobrne ta red, upornik je večnemu Bogu, a suženj minljivi stvari, in njegova misel je uporna nezmotni božji misli, a sužnja zmotni misli — stvari! Če človek noče biti služabnik božji, mora biti hlapec — satanov!

In prav zato, da bi prava »misel svobodna« prerodila Slovence in jih osvobodila, se je osnovala v središči Slovenije — *Leonova družba!*

Leonova družba sloni na neporušnem temelju, da si vera in veda, obe hčeri božjega uma, nikdar in nikoli ne moreta biti nasprotni. »Nulla unquam inter fidem et rationem dissensio esse potest«, je dejal sv. vatikanski zbor. Ko bi si bili vera in veda kdaj nasprotni, bi bil Bog sam v sebi razdeljen, zakaj ena in druga je le odsev večne božje resnice.

Zbog tega Leonova družba smatra boj, ki se bije pod imenom vede zoper vero, za poguben in bridke obsodbe vreden boj. Tak boj je satanski in more le pahnti človeštvo iz prave svobode božjih sinov v robstvo satanovo.

Zato je in bo prvi smoter Leonove družbe, da služi veri in vedi; ne vedi zoper vero, ne veri zoper vedo, zakaj eno in drugo bi bilo krivo. Veri in vedi! Obe usovršujeta človeka, obe ga vodita k pravi svobodi, svobodi od greha in zmote, obe ga vodita k njemu, ki je zadnji smoter vsaki stvari, k — Bogu.

Ta smoter bo dosegla Leonova družba s tem, da bo ločila laži-vedo od vede in gojila čisto vedo. In ta veda je — krščanska. Krščanska ne tako, kakor da ni drugje nobene vede, kjer ni krščanske vere, ampak krščanska zato, ker prava veda mora imeti v sebi tudi pravi ozir na razodeto krščansko vero, sicer bi bila nepopolna ali zmotna, in taka veda je v krščanstvu ali pa vodi h krščanstvu; krščanska veda zato, ker prava veda nikdar ni v opreki s krščansko vero.

Zopet ni, kakor smo videli, nobene stroke človeškega znanja, ki bi ne imela bojevitega znaka zoper vero in ki bi ne bila prav zato vsaj po nekoliko laži-veda. Zato bo Leonova družba morala bolj ali manj gojiti vse stroke človeškega znanja.¹⁾

Najprej seveda bo morala gojiti bogoslovje in modroslovje. Zakaj kdor ne misli prav o početku vseh stvari, ta o nobeni stvari ne bode prav mislil. Kdor ne misli prav o prvem vzroku, ne bo prav sodil o drugotnih vzrokih in o učinkih. In zopet kdor sploh ne misli prav, bo zanesel zmote v vse. Največ zmot, ki v njih živi velik del človeštva, je krivo neznanje filozofije ali pa napačna filozofija. Brez modroslovja si ni moči misliti umnega zgodovincea, ne prirodoslovca, a najmanj dobrega socijologa. Modroslovje mora podajati načela in prvine vsaki drugi vedi. A majhna zmota v načelu je največja v posledicah. Parvus error in principio magnus est in fine, je dejal modro Aristoteles.

¹⁾ Tudi na Laškem snujejo katoličani tako družbo, ki naj bi imela pet odsekov: 1. Za socijalna vprašanja (ekonomiška, pravoznansko-politiška); 2. za versko-apologetiška; 3. za modroslovna; 4. za prirodoslovna; 5. za zgodovinska in sorodna vprašanja. Conf. „Rivista internazionale“ vol. XIII., fasc. 49., pag. 39 ss.

Gojiti bo morala in pretresavati socialno vprašanje. Zakaj to je vprašanje našega časa in ena zmeta v tem vprašanju bi imela lahko najžalostnejše posledice za človeško družbo. Tudi bi se skoraj nobena veda tako rada ne postavila v nasprotje z vero, kakor prav socialna veda.

Velik boj zoper vero bije tudi zgodovina. Tudi v njej torej treba ločiti resnico in zmoto, resnico, ki se sklada z vero, in zmoto, ki se bojuje zoper njo. Potem pa je brez zgodovine nevarno reševati socialno vprašanje. Vsak socijolog mora biti znan tudi z zgodovino človeštva.

Z modroslovjem, s socialno vedo in z zgodovino je v tesni zvezi pravoznanstvo. Tudi temu se ne bo mogoče ogniti, tem manj, ker pravni nazori močno vplivajo na prevažna politiška vprašanja.

Svoje mesto bodeta morala imeti tudi prirodoslovje in leposlovje. Prirodoslovje je trdnjava materijalizma, najhujšega rogoborca zoper razodeto vero. Leposlovje pa je materijalizma glasnik. S prirodoslovjem se materijalizem brani, po leposlovju pa širi svojo moč in oblast nad duhovi in srei. Na podlagi prirodoslovja veda zameta vsako premirje z vero. »Izkušnja in opazovanje sta naša edina vodnika«, je dejal Lamettrie. Moč leposlovja pa je vsem znana. V Parizu v narodni knjižnici je srce Volterjevo, o njem pa je napis: »Njegovo srce je tukaj, njegov duh pa je povsod!« Da je duh Volterjev res skoraj povsod, tega je krivo uprav — leposlovje.

Skratka: Leonova družba je znanstveno društvo, ki hoče gojiti krščansko vedo, osvoboditi naše ljudstvo suženjstva zmote in laži ter voditi ga k pravemu dušnemu napredku.

„Katoliški Obzornik“ — glasilo „misi svobodne“.

Zastoj bi Leonova družba upala, da doseže svoj smoter, če ne bo res — družba.

Dejali smo, da se na vseh plateh bije boj vede zoper vero. Dejali smo, da je ta boj toliko hujši, ker ima naš čas le malo miselcev in ker po grehu sploh človeška narava samoljubno teži za napačno svobodo od Boga in božje resnice.

Leonova družba mora zatorej na vseh plateh ločiti vedo od laži-vede, vedi dati čast, a boriti se zoper laži-vedo, služiti v vsem veri in vedi. A to je nemogoče enemu, dvema, trem, za to je treba zveze, družbe. Le družba upaj uspeha! Seveda vsak modroslovec mora poznati tudi bogoslovje, tudi zgodovino, tudi prirodoslovje, zakaj vsega tega potrebuje, a delovati vendar sam ne more za vse. Modroslovcu modroslovje! Zgodovinar tudi ni nič brez modroznanstva, a dela ima že na zgodovinskem polju preveč. Vsaka veda je bolj ali manj z drugimi v zvezi, a vendar tudi najboljši veščak ne more vsemu kaj. Treba je družbe, ki v njej eden goji najpoprej to vedo, oni ono, tretji zopet drugo, a v vsem drugi podpira drugega.

Leonova družba mora družiti miselce, buditi miselce, roditi miselce. Čim več, tem bolje. In najprej tam, kjer se vzgajajo zmoti ali resnici najmočnejši brambovci — po višjih šolah. Le tedaj bo premagala, kolikor moči, duševno suženjstvo zmote in laži ter dala veri in vedi svojo pravdo.

A kakor ima vsak organizem svoje organe — in družba je organizem —, tako jih mora imeti tudi Leonova družba. Le po njih more širiti pravo misel svobodno med narod, po njih kazati, kako je duh upornosti poguba za človeštvo. Eden izmed teh organov je že osnovan — Katoliški Obzornik.

Izvestno bi Leonova družba najlažje dosegla svoj smoter, ko bi naenkrat delovala po mnogih organih; z govornimi besedo po zborih in shodih in društvih; s pisanimi knjigami, razpravami in časniki. A tako skromna družba, kakoršna more biti Leonova družba v Slovencih, tega ne more hipoma. Taka družba more delovati le po malem.

Za sedaj torej naj širi nje misel Katoliški Obzornik! ¹⁾ Kakšen je torej Katoliškemu Obzorniku program?

Če Leonova družba hoče dati čast veri in vedi in vsaki svoje, hoče to tudi Katoliški Obzornik, ki je nje organ. Če Leonova družba sloni na temelju, da si vera in veda ne moreta biti nasprotni, stoji na tem temelju tudi Katoliški Obzornik. Tudi Katoliškemu Obzorniku je zatorej prvi smoter kazati harmonijo med vero in vedo, boriti se zoper verske zmote in zoper zmote v vedi, ločiti resnico in laž, braniti neustrašeno resnico. Katoliški Obzornik hoče biti glasilo »misli svobodne«. Za svobodo misli se bo boril; ne za ono svobodo, ki je le upornost resnici, ampak za svobodo, ki jo dá resnica, za svobodo od zmot in blodnj, za svobodo, ki jo je mislil božji Zveličar, ko je rekel: »Resnica vas bo osvobodila!« (Jan. 8, 32.) Zakaj sužnjost zmote in blodnje je najhujši sužnjost. »Iz sužnjosti kakega človeka«, kakor modro pravi sv. Avguštín, »je moči kdaj ubežati in počiti. Kam pa naj suženj zmote beži? S seboj jo vzame, kamorkoli zbeži!« Edina sužnjost našega duha je, če ga ima v svoji oblasti zmota, in zoper to sužnjost se bo bojeval vsekdar Katoliški Obzornik. Klanjal se bo le resnici, razodeti ali naravni, ne gledé, da je morda temu ali onemu resnica érez voljo.

Veri in vedi bo služil Katoliški Obzornik. Vera in veda pa nista dva zračna pojma, ampak dve životvorni ideji, dve ideji gonivki vsega gibanja in zibanja narodov. Vse človeško dejanje in nehanje določuje verska ideja. Zato je po pravici dejal Proudhon, da »na dnu vseh stvari nahajamo bogoslovje«. Tudi veda ima mogočno oblast na življenje narodov. Zato se vera in veda srečujeta in dotikata v življenji samem. Vsaka presnavlja in preobraža življenje po svoje. Če je med njima boj, se mora kazati notranji razpor tudi v življenji narodov in tak razpor je smrt narodom. Vsled tega bo Katoliški Obzornik stal na vidiku, od tam opazoval gibanje narodov in gonivne moči, so li zmota in laž ali resnica in pravica.

Kakor pa mora biti prvo, kar je najbolj nujno, tako se bo oziral tudi Katoliški Obzornik najprej na ona vprašanja, ki najgloblje zasecajo v člo-

¹⁾ Ta in oni se bo spotikal nad imenom. Tudi mi nismo povsem zadovoljni. A težko je s takimi stvarmi. Kolikor glav, toliko pameti. Potrpimo. Ime še ni vse in uho se ga tudi navadi. Slovniški mislimo, da je to ime prav tako opravičeno, kakor »nadzornik«. Pomenilo bi torej najprej to, kar — »L'Osservatore Cattolico«. Mislimo pa, da ne zaznamenuje samo osebe, ampak lahko tudi list, kakor na priliko tudi »Zbornik«. Sicer pa ime ni pribito za večno.

veštvo, ki najbolj odločujejo njega blaginjo ali gorjé. Takova vprašanja so: versko, socijalno in politiško vprašanje. Časovna, sodobna verska, socijalna in politiška vprašanja bo zatorej pred vsem drugim presojal Katoliški Obzornik — pod ozirom na resnico. Vse drugo bo ali izločil ali pa kolikor moči podredil temu smotru. — Skratka: Katoliški Obzornik hoče biti obramba životvorne krščanske vede!

„Katoliški Obzornik“ pa „Rimski Katolik“.

Izvestno je že marsikomu prišla na um misel, kako si bo pač Katoliški Obzornik proti Rimskemu Katoliku, ki ga je izdajal dr. Mahnič, sedaj krški škof.

»Ko zapuščam Slovenijo«, dejal je prem. msgr. dr. Mahnič, »me posebno tolaži Leonova družba, saj ima ona namen na znanstvenem polju delovati po istih načelih, katere sem jaz zagovarjal.« Teh besed se je oprijel »Slov. Narod« (1897, št. 35.), da pove, kaj si misli o Katoliškem Obzorniku. »Načela dr. Mahniča«, tako piše, »načela dr. Mahniča o slovenski politiki, o državi, o naši literaturi, naši umetnosti, o naših društvih (čitalnica in »Sokolu«) so znana; pobijati jih mora vsak Slovan. Ako bo delovala »Leonina« po istih načelih Rimskega Katolika, potem vemo, da bo Katoliški Obzornik v še hujši meri napadal narodno stranko, vse odločne slovanske stranke, naše literate in umetnike, pa naša narodna društva. Po načelih Rimskega Katolika bo vzgajal tudi Katoliški Obzornik z denarnimi prispevki »mlade pisatelje«, rekše gimnazijske in akademične vohunčke, ki bodo nadaljevali kmalu še fanatičnejše delo dr. Mahničevih naslednikov...« — Tako »Slov. Narod«.

Na te nepravilne besede povejmo kratko, mirno, a odločno: Katoliški Obzornik bo deloval po istih načelih, kakor je deloval Rimski Katolik. »Rimski Katolik je bil po svojem načelu odločno in čisto katoliški list,«¹⁾ in tak hoče biti tudi Katoliški Obzornik. Tak hoče biti — če bo le izhajal — pod sedanjim urednikom in tak smo prepričani da tudi pod vsakim urednikom. Zakaj kdor zavrže ta načela, zavrže — resnico. Naj vzprejmejo slovenski razumniki list kakorkoli, teh načel ne bomo zatajili, ker zatajili bi svoje prepričanje, zatajili bi — misel svobodno! Tega pa ne more tirjati nobeno miroljubje, nobeno rodoljubje. Bog nam je priča, da si želimo tudi mi miru in sprave, a na trošek načel in na kvar resnice si ju ne moremo želeti. Kar se dostaje načel, ne pozna katoliška cerkev nobenega kompromisa in nobenega kompromisa ne more sklepati zaveden katoličan. Prvo je: *in necessariis unitas*, potem bo: *in omnibus caritas*! Kadar nas ne bodo več ločila načela, tedaj bo prišel dan zloge in — ljubezni v vsem.

Naj slovenski razumniki podpirajo list ali ne, to nas ne bo motilo. Če bo moral list prenehati, naj preneha, a tega ne, da bi Katoliški Obzornik zmetel le en pojem, ki jih je s tolikim trudom čistil in bistril Rimski Katolik! Bolje da ga ni, nego li da bi bil brez načel!

* * *

¹⁾ »Dom in svet«, 1897, pag. 125.

Vabimo torej vse, da se zbero v Leonovi družbi, bodite duhovni ali svetni razumniki, in vse, da se zbero okrog Katoliškega Obzornika. Prijatelje prosimo podpore, g m o t n e, a še mnogo bolj d u š e v n e, zakaj urednik ni — Mahnič. Nasprotnike pa prosimo, naj trezno bero, mirno sodijo in potem naj še le — govore. Zakaj uverjeni naj bodo, da nam je le za resnico! Ne gospostva, ne svoje časti, iščimo le božje časti!

„Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini Tuo gloriam!“

Dr. Aleš Ušeničnik.

Duhovnemu očetu slovó in naročilo.

„Ko zapuščam Slovenijo, me posebno tolaži Leonova družba, saj ima ona namen na znanstvenem polju delovati po istih načelih, katere sem jaz zagovarjal. Vedno bom v duhu spremljal njeno delovanje in kolikor bo v mojih močeh tudi delal za njeno procvitanje.“ (Dr. Ant. Mahnič, dné 6. febr. 1897 deputaciji kranjske duhovščine.)

Spodobno je pač, da glasilo »Leonove družbe« napiše častno listino v spomin možu, kateri je veliko pripomogel, da se je ustanovila, in katerega smemo imenovati nje d u h o v n e g a o č e t a. Dr. Anton Mahnič, vladika krški, je od začetka podpiral to početje; spisal je tudi več člankov o družbi, potoval je večkrat v Ljubljano radi nje, sodeloval je pri pravilih in bil je predsednik nje osnovalnega zbora. Duh njegov, ki je oživil na Slovenskem novo katoliško življenje, je pobudil tudi »Leonovo družbo«. Menimo pa, da prav sodimo, če rečemo, da mora družbo voditi njegova gorečnost in povzetnost, njegova učenost in zavednost, ako hoče res učvrstiti slovensko učeno razumnístvo in rokovoditi slovenski duševni napredek. Če prav se je torej znameniti mož poslovil od nas idoč v novo domovino, duh njegov ostane vedno z nami. »Ko zapuščam Slovenijo, me posebno tolaži »Leonova družba«, saj ima ona namen na znanstvenem polju delovati po istih načelih, katere sem jaz zagovarjal. Vedno bom v duhu spremljal njeno delovanje in kolikor bode v mojih močeh tudi delal za njeno procvitanje.« Veseleč se te njegove obljube, pomudimo se nekoliko z njim in njegovim dovršenim delom.

Anton Mahnič se je porodil v Kobdilju (občina Št. Danijel na Krasu) dné 10. septembra 1850. l., sin imovitih starišev Antona in Jožefe r. Jerič blagovnice. Hiši so pravili »pri Šimonovih«, od koder si je pisatelj privzel ime Šimonov. Njegov stric Jakob Jerič je bil duhovnik in profesor bogoslovja v Gorici. Ta je vplival na dečka Antona zlasti o počitnicah in ga je tudi spravil v šolo. Njegov dušni pastir, č. g. Andrej Brezavšček, zdaj župnik v Rihenbergu, mi je večkrat pripovedoval, kako modro in bistro se je držal v ljudski šoli naš deček Anton. Gimnazij je dovršil v Gorici, kjer je imel vrle sošolce, med kojimi naj imenujem dr. Ant. Gregorčiča in dr. Ant. Staniča.

Dr. Stanič, odvetnik v Gorici, popisuje nam sošolca-gimnazijalca: »Taka je podoba, katero mi spomin hrani o dr. Mahničú kot dijaku, pred vsem podoba vzgledno mirnega in za tako mlada leta nenavadno možkega in resnega učenca.

Dasi z vsemi tovariši prijazen in uljuden, se je vendar rad izogibal njihovim hrupnim zabavam, ter si privoščil za edino razvedrilo od napornega učenja najraje samotén izprehod v božjo naravo.

Ne spominjam se, da bi dr. Mahnič dijak, kakor se to med otroki in mladeniči rado dogaja, imel kdaj s kakim tovarišem prepír: osorne, trpke besede ni bilo slišati iz njegovih ust.

Razven miroljubnosti ga je dičila — pri vsej nadarjenosti in vstrajni pridnosti — izredna ponižnost in dobrosrčnost. Ta-le poslednja lastnost se je pri njem javila o vsaki priliki, zlasti pa, kadar je bilo treba v različnih stiskah pomagati šibkejšim součencem. Tam je bil Mahnič prava tolažba in gotovo pribežališče, saj so vedeli, da ga ne bodo nikdar zastonj prosili kake usluge. Še ga vidim, kako neutrudno nam je dan za dnevom pred uro prebiral svoje grške in latinske naloge — enkrat, dvakrat, trikrat, kolikorokrat je kdo zahteval; kako potrpežljivo je popravljál različne slovniške in sintaktiške nestvore, kako drage volje nam je razlagal težja mesta latinskih in grških klasikov. Karkoli je vedel in znal, je bilo vedno skupna last vsega razreda, in tiste duševne skoposti, ki tako nerada privoščí, da bi se kdo ž njenim znanjem opomogel, ni bilo na njem niti najmanjšega sledú. Bil je v resnici blagega in plemenitega mišljenja.

Ni čudo torej, da smo Mahniča vsi radi imeli in spoštovali, skoro kakor da bi bil naš učitelj. V tem pogledu niso zaostajali za slovenskimi rojaki niti italijanski součenci; preverjen sem, da mu tudi ti še dandanes hranijo prijazen spomin.

Izmed šolskih predmetov so bili Mahničú najljubši klasični in moderni jeziki, zgodovina in filozofija. Realnim strokam ni bil tako naklonjen in v tem se je zgodaj kazala značilna idejalna poteza v njegovem bitju.

Z vso ljubeznijo pa je gojil slovenski jezik, kateremu je menda posvetil, kar mu je prostega časa ostajalo od učenja drugih obveznih predmetov.

Zanimalo bode izvedeti, da je dr. Mahnič pričel svojo žurnalistično karijero že v drugem gimnazijskem razredu. Tedaj je namreč zasnoval list, kateremu je bilo ime »Vrt«. Po Mahničevem načrtu bi temu listu bili morali postati sotrudniki vsi slovenski součenci. Toda mi smo se lista, ki je v šoli hodil iz roke v roko, sicer veselili, tudi občudovali smo Mahniča, ali ne spominjam se, da bi bil kdo izmed nas kaj znatnega spisal za »Vrt«. Uvodni članki, proza in poezija — vse je bilo duševna lastnina Mahničeva, ki je bil in ostal izključni pisatelj, urednik, izdajatelj in založnik svojega prvega lista. — Kdo vé, ali mu ni usoda že takrat hotela nekoliko namigniti, kaj ga na tem polju približno čaka v bodočnosti?

Nov svet se je pač odprl dr. Mahničú, ko se nam je v višjih razredih začela predavati filozofija in estetika. Imeli smo v tem predmetu izvrstnega profesorja Fäulhammer-ja, ki je s svojim mičnim in jasnim predavanjem vedel vzbuditi za to vedo živahno zanimanje pri poslušalcih. Če je njegova

beseda imela tak učinek že pri nas, ki nismo bili bogve kako navdušeni za resno razmišljanje, kolik vpliv je morala imeti še le na mladeniča, ki se je v vsem svojem duševnem razvoju kazal za modroslovje kakor nalašč ustvarjenega!

Da dopolnim skromno sličico, naj omenim naposled, da je dijak Mahnič bil od najnižjega razreda do najvišjega vedno najodličniši učenec ali vsaj med najodličnišimi, ter da je bil ljubljenec vseh profesorjev. Pa saj tudi skoro ni moglo biti drugače, kajti bil je po značaju, vedenju in znanju — vzor dijaka.«

Dali smo besedo posvetnemu možu, odličnemu odvetniku liberalnega mišljenja, da se izvé vsestranska sodba o dr. Mahniču. — Dostavimo naj še, da je bil vedno pobožen dijak, ki je hodil vsak dan k sv. maši in je vsak večer molil rožni venec. Njegova pobožnost je bila neprisiljena, ker se ni odgajal v zavodu zaprt, ampak na svojem stanovanju. Vsled tega si je tudi ohranil zavest svobode, ker ni bil nikomur ničesar dolžan, a zraven je imel priliko, da je na svoje oči opazoval svobodno dijaško življenje in vpliv liberalne gospode na mladino.

Po dovršenem gimnaziju z odličnim zrelostnim izpitom je vstopil v goriško bogoslovnico z iskrenim veseljem in pravim poklicom. Edino veselje mu je bilo učenje in molitev. Svojim poglavarjem je bil s celim srcem vdan, zlasti prevzvišenima gospodoma dr. Al. Zornu in dr. Evgeniju Valussi-ju. Med učnimi predmeti sta ga zanimali najbolj dogmatika in filozofija. Pokojni profesor Štef. Kocijančič, veleučeni poznavatelj semitskih jezikov, bi ga bil rad pridobil za orijentalne jezike, pa ni šlo Sicer pa je bil v šoli vedno prvi in pri semestralnih izpiti je vselej vzbujal pozornost součencev in profesorjev, pa tudi prevzvišenega knezonadškofa Andreja Gollmayra, kateri je po nekem izpitu glasno rekel: »Tega pošljem na Dunaj.« Ker se je v tem oziru že mnogo neresničnega pisalo o njem, naj še povem, da se je poznej izbralo drugega gospoda za ono častno mesto in ne Mahniča edino le iz tega razloga, ker se Mahnič ni nikomur priporočal in sploh ni hotel protekcije. Z učenostjo je družil odkritosrčno pobožnost in gorečnost, da je bil vsem tovarišem v zgled.

Če prav najbolj tih in samotni v celi bogoslovnici, je vendar že takrat izdeloval v mislih načrte za javno delovanje v katoliškem zmislu. O goriški slovenski politiki je imel že takrat isto sodbo ko danes, da ni katoliška, če je še tako narodna in duhovnikom prijazna. Vnemal je prijatelje za svoje misli in načrte; ustanovil je nekako pisateljsko društvo, v kojem je večkrat govoril in navduševal tovariše, naj se urijo v spisovanju.

Po dovršenem bogoslovju so ga imenovali za prefekta v knezo-nadškofijskem deškem semenišču. Poprijel se je trdega dela z nedopovedno pridnostjo. Bil je vedno ali pri molitvi ali pri knjigi ali pri dijakih. Malokdaj je šel sam na izprehod in še tedaj ves zamišljen. Pisec teh vrstic, ki ga je sam opazoval sedem let, si ne more ni misliti, da bi bil kdo na Slovenskem toliko molil in premišljeval in se učil ko dr. Anton Mahnič.

Imel je pa v zavodu — kjer je ostal skoraj dvajset let — velik križ z dijaki in profesorji. Kdor pozna take duhovne zavode in naše posvetne

državne gimnazije, vé, kaj pravim, podrobno poročilo bodi odloženo za drugo priliko.

Nadarjene dijake, slovenske in italijanske, je rokovočil, da so se učili posebno filozofije in zgodovine, pa tudi, da so se vadili v spisovanju primernih nalog. Ko je prišel v zavod, je že našel časopis »Lipa«, ki je pa kmalu zamrla. On pa ni miroval, dokler niso Slovenci in Italijani prijeli za pero in se vadili v spisovanju.

Vse to pa ni bilo poglavitno, kar je namerjaval z učenci. Njemu je bilo največ do tega, da je gojencem vdihnil živo vero v Jezusa Kristusa in ljubezen do katoliške cerkve. Prepričan sem, da govorim iz srca vseh njegovih učencev, duhovnih in posvetnih, ki so mu zdaj politični prijatelji ali neprijatelji, ako rečem: Imeli smo mnogo učiteljev, katerim smo dolžni vse, kar smo, toda svojo krščansko zavest smo v prvi vrsti dolžni prefektu Mahničju. Po tem poglavitnem namenu krščanske odgoje je treba soditi Mahničja odgojitelja, ne po drugih opravilih, v katerih je bil manj spreten ali manj srečen, zlasti ona leta, ko je bil vsaj trikrat preobložen z delom.

Za dokaz njegovega idejalnega mišljenja naj še povem, da mu je pokojni nadškof že koj prvo ali drugo leto ponujal, da ga pošlje na Dunaj, kjer bi se svobodno učil, da pa je on to milost hvaležno odklonil. Zakaj pač? Iz istega razloga, iz katerega se je pozneje branil profesorske stolice, govoreč, da se hoče celega posvetiti odgoji učeče se mladine. Pomisli naj se, da je imel tedaj 200 gld. letne plače, brez vsake pravice do pokojnine. Modri prijatelji so ga prisilili, da je sprejel stolico Novega Zakona v bogoslovnici.

V bogoslovnici — kjer je začel predavati leta 1880 — je ložje pokazal svoje zmožnosti in gorečnost za Boga in cerkev. Kakor pri odgoji gimnazijcev mu je bilo tudi pri šolskem pouku poglavitno, da je mlade slušatelje vnel za krščanska načela, katera je včasih obširno pojasnjeval, in z velikim navdušenjem dokazoval njih porabnost v narodnem in družabnem življenju. Zato pa njegova predavanja niso bila vselej šolska, tudi se ni držal nobene knjige, in je obdelal vsako polletje le 10 — 14 poglavij. Če prav pa je bila tvarina pičla, je njegovo predavanje zelo pospeševalo duhovno odgojo bogoslovcev, a tudi utrdilo v njih zavest, da sveto pismo Novega Zakona je zlata knjiga modrosti, katera je narodom življenje.

Kdor ga je kdaj slišal bodisi v deškem semenišču, bodisi v bogoslovnici, je moral reči, da dolgo ne bo mogel skrivati svetu ognja, ki mu je v srcu plamtel. Saj je sam vedno govoril, da je treba načela izpovedavati javno, da se morajo duhovniki privaditi javnosti itd. Po prvih poskusih v »Kres«-u in »Slovenec«-u je začel izdajati svoj list »Rimski Katolik«, kateri je izdajal in za dve tretjini tudi sam pisal od 1888. do 1896. leta.

Sodilo se je list raznolično in deloma zelo ostro, toda pazljivi čitatelj bo našel v celem listu zopet en sam namen duhovnika in učenjaka dr. Mahničja: probujenje krščanske zavesti.

Menim, da zdaj že ni več med nami razumnega moža, ki bi otročje tajil liberalizem na Slovenskem, čegar zli duh je močno prevzel naše narodno življenje, slovstvo in politiko. To so spoznali že pred Mahničjem drugi možje,

kateri so se tudi postavili liberalcem, časih celó odločno, a ne dovolj temeljito in dosledno. Vsled tega je katoliška stranka pešala, nasprotna pa je zavládala prav povsod. Tedaj je nastopil »Rimski Katolik« kot oborožen bojevnik, temeljito, da so naši najboljši knjižniki po sili umolknili, odločno, da so se ustrašili polovičarji, pa tudi dosledno in vstrajno, da so se ga oklenili prijatelji.

Bilo bi zdaj še prezgodaj, da bi mogli prav ceniti celo delo Mahničévo, dokler se ne poležejo strasti. Toliko je pa že zdaj gotovo: V zgodovini slovenskega (in morda tudi hrvatskega) naroda je zagotovljeno Mahniču častno mesto in če prav bodo trezni sodniki marsikaj na njem grajali in nevoljno zavrgli, poglavitno bo ostalo do sodnjega dné, in to je probujenje in poživiljenje krščanske zavesti med Slovenci.

O priliki povišanja za krškega škofa se je pokazalo, da ima poleg srditih neprijateljev tudi mnogo prijateljev in častilcev. Vdobil je brez števila častitk. — Za njega posvečenje so došli vsi škofje goriške metropolije v Gorico. Bogoslovci so si izprosili dovoljenja, da so mu pri maši peli. Ljudstva se je zbralo toliko, da ni imelo kje stati v cerkvi. Čč. duhovščina goriška mu je poklonila dragocen prstan in v srebro okovan slovanski misale; kranjska duhovščina mu je poklonila dragoceno mitro in prstan, pontifikale v šestih zvezkih in kanon. Njegovi gojenci iz deškega semenišča, duhovni in posvetni, so mu poklonili naprsni križ z zlato verižico, kar so mu izročili med veselico, katero so v dan posvečenja priredili gojenci imenovanega zavoda. Ker so bili ob oni priliki zbrani vsi škofje, veliko duhovnikov in posvetnih gospodov, kateri so slavnostnemu govorniku čast. gosp. profesorju Francu Castellitzu glasno ploskali, menim, da ustrezem Mahničévim prijateljem, če cel govor objavim.

»Pretiosior erit vir auro«. Is. cap. XIII.

Bilo je pred dvema letoma, ko je slaven ljudski zastopnik na Nemškem končal svoj krepki govor v parlamentu z besedami: Mož ni več!

Po vsej Nemčiji so odmevale te besede, zakaj bile so značilne za našo dóbo. V vseh slojih človeške družbe je primeroma le malo mož, ki bi stali pogumno in nepremično kakor skala v burnem valovanju morja, mož, ki bi bili nevednim svetilka, lenim bodrilo, bojazljivim strah, dobrim pa ponos. Poglejmo v vsakdanje življenje, in videli bomo, da je rodil naš čas le malo mož, in to je toli bolj žalostno, ker živimo v resnem času, ko toliko vprašanj vedno bolj pretéče tirja rešitve. Zato bi vas utegnilo zanimati vprašanje: **Kdo je mož?**

Veliki duševni mož Friderik Viljem Faber¹⁾ se je nekdanj še otrok sprl s svojo sestrico. Dokazoval je sestrici, da je več nego ona. Zmagal je in končal je prepir s ponositimi besedami: »Ko bi ti bila angleška kraljica, bi bil jaz vendar imenitnejši nego ti, zakaj jaz sem mož, a ti si ženska!« Mladi Faber, kakor vidite, se je prav dobro zavedal, kaj je mož. In povedal je dokaj resnice. Če slišimo samo besede: moška srčnost, moška moč, moštvo,

¹⁾ A retreat formen. — T. E. Bridgett.

mislimo si takoj nekaj velikega in vzvišenega. O možu veljajo do trohe besede proroka Izaija: Dragocenejši nego zlato bo mož. Pretiosior erit vir auro. Res je to, zakaj kaj dela moža?

Rojstni list z opomnjo »moškega spola«, gotovo še ne. Ker sicer bi ne mogli govoriti o »poženščenih« možeh, in o »moških« ženah. — Ali daló leta in starost človeku čast, ki jo imej mož? Tudi ne. Le prerese je, kar je dejal bister opazovalec ljudij: Možu oče je otrok. A mnogo otrok ne teži po moški kreposti, in zato bodo z leti samo veliki otroci. Le igrače zamené.

Morda je v zlatu čudežna moč, ki pretvori ljudi v može? Časih res slišimo, če je ta ali oni mnogo podedoval ali zadel veliko »terno«: Ta je zdaj mož! Toda pameten človek ne bo verjel takim besedam, sicer bi si tudi osel z zlatom obložen lahko prisvajal moštvo, kakor oni osel, ki je mislil, da je doktor, ker je bil bremenat knjig.

Ni spol, ni starost, ne zlato ne tvorijo moža. Kaj je tedaj toli dragoceno moštvo? Pavel, ta moško-pogumni apostol, je povedal: »Mož je čast in podoba božja.« Pojasnimo na kratko te besede in spoznali bomo, kaj je mož.

Bog je svoboden, samosvoj gospod. To je njegova nedosežna čast in veličanstvo njegovo. Bog je svoboda sama, ki jo razodeva z gospostvom črez vse stvari. Vladati in svoboden biti mora tudi mož, po božji sliki in priliki in v čast božjo; zato ga imenuje apostol čast in veličje božje.

Samo svobodnemu človeku, ki vé v l a d a t i, gre častno ime: mož. Vladarja pa spoznamo po tem, da daje zakone; da z bistrim umom in modrim premiselkom to ukazuje, kar resnično osreči narode; da ima moč in pogum izvrševati te postave. Tako vlada Bog.

In mož naj vlada kot namestnik božji, kot prilika božja. Ali se to pravi, naj mož brez ozira na Boga in popolnoma neodvisno daje postave in jih izpolnjuje? Kaj tacega misliti, bi bilo nezmisel, zakaj tedaj bi človek ne bil več stvar, marveč Bog in stvarnik sam. Mož vlada, ako vé božje postave in jih srčno in zvesto izpolnjuje. Če to, gre mu ime vladarja, ker ukrepa in vrši s svobodno voljo. Žival izvršuje zakon po slepem nagonu, ki ga je vanjo del stvarnik. Človek pa ima razum; ž njim more spoznati postave, ki naj vladajo njegovo bitje in žitje, a nobena moč ga ne more siliti, da jih izpolnjuje. Njega svobodna volja je, če izpolnjuje božjo voljo. Razumno in svobodno vzprejema božjo voljo in postavo za svojo postavo; deležen je božje svobode in božjega gospostva.

Česa tedaj nima človek, da vlada svobodno po »božji milosti«? Vse ima, če le spozna, kaj mu je storiti po volji božji, in če to voljo zvesto in odločno vrši.

In more ga li kaj ovirati, da ne bi vsekdar in povsod božje volje vzprejel za svojo? Nič. Pač so spona in lanci za roke in noge, a za voljo človeško jih ni!

To je torej moštvo, da človek vlada sam sebe. Kraljestvo, ki v njem more in mora biti sam svoj gospod, je njega svoje srce. V njem ne daj nobenemu gospostva; zakaj kdor ga premaga, njega suženj bo. Če ga vodita, če mu gospodujeta razum in modri božji zakon, je pač tudi služabnik, a

služabnik božji. A služiti Bogu je gospodovati. Kadar ga pa premagajo nizki nagibi, da ne sledi razuma in razbora, tedaj je v nasprotju z Bogom, s prvim vladarjem; njegova svoboda neha, njegova volja je sužnja, in moštva ni več.

Če človek hoče odločno in z veseljem, kar spozna za svojo dolžnost in voljo božjo, če ne odneha od tega za vse nič ne: tedaj je človek mož.

Po teh znakih spoznaš moža. Prva skrb mu bo, da spozna poglobitve resnice, ki jih potrebuje za življenje, da spozna voljo božjo in dolžnosti, ki mu jih nalaga beseda Gospodova. Svojo žejo po resnici in kreposti pa si bo gasil o životvornem studencu religije, ki prilija veri in čistosti, — onima dvema lučima, ki razsvetlujeta s svojimi žarki druga drugo in preganjata temo na življenja temnih potih. Mož, ki gleda svoj poklic v tej dvojni luči, ne hodi v temi, ne zablodi na kriva pota. Ne, marveč duh njegov razpne mogočne kreljuti in se dvigne kvišku k izvoru vse resnice, da tam teši večno žejo po resnici, tam okuša njene sladkosti, okuša ono, kar imenuje sv. Tomaž blaženstvo resnice — *gaudium de veritate* —; živi o resnici; postane sam duh luči, in tak gleda Boga; zakaj njegovo oko se je privadilo luči resnice, kakor orlovo oko solnčni svetlobi.

Navadnemu človeku zadostuje to, kar je zajel iz katekizma, da živi kot značajan krščanski mož. Možu pa, ki je višje postavljen, to ni dovolj. Kolikor višji je njegov stan, kolikor težavnejše dolžnosti, toliko bolj se mora oborožiti z vedo bogoslovsko in modroslovsko. Le tako bo mogel v naših prerenskih časih braniti in utrditi svojo vero, in drugim biti vodnik. Le tedaj se ne bo bal visokoslovnih napadov, in se ne bo dal ustrašiti zaničevanju nasprotnikov, marveč potegnil bo sovražniku krinko z obraza in ga vrgel na tla, kakor nekdanj David zasmehovalca Goljata.

Če pa nima temeljite vede, bo njegova vera hiralna, in on ne bo mogel iti v boj za najbolj vzvišene vzore človeštva: za pravo svobodo in moštvo. Zakaj niso vsi možje, ki se zovejo katoliški, tudi celi možje! Ker zakladi njihovega znanja niso nič boljši nego sedmeri snetjavi klasovi Faraonovi; njih pičlo znanje zamori nazadnje še branje časopisov, ki zaničljivo prezirajo sv. pismo ali pa še vedno žede v starem zakonu. Po pravici pravi o takih sloviti pesnik in katoličan Fr. Weber:

So geht es!

Erst kommt Lauheit, dann der Zweifel,
Dann der Widerspruch, dann Hass und Spott;
Das halbe Denken führt zum Teufel,
Das ganze Denken führt zu Gott.

Dà, le temeljito preučevanje religije preobrazi učenjaka v moža plemenitega srca, vzvišenih idej, kremenitega značaja, skratka: celega moža. Zakaj jasnemu spoznanju večnih resnic sledi tudi krepka volja, živeti po božjem zakonu.

Evo ga — krščanskega moža — verno podobo Boga - človeka, obklojenega od sovražnikov, ki ga od vseh strani zalezujejo, obsledujejo vse njegove besede, vsa dejanja, in pretehtavajo, kako bi ga ujeli. A zastonj je

njihov trud, neuspešen njihov napor: Mož stoji čist in brez madeža. »Kdo me more dolžiti greha?« tako vprašuje sovražnike, in sovražniki — molčé. Mož more in sme tako govoriti, saj mu je celo življenje svedok, da je svojo voljo ravnal vsekdar po volji nebeškega Očeta. Naj vohajo o njegovem življenju še tako skrbno, naj rijejo po njegovih mladeniških letih kakor krt po zemlji, naj razsekavajo in razkrajajo z nožem brezčutne kritike njegova dejanja — našli bodo že v otroku — moža, in v možu zopet — otroka.

Kako pa tudi ne! Od prve mladosti je imel pred očmi besede, katere je polkovnik Paqueron pisal svojemu sinu, ko je stopil na politehnične šole: »Živi vedno kot kristijan, in ne boj se nikdar kazati se kristijana. Visoko dvigaj svojo zastavo, da vidijo in spoznajo, kdo in kaj si. Po osemindesetih urah ne sme nobeden tvojih součencev dvomiti o tebi, ali te vprašati po tvojem prepričanju. Bodi kristijan, preprost, a svoboden in neustrašen!«

In mož je prav govoril. Kdor ima čast, da je kristijan, njemu ni treba še le prositi vstrpnosti za svoje prepričanje, on sme tirjati spoštovanja.

Vzor krščanskega moža je Bog. In kakor je Bog neizpremenljiv, tako neizpremenljiv v svojih načelih in nazorih je tudi mož, zvest z gledniku, ki je po njem poobrazil svoje srce.

Takoj spoznamo moža, ki ne mešetari s svojimi načeli in ga ne vodi sebično oportunistvo, ampak ki večno in povsod trdno, neomahljivo in srčno zagovarja in brani svoje nazore, da se more res o njem reči: njegovo življenje, da, njegovo ime samo je že program. Da, moža, kateremu je živa krščanska vera zvezda - vodnica, njega krasé trdna načela, jeklen delaven značaj; on je, kakor poje pesnik:

„Ganz vom Eisen euerer Berge,
Ganz vom Holze euerer Eichen.“ (Weber.)

Ta podoba nas nehoté spominja onega, o katerem je rekel Kristus: Kaj ste šli gledat v puščavo? Trst, katerega veter maje? Ne, tak mož ni trst, ni igrača časa in mnenj; naj razsaja nevihta, naj tuli krog njega vihar, naj plamenikajo bliski po nebesu, vse mine, — a mož stoji še vedno trdno kakor skala sredi morskih valov, ko se poleže divji vihar.

Vera je kažipot, ljubezen pa pot, ki vodi k Bogu — in na tem potu najdemo krščanskega moža. Z ljubeznijo do Boga združuje ljubezen do bližnjega, ki je po božji podobi ustvarjen in brat njegov v Kristusu.

Idejal njegov je združenje ljudi med seboj in z Bogom, v njegovem kraljestvu na zemlji po posredovanju resnice in v kraljestvu volje po posredovanju božjega življenja.

Na tem polju bo delal neutrudno za svoje brate, temu poklicu bo žrtvoval čas, razvedrilo, mir, denar, zdravje in — ako treba, tudi življenje; da, ta poklic bo njegovo žitje. Kakor sveti sveča goré in dogorevaje, tako bo on žrtvuje se vršil svoje zvanje.

Vsem enako pravičen se bo vselej in povsod krepko potegoval za pravico, zakaj pravica je temelj reda, obramba mladine, življenje narodov. Vsaka družba mora razpasti, kadar ne vlada več načelo: Vsakemu svoje!

Po zgledu svojega božjega Učenika bo pač naklonil blagoslov svojega delovanja, sad svojega duha najprvo svojim bližnjim bratom, toda ljubil bo enako tudi druge.

Kaj more on za to, da ne more sovražiti, da njegovo srce tako močno bije od bratoljubja; kaj more on za to, da ne more pogasiti ognja žive ljubezni do bližnjega, ki močno plapola v njegovem srcu, — onega ognja, o katerem pravi Odrešenik: Ogenj sem prinesel na zemljo, in kaj naj hočem kakor to, da se vname! A tudi krščanski mož mora biti preskušen, in nikdar ne blišči njegova moška čast lepše nego-li tedaj, ko mirno trpi sramoto in prevaro. Te poskušnje se ne bo ognil, zakaj njegovim čistim in plemenitim težnjam se bo uprl popačeni svet. Prav zavoljo nesebičnega, vstrajnega delovanja ga bodo sumničili malosrčni značaji in kratkovidni duhovi in mu opočitali to in ono. Pač vedó, da zagovarja stvar, ki jej ni moči zmagovito oporekati, zato se oprimejo najhujšega orožja. Razvpijejo ga za gobovega, da bi se ga vsi ogibali. Vzamejo mu čast, kjer bi je najbolj potreboval za svoje delovanje. Imenujejo ga fanatika, sanjača, norca. Ta muka je podobna oni, ki jo je pretrpel sv. Kasijan, ko so ga učenci s črtali zbadali do smrti; bila je tem občutnejša muka, ker so ga mučili učenci, tem hujša, ker so ga mučili slabotni učenci.

Ta način uničenja je prestal tudi naš Gospod s svojimi svetniki v tolažbo svojih služabnikov. Herodež in njegovi dvorjani so bili osramočeni o veličastvu Sinu božjega; da bi si kako pomagali, zasramovali so večno Resnico kot norca.¹⁾

Tudi sv. Pavel je skusil, da ljudje vsakega zaničujejo, kateri se ne sramuje biti »neumen« radi Kristusa. Nasprotniki so mu rekli: »Meša se ti, Pavel! Velika učenost ti jemlje um.«²⁾

In če gre vera Tertulijanu, Arnobiju, Laktanciju, so psovali že prve kristijane in zvali jih mračnjake, sanjače, fanatike, da ne omenimo grših psokv.

Fanatik in fanatizem. V tej besedi je združila sedanja dōba vse sramotilne izraze, kar so jih poznali prejšnji časi. Ako treba uničiti hrabrega borilca sv. cerkve, pomočijo najprej v ta otrov strelice. Upajo namreč, da bo ta otrov deloval kakor v Filoktetu, ki ga je studil ves svet in bežal od njega, pustivši ga osamljenega od vseh. Gospodu so podmetali norost, apostolom nespamet in pohujšanje, stanovitnim hrabrim vojščakom svete cerkve pa podmetajo — fanatizem!

Učencu je dosti, da je, kakor njegov učenik. Bog pripušča to zaničevanje in preganjanje svojih, da bi izčistil njih nazore do popolnosti in okreplil njih dobro voljo do možnosti. Bog pripušča, da ima svet njih preosnove za novotarstvo, njih odkrito izpovedanje zlá za brezčutnost, za izdajstvo, za Kamovo delo; njih čisto gorečnost za krivoverstvo.

Kot apostol želijo prekleti biti za svoje brate³⁾ in vendar se morajo zadovoljiti kot isti apostol, da jih svet imenuje kugo, večne upornike⁴⁾, goro

¹⁾ Luk. 23. 11.

²⁾ I. Kor. 1. 10. — Ap. dj. 26. 24.

³⁾ Rim. 9. 3.

⁴⁾ Dej. ap. 24. 5.

pohujšanja. Če se jim kaj posreči, tedaj jim svet podtika častiželjnost. Če jim pa kaj izpodleti, če včasi nimajo uspeha pri svojih podjetjih, tedaj pa vpije svet: glejte ga lahkomišelnega klativiteza! Lepo merilo to — merilo po uspehu — za pravično stvar in za moža, ki zanjo deluje! Po takem merilu je pač večji zmagavec Meke, nego li Križani na gori Kalvariji!

Toda ne sodimo preostro! Ne, svet ne ve, kaj govori, kadar obsoja plemenito, nesebično, junaško delavnost krščanskega moža za prenapetost in pretiranost. Svet ne pozna nič višjega nego li to, kar je vsakdanje, kar mu kaj vrže, in zato se ne more niti misliti, kaj se godi v srcu moža, v onem srcu, ki je morejo utešiti le velika dela. Svetu so zares vzvišene ideje tako tuje, da se ustraši njih lica. Kako bi torej svet čislal moža, o katerem lahko rečemo s pesnikom: »Und alle seine Glieder füllte Rittermark!«¹⁾

Toda, kolikor bolj pritlikavi se nam kažejo nasprotniki, toliko večji se nam kaže krščanski mož v tem boju. Bojuje se, a ne za svojo stvar, ne za svoje koristi, ne za svojo osebo, ampak mož bojuje boj Gospodov, bojuje se za Njegovo čast in za blagor svojih bratov. Bojuje se proti načelom, ne pa proti osebam — ali le toliko, kolikor se ne more ločiti oseba od stvari. In ko bi mu tudi bilo treba v tem boju za odločilno zmago prositi Boga čudeža, naj solnce obstane, naj se dan podaljša, izvestno bi ne zaklical kakor nekdanj Jozue: solnce pri Gibeonu stoj in luna ostani v dolini ajalonski, da popolnoma pokončam svoje sovražnike — ampak: solnce stoj, dnevi mojega življenja podaljšajte se, dokler ne dvignem sovražnikov in jih ne izpreobrnem in jih ne privedem h tebi, o Gospod!

V tej luči, v svitu takega junaštva in take kreposti blišči krščanski mož — ni čuda torej, da često že na tem svetu spoznajo njegove čiste namene, nesebično delovanje, plemenito teženje, da ga, ponižnega, po pravici — povišajo.

Često se torej zgodi že na zemlji, kar se bo po besedah Modrega zgodilo na koncu sveta, ko bodo zdihovali sovražniki gledaje slavo in čast pravičnih: ti so torej, ki smo jih nekdanj imeli v zasmeh in v zasramljiv pregovor. Mi neumni smo njih življenje imeli za nespamet. Glej, kako so zdaj prištet med otroke božje in njih delež je med svetniki.

Premilostni gospod škof!

Ta večer, pri tej slavnosti, ki je toli častna za kn.-nadškof. deško seminšče, sem si izbral za predmet svojega govora razpravo o krščanskem možu, ker nisem hotel prezreti pri tej priliki stališča vzgojevalca, katero ste zavzemali tu celih 20 let z apostolsko navdušenostjo in vnemo. Načrtal sem na kratko delovanje in trpljenje krščanskega moža, — ker sem že preje kot Vaš gojenec, še bolj pa kot Vaš naslednik v vodstvu tega zavoda gledal v Vas čisto podobo krščanskega moža in čudil se jej; in nihče ne more bolj preценiti Vašega delovanja, Vašega truda in Vaših žrtev, da bi navedli izročeno Vam mladino z močjo svoje besede in še bolj z močjo svojega zgleda k

¹⁾ Lohengrin, 2. 88. 5.

plemenitemu mišljenju in delovanju, nego li oni, ki je sam vzrastel pod Vašim dobrotnim vodstvom in potem od Vas prevzel isto breme.

Premilostni gospod škof! Deško semenišče, ki ste mu tudi poslej velikodušno ohranili svojo blagohotnost in očetovsko naklonjenost, je navdušeno vzprejelo priliko, ki se mu je nudila, da Vam slovesno pokaže svoje spoštovanje, udanost in hvaležnost. Da — četudi ne bo tu nobena mramorna plošča spominjala na Vaše požrtvovalno delovanje, vendar bo globoko v srcih Vaših bivših gojencev ostal Vaš krepostni zgled, Vaša srčna pobožnost, Vaša ponižnost, Vaša radodarnost, Vaša veledušna ljubezen do učee se mladine, in ta podoba jih bo še ogrevala, ko Vas že davno ne bo več pri nas, kakor solnce poživlja zemeljska tla z gorkoto svojih žarkov, ko že davno zrè razsvetljuje in oživljuje na druge dežele.

Da pa niste, premilostni gospod škof, zastonj tu delovali, da ni ugasnila hvaležnost v srcih Vaših bivših gojencev, pokažejo Vam ti sami, ko Vam skoraj izročé simbol — Vam gotovo najdražji — simbol sv. križa, ki je upanje naše, zastava naše zmage, znamenje, na katero ste nam tolikrat kazali, da bi pogled nanj zamoril v nas čut suženjstva, a okreplil duha svobode, duha otrok božjih.

Premilostni gospod škof! Tudi daleč od ljubljene domovine ne boste pozabili deškega semenišča, za to nam je porok Vaše blago srce — molili boste za nas — dà, molite za ta zavod, ki ste mu darovali najlepše dni Svojega življenja, kateremu ste posvetili prvine Svojega duhovnega delovanja, molite, da bi postal rodovitno sadišče celih mož, mož delavnih in častnih, mož krepostnih in značajnih, ki bodo potem med svetom kot hrabri križevniki nastopili v sveti boj za pravično stvar sv. katoliške cerkve, za blagor naše ljubljene avstrijske domovine.

Po tem govoru mu je pisatelj teh vrstic izročil naprsni križ s tem-le latinskim ogovorom:

Reverendissime Domine, Episcopo Vegliensis!

Sollemni die, quo omnes ad Te veniunt gratulantes, novissimus ecce adest Tibi coetus parvulorum, adclamantium: Benedictus, qui venit in nomine Domini! Nec quisquam audet eorum voces laudem Tibi personantes reprimere, etenim si hi tacerent, lapides huius domus clamarent, domus, inquam, in qua Tu per viginti fere annos cum vigore iuvenili et ingenio praeclaro iungens parem operam et industriam parvulorum animos ad mentem Christi et Ecclesiae efformabas: duritiam laboris non recusans nec spiritum saecularem operi Tuo inimicum pertimescens.

Et re quidem vera, si operam Tuam in uno conspectu contuear, nescio unde habueris patientiam et benignitatem, qua nostram ignorantiam et malitiam, nostram petulantiam puerilem et inconstantiam iuvenilem tandem devicisti.

Ego vero, maximus debitor Tuus, gratias agere iussus, laetitia exulto, nam, etsi decem millia paedagogorum habeamus, non multos patres, nam in Christo Iesu tu nos genuisti. Noli aegre ferre, non dico laudem Tibi, sed Domino,

qui Te ad nos misit non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis sed in ostensione spiritus et virtutis, qua menti nostrae alte impressisti personam I. Chr. Salvatoris Nostri et amorem Ecclesiae cath. quam mundus non novit neque diligit. Hoc est opus tuum perpetuo mansurum. Nos igitur parvuli tui hoc maximum beneficium grato animo recolentes vehementer laetamur, quod Spiritus sanctus Te elegerit et signaverit.

Quod gaudium ut plenum esset, benigne permisisti, ut opus Spiritus sancti, quod hodie in Te perfectum esset, auro et gemmis nobis ornare liceret.

Reverendissime, signum redemptionis nostrae est, quod gratulantes Tibi offerimus, idque gemmâ decoratum, in qua posuimus reliquias SS. Hermagorae et Quirini, quorum officium et dignitatem tenes, simulque corda nostra includimus, ut quos semper in corde portabas, in pectore quoque gestares!

Velezaslužni slavljenec si je nadel križ in odgovoril: »Bogu bodi slava in hvala za vse, kar sem dobrega storil. Vstrajajte v katoliških načelih in v ljubezni Jezusa Kristusa in katoliške cerkve. Ponižno sprejemam križ, kateri mi je Gospod naložil. Radovoljno se klanjam božji volji in zapuščam slovensko domovino. Vedno se bom spominjal v molitvi svojih ljubih gojencev, pa tudi svojih prijateljev in sotrudnikov. Molite pa za me, ker čaka me prav gotovo težavno in trdo delo v novi domovini.«

Ta je torej njegova poslednja prošnja do nas. Mož je res potreben naše molitve, ker gre na novo delo že zelo utrujen. Bog mu povrne mladostne moči, da bo med hrvatskim narodom uspešno deloval. Mož, do zdaj tako vstrajen in delaven, gotovo ne položi križem rok. Zdi se mi, da ima že za hrvatski narod svoje načrte, saj je že v „Rimskem Katoliku“ obravnaval hrvatske žalostne razmere. — Krška vladikovina je sicer majhna in nje razmere so vrlo malostne in prvotne. Toda krški otoci kažejo apostolu pot v Dalmacijo, zlasti v Zader, kjer ima krška cerkev nekoliko mladeničev v bogoslovnici. Tja bo torej prav gotovo šel krški vladika... Seznanil se bo z bogoslovnimi profesorji in drugimi veljaki kršne Dalmacije, koja hrani najbolj krepko in razborito ljudstvo izmed vseh na slovanskem jugu. Hvala torej božji previdnosti, da ga je osvobodila iz malostnih goriških preprirov. Mi pa mu ohranimo prijazen spomin in čuvajmo njegovo duhovno zapuščino: krščanska načela, katera nas je učil, in katoliško zavest, katero je v nas obudil in utrdil.

Dr. Jos. Pavlica.

Nekaj poglavij iz mistike o satanu.

„Dub, kateri zdaj deluje v otrocih nevere...“

Efež. 2. 2.

Mnogo so pisali zadnji čas listi o satanstvu po ložah. Nekateri so trdili, oprti na razodetja mistične osebe, ki si je nadela ime »Miss Diana Vaughan«, da masoni molijo satana in da se jim satan tudi prikazuje, zdaj pod podobo zalega mladenča, zdaj pod živalsko podobo. Kazali so celo satanov podpis.

Drugi pa so prav tako odločno pobijali take misli, rogali se jim in zametali sploh vsako možnost takih stvari. Kakor navadno, tako se nam zdi, se je grešilo v preveliki hitrici in gorečnosti tudi zdaj na obeh straneh. Nam je všeč sodba učenega rimskega prelata, ki je dejal, da so grešili Francozi s »hipermisticizmom«, Nemci pa s »seminaturalizmom«. Francozi so prelahkoverni sprejeli masonsko razodetje o nadnaravnem javljanju satanovem v ložah, Nemci pa so presamoumno tajili skoraj da vsako možnost takovega javljanja. Ni eno ni drugo ni dobro. Vsaka skrajnost se dotiče z mote. Vendar če nam je odkrito povedati misli, bi dejali, da je za našo dôbo še pogubnejša druga zmeta.

Naše dôbe glavno naziranje je — materijalizem, zmeta vseh zmot. Ta odpor proti »mistiki« pa se je rodil prav iz materijalizma. Materijalizem je zanikanje vsake mistike, vsega, kar je nadnaravno, vsega, kar presega prirodne moči. Zato mora vsak, ki se bori zoper materijalizem za resnico, boriti se tudi za pravo mistiko, za nauk o nadnaravnem svetu, nadnaravnih bitjih in nadnaravnih močeh.

Ker se je šlo v zadnjem boju zlasti za to, ali delujejo zli duhovi na svetu ali ne, bomo pisali nekoliko poglavij iz mistike o — satanu.

I. Demonske moči pa satan.

Vsi narodi vseh časov so poznali temne nadnaravne demonske moči. »Vera v take duhove«, pravi Darwin, »je še bolj razširjena, kakor pa vera v dobrega Boga.« Ž njim se popolnoma zлага oče materijalistov Büchner. Bodi ta trditev do trohe resnična ali ne, to je izvestno, da je vera v zle duhove res obča. Zamorci na Gaboonu imajo Mbuiru; prebivalci na Madagaskarju Nianga; Patagonci se tresejo pred Galičem, zamorcem v Kongu pa je izvor vsega hudega — kača. Ljudje so se bali teh višjih moči, zato so jim pri našali in pokladali žrtev, da bi jih spravili. Take daritve, kakor pripovedujejo misijonarji in potniki, so še dandanašnji med poganskimi narodi.

Dejstvo je neoporečno, gre se le za to, kako je razložiti to dejstvo. Kako razložé materijalisti to dejstvo, je jasno. »Na svet človeka pahne temna roka.« Ne vé odkod in ne ve kam. Skrivne moči se igrajo ž njim po svoji volji. Zdaj mu natrosijo cvetja po travnikih, zdaj končajo polja; zdaj so mu prijazne, potem pošljejo kugo; zdaj dajo novo življenje, potem blede smrt. Kaj čuda, če človek onemogel trepeče in si misli pod temi silami prav toliko hudih duhov? Zato se trudi, kako bi jih storil prijaznive, kako bi odvrnil od sebe njih jezo in srd in črt. Seveda dela vse to le »moč prirodna«. A neuko priprosto ljudstvo ne pozna te enotne prirodne moči. Ljudstvo je gledalo le mnogoobrazne nje pojave, zato je oživilo s svojo domišljijo svet in ga napolnilo z nadnaravnimi demonskimi močmi.

Ne rečemo, da je ta razlaga sama o sebi nemogoča, a prav tako tudi ni nemogoča krščanska razlaga. Vera v dobre in zle duhove je povzeta iz prvotnega razodetja. Takoj iz prva je bila ta vera tudi enotna. A čim bolj se je človeštvo zatapljalo v svoje strasti, tem bolj je prvotno

razodetje temnelo in kalilo se in izpreminjalo se. Podstavna misel je ostala, a dobila je raznolike obraze. Vsi narodje so ohranili misel na neki temen nadnaraven izvor vsega hudega od zle demonske moči, a to moč so si domišljali različno. Videli so na svetu toliko hudega, ob enem je živela v spominu misel na ono demonsko moč, in tako se je zgodilo, da so si jo mislili delavno zdaj tu, zdaj tam, zdaj bolj prijazno, zdaj bolj razsrjeno; da so si jo umišljali v vseh prirodnih močeh.

Tudi ta razlaga je mogoča, da, že sama po sebi bolj verjetna. Človek bi ne prišel do takšne vere, ko mu ne bi bila že izpočetka nekako vrojena ideja o nadnaravnem svetu. Denimo prvotno razodetje, in temno čiščenje kače pri zamorcih v Kongu nam ne bo več uganjka. Kačo si je izbral satan po prvotnem razodetju že v raju za svoj simbol.

Toda zasuknimo stvar in vprašajmo kar naravnost: Ali so demonske moči samo tvorbe človeške domišljije, ali pa res bivajo?

Ali je bitje duhov sploh mogoče? Büchner misli, da ne. Na to misel je osnoval cel sestav o svetu, ki v njem ni prostora ne duši, ne Bogu, ne posmrtnemu življenju. Tvari ni brez moči, a tudi moči ne brez tvari. Zatorej ni samoosebne neumrjoče duše. Če razpade tvar, razpadejo moči. Neumrjoči so le atomi, le neporušni praški vseмирja. Zatorej tudi ni breztvarnih duhov in ni večnega nadzemskega Boga. Vse take besede so le tlapnje, le sanje, le dim.

In zakaj, misli Büchner, da duhovi niso mogoči? Zato, pravi, ker »tvari in moči ni mogoče ločiti ne empiriško, ne logičsko.«¹⁾ Česar pa ni mogoče ločiti, tudi nikdar in nikjer ne more ločeno bivati. »Le praznoverje ali pa nevednost prejšnjih stoletij sta si mogla misliti v narodi moči, ki bi bile delavne brez tvari. Vsi tisti, ki govoré o nadnaravnih ali nadzemnih stvariteljni moči, so v opreki s prvo izkušensko resnico. Duhove ali pojave duhov so videli le bolni ali pa praznoverni ljudje. Imenujte moč Boga, a ne govorite o osebnem nadzemskem krščanskem Bogu!«

A zdi se, da je Büchner več trdil, kakor pa dokazal. Kako vé epiriški in logičski, da ni moči brez tvari? »Ni moči brez tvari, ni tvari brez moči. Eno je samo o sebi tako malo možno in doumno, kakor drugo. Sami o sebi razpadeta v prazne odmisli in pojme. Tvar in moč sta torej ena ter ista stvar pod drugim in drugim ozirom. V čutnem svetu ne poznamo nobenega stvarnega delka brez moči; dà, če na tanje premislimo, uvidimo, da tvar brez moči celo ne more delovati na naša čutila. A tudi idealno, v svetu misli ne moremo pojmiti tvari brez moči. Mislimo si pratvar kakorkoli, vsekdar dobimo med poedinimi nje delki sestav privlačnih in odbojnih moči. Prav tako prazen kakor pojem tvari brez moči pa je tudi pojem moči brez tvari.« A če se dá resnici čast, ki ji gre, reči je, da to ni filozofija, ni »ljubomodrije«! Da tvar ne more bivati brez moči, to je jasno. Saj je že bivanje samo več kakor tvar. A zakaj bi moč ne mogla bivati brez tvari! Seveda, če je Büchner kar samovoljno razdelil svet v čutni in idealni, če govori samo o čutnem svetu in na

¹⁾ Büchner: Kraft und Stoff oder Grundzüge der natürlichen Weltordnung. 17. Auflage. Leipzig 1892. pag. 10. 294. 413 etc.

čutnem svetu le o tvarnih močeh, bo večno protivje, da bi taka moč, tvarna moč, moč čutnega sveta, bivala brez tvari, brez čutnega podklada, prav tako protivje, kakor da bi »bivala vid brez oči, predstava brez domišljije«. Toda le-ta podmena je, kakor smo dejali, samovoljna. Vprašanje ni, ali more bivati tvarna moč sama o sebi, ampak vprašanje je le, more li bivati bitje, ki bi imelo vso popolnost moči brez nepopolnosti in brez tvarne primesi? Če si ogledamo stvari, vidimo v njih tvaren podklad, a vidimo tudi neko moč, neko dejavnost, neko prvino, ki ni enaka v vseh, ki jih določuje, da so to in ne ono. Vprašanje je torej, more-li ta moč, dejavnost, prvina doseči toliko popolnost, da bi bivala sama o sebi brez tvari? In zares, stvari niso vse enako tvarne. Mnogo lažje je umeti moči, ki delujejo v kamenu, kakor moči, ki delujejo v rastlini; mnogo lažje moči rastline kakor pa moči živali, in mnogo lažje naposled moči živalske, kakor pa umske moči. Znano je, da je uprav zadnje vprašanje eno izmed onih, pred katerimi je obstal Du Bois Reymond ter dejal: »ignorabimus!« Kako se porajajo iz tvarnih mikrov in vtisov umski duševni pojavi? Vse živčevje poznam, dejal je Reymond, vsa vlakenca v možganih; vem, kako delujejo stvari na čutila; znano mi je, kako se preminjajo vtisi in miki pod vplivom životnih moči; a kako se pod temi miki in vtisi rodi misel, tega ne vem, in vem, da ne bom vedel nikdar — ignorabimus!

Ignorabimus! pravimo tudi mi, ne vemo, kako, a to vemo, da se ne rodi brez duše, ker se ne more. V tvari ni nobene klíce, nobenega pogoja za misel. Znaki misli in tvari so si v opreki. Zato pa po vsi pravici sklepamo, da je bitje tem popolnejše, čim bolj se s svojo močjo dviga nad tvar in jo obladuje; dà, bitje misli le tedaj, če je prosto tvari, ali pa misli vsaj le po oni plati, ki ni zatopljena v tvar. Če pa bitje deluje brez tvari in sicer najbolj popolno deluje, kako, da ne bi moglo bivati brez nje? Kako, da vsaj ne bi bilo mogoče tako bitje? Česa bi mu ne bilo za bitje? Delovalo bi lahko, to je podmena; a sedaj si mislite bitje, ki bi lahko delovalo, a biti bi ne moglo; ki bi moglo, kar je več, a tega kar je manj, bi ne moglo. Komur to gre v glavo, mora tudi pritegniti, da je mogoče bitje, ki bi delovalo, a bilo bi ne! Breztvarna bitja so torej pač mogoča, to je: mogoče je, da bivajo — duhovi.

»Toda«, pravi Büchner, »mi nimamo pojma o breztvarnem bitju; nam je breztvarno bitje nedoumno.«¹⁾ Nedoumno? To je, pravega vseobsežnega pojma res da nimamo; nekak pojem o takih bitjih moremo le razbrati po negaciji; po tem, da od teh bitij posnamemo vse, kar je tvarnega, in jim pridenemo, kar je v nam poznanih bitjih netvarnega. Nedoumno res da je, toda je-li zato nemogoče? Büchner je navedel o neki drugi priliki v svojo obrambo izrek profesorja Mandsleya²⁾: »Napuh je človeške nevednosti, če mislimo, da je kaj nemogoče, zato, ker se nam zdi nedoumno!« Zakaj ga ne bi navedli tudi mi? Če Büchner misli, da so duhovi nemogoči, zato, ker se njemu zde nedoumni, ga je utegnil preslepiti le napuh.

¹⁾ Ib. pag. 5 etc.

²⁾ Ib. pag. 303.

Če pa so duhovi mogoči, ali tudi res bivajo? Znani spiritisti du Prel pravi, da more le nevednež tajiti duhove. Prosvetljeni vek ni hotel verovati razlage srednjeveške, zato je zavrzel tudi dejstva. A s tem, pravi mož, se je pač pre naglil. Drugo so dejstva, drugo razlaga.¹⁾ Če možu gre vera — in res ne vemo, kako bi bilo mogoče utajiti vsa dejstva spiritizma — duhovi bivajo in bivajo zle demonske moči, biva satan.

Bivajo duhovi; zakaj najpoglavitejših dejstev spiritizma ni mogoče razložiti brez delovanja duhov. Bivajo zle demonske moči: zakaj pojavi spiritizma so često taki, da ne pristujejo dobrim čistim duhovom. Biva satan: zakaj, naj je demonskih moči več ali ena, mislimo si lahko vso demonsko moč združeno v enem bitju in temu bitju recimo — satan.

Temu dokazovanju bi utegnil kdo oporekati. Spiritisti se mnogokomu ne zdé verodostojni možje, zakaj dokazano je, da bivajo tudi spiritisti mameži, sleparji. Toda za bivanje zlih demonskih moči in satana imamo boljše svedoke. »Habemus firmiorem sermonem.« Uči nas tega božje razodetje. Prav tako izvestna kakor vse druge dogme, je dogma o grehu, padcu, pogubi angelov, dogma o bivanju zlih demonskih moči, o bivanju satana. »Hudiča in zle duhove, izrekel je IV. lateranski zbor, je Bog ustvaril dobre, a sami po sebi so postali zli.« To je učila vsekdar sv. cerkev, kakor svedoči že Origenes v knjigi »o prvinah«. Seveda brezvercem taki dokazi zopet niso všeč. Všeč, ali ne všeč, nepobitni pa so vendar. Kristus menda ni živel v temni davnini, saj je vendar tedaj caroval Avgust, ki se nam kaže v svetli luči zgodovine. Kristus menda tudi ni bil — odpusti mi, božji Zveličar! — navaden slepar, saj ga brezbožni Renan proslavlja za plemenitega vzor-moža. A če ni bil slepar, je bil Bog, zakaj vzor-mož si ne prisvaja božanstva, če mu ne pristaja. Če pa je bil Bog, utihnite klevetniki in verujte mu! Kristus je prvi svedok, da bivajo demonske moči in da biva satan. Kdor tají satana, tudi ne veruje v Kristusa. Kdor tají satana, je lahko krščen, a kristijan ni!

II. Kje je satan? — Kako hiter je?

Po božjem razodetju je satan s svojimi angeli kdaj bil dober. Bival je med srečnimi nebeščani. A ni prestal časa poskušnje, ni ohranil svoje imenitnosti (Jud. 6.), grešil je (2. Petr. 2. 4.) »in doli je bil pahnjen tisti veliki drakon, stara kača, ki se ji pravi hudič in satan; in njegovi angeli so bili z njim vrženi.« (Skriv. razod. 12. 9.)

Satan je torej resnično bitje, ni samo poosebljena demonska moč. Satan je prvak in knez zavrženih duhov. Milijoni in milijoni so morda strmoglavili iz nebeških prostorov, a prvi med njimi je bil satan. Zato se zdi, da je satan če ne prvoval, izvestno stal na odlični stopnji med breztvavnimi duhovi že v nebesih. Prav zaradi tega nam opisuje sv. pismo njegov padec za veličansko — strašno prikazen. »Videl sem satana kakor blisk z neba pasti«, dejal je Kristus sam. (Luk. 10. 18.) Tako razlagajo sv. očetje tudi mesto v skrivnem

¹⁾ Dr. Carl du Prel: Das Rätsel des Menschen. Einleitung in das Studium der Geheimwissenschaften. Leipzig.

razodetju (8. 10): »in padla je z neba velika zvezda, goreča kakor bakla«, in slično mesto pri Izaiji: »Kako si ti z neba padla, danica, ki si zjutraj vzhajala! kako si na zemljo padel, ki si ljudstva ranil! ki si v svojem srcu rekel: V nebo pojdem, nad zvezdami božjimi bom povišal svoj prestol! Pojdem nad višavo oblakov, in enak bom Najvišjemu. Pa boš v peklo pahnjen, v globoko jamo!« (Iz. 14. 12.). Kakor blisk šine krvavordeč izmed oblakov in blisne migljaje proti zemlji žgoč in trupajoč; kakor bi padla prelepa zvezda danica z neba ter se bliskovito bližala zemlji kot plameneča bakla, kot strašen zubelj, tako je padel satan. Bil je tedaj lep angel, danica med nebeškimi duhovi, a grešil je, in še kot grešnik obožavan, je potegnil s seboj neštete trume v večni prepad.

»Principio del cader fu il maledetto
Superbir di colui, che tu vedesti
Da tutti i pesi del mondo costretto.«
(Dante: *Parad.* 29. 55.)

»... colui, che fu nobile creato
Più ch'altra creatura...«
(*Purg.* 12. 25.)

pravi Dante. »Začetek in vzrok padca je bil prokleti napuh njega, ki je bil najlepši med vsemi stvarmi; njega, ki sedaj ječi sredi zemlje pod težo sveta.«

In zopet:

»S' ei fu sì bel com' egli è ora brutto,
E contra 'l suo Fattore alzò le ciglia,
Ben dee da lui procedere ogni lutto.«
(*Inf.* 34. 34.)

»Če bil tak lep je, kakor grd sedaj je,
In zoper stvarnika obrv je dvignil,
Ni čuda, da po njem vse zlo je prišlo.«

kakor da je rekel: Že iz tega, da je satan sedaj tako zavržen, moramo sklepati, kako lep je pač bil nekdanj. Ni čuda, da je očaral s svojo lepoto pol nebes in jih potegnil v pogubo s svojim padcem!

Zakaj govorimo o tem? Zato, ker iz tega moremo razbrati satanovo moč in oblast. Greh ne izpremeni narave kar take, ne oslabi sam o sebi nje prirojenih zmožnosti. Kar je bil torej satan po svoji naravi pred padcem, to je še sedaj. Volja njegova je močna, kakor je bila, le zla je, zakrknjena v grehu in večnem sovraštvu do stvarnika. Tisti trenutek, ko se je satan dvignil zoper Boga: non serviam! ne bom pokoren! tisti trenutek je bilo njegovo hotenje določeno, ustaljeno za večnost. »Non flectare«, ne upognem se — te besede bi lahko zapisali na peklenska vrata, zakaj te besede so izraz satanove volje. Nemogoče je, da bi se v satanu vzbudila le ena misel žalosti in dobrega kesanja zavoljo izgubljenih presrečnih nebes.

Tudi um njegov je, kakoršen je bil. Le prva in večna zmota je v njem, ki je je kriva zla volja. Večno misli, da je boljše, če ni pokoren, in zato ne bo pokoren na vseh vekov veke nikdar!

Kakšna je torej satanova moč in oblast?

Najprej odgovorimo vprašanju, kakšna je njegova moč gledé n a r a z n e k r a j e.

Satan je angel, duh, breztvarno bitje; bitje, ki nima nobene stike s snovjo, s tvarjo. Satan ni velik, ne nizek; ne debel, ne droban; ne črn, ne bel. Satan ni niti kakor grozna pošast, vihrajoča po zrakovju, in pokrivajoča, kadar se potopi v peklo, sedem orali žveplena jezera; in ni kakor zvezda, ne kakor iskra, ne kakor drobenca, očem nevidna točka. Satan ni ne kakor vihar, ne kakor veter, ne kakor dih. Ime mu je od »dehniti, dih, duh«, a ni dih. Vse to se nam le zdi. Naša domišljija je tvarna, mi smo tvarno bitje, zato tudi naš um posnemlje vse svoje pojme po tvarnih stvareh. Naš um ne gleda božjega bitja, ampak razbere ga le po tvarnih stvareh; in tako tudi ne gleda angelov, ampak tudi njih bitje mora razbrati le po tvarnih stvareh. Zato vé, kakšni niso angeli, a le malo vé, kakšni so. Če si potemtakem mislimo satana, moramo odmisлити vse, kar je tvarnega, kar je le na stvari, vsako razsežnost, vsako tvarno kakovost, vsako tvarno stanje. Deli kdo kako tvarno bitje, dokler si more misliti; dobi drobne, drobence, mičkene, nevidne, neznatne, nečutne delke; recite, če vam je všeč, da dobi točke, pike, pičice, a breztvarnega bitka ne dobi nikdar. Breztvarnemu bitju se ne bo niti malko približal; breztvarno bitje bo ostalo onkraj, prek vsega, kar vidimo, tipamo, čutimo, ali kar je sploh vidno, ali čutno. Da bi si kdo prav mislil, kaj je breztvarno bitje, preseči, prestopiti, preskočiti bi moral svojo domišljijo, vse meje snovnosti in tvarnosti, biti bi moral sam duh in samo duh.

Ali je torej satan na kakem kraju, na kakem mestu, v kakem prostoru? S a m o s e b i n e. Če nima satan delov, ne more se prilegati, primerjati, skladati z nobeno razsežnostjo. T u i n t a m, to so besede, ki znamenujejo različne dele razsežnega prostora. Zato satan sam o sebi ni ne tu, ne tam. Zakaj ne tu ne tam se ne more prilagoditi, cel s celim, del z delom, ker satan ni celota, ki bi imela dele. Kdor pravi, da je duh kar tak, sam o sebi, tu ali tam, meri še vedno satana po domišljiji, priklada mu še vedno razsežnost. Že stari krščanski modrijan Nemezij je dejal: »Duhov ne udrži nobeno telo. Vsa telesa prehajajo in prešinjajo. Zakaj kar je brez velikosti, brez snovi in delov, tega ne more obseči in objeti noben kraj. Kraj je to, kar je kraj telesa krog in krog; kraj je mer, ki obmerja s svojo obsežnostjo obsežno telo, a duh ni telo in ni obsežen.« Zato je dejal že tudi Boetij: »Vsi modrijani vedó, da breztvarna bitja niso v kraju.« A kje pa so angeli, kje je satan sam o sebi? N i k j e r! Nikjer? nemogoče! »Mogoče je«, pravi sveti Tomaž Akvinski, »a nedoumno je za nas, ker naša domišljija ne preseza razsežnosti!« Kje pa je bil Bog, ko še ni bilo ne zemlje, ne sveta, ne angelov, ne nebes? Nikjer. Bil je sam v sebi. Tudi angeli sami o sebi niso nikjer, tudi satan sam o sebi ni nikjer, le sam v sebi je. Pravimo: kar duh, s a m p o s e b i ni nikjer. Zakaj vemo pač, da je satan v p e k l u. Vemo tudi, da je na zemlji. Sv. Pavel govori o »poglavarju, kateri v t e m z r a k u o b l a s t u j e« (Ef. 2. 2.), o »hudobnih duhovih v p o d n e b j u« (Ef. 6. 12.) Kako je to umeti?

Če tudi satan kar duh ni v kraju, vendar je na drugi način lahko nekako v kraju. Duh ima dejavnost in lahko deluje tudi na stvarne stvari, lahko deluje tu in tam. Kadar pa deluje nekje, ne deluje drugje. Tako je torej res nekako tam in ne drugje. S svojim delovanjem stopa duh izza vsemirja v tvorni svet. Kjer se dotakne s svojo močjo telesnih bitij, tam je, ne omejen in ne obsežen kakor telesa, a vendar je tam in ne drugje. Sam o sebi se ne dotika nobenega kraja; vse telesno vesoljstvo je takorekoč druga sfera. Dva svetova sta, drugi poleg drugega, in drugi v drugem, a ne dotikata se sama o sebi, ker sta popolnoma inorodna. Še le to, da duhovi delujejo na vidni svet, družijo oba svetova v en svet. Ker torej satan deluje v čutnem vesoljstvu, na zemlji, zato pravimo, da je na zemlji.

A kako je satan v peklu?

Duh je lahko v kraju, s tem, da se s svojo močjo dotika kraja. A božja moč lahko duha tudi naveže in priklene na en kraj, če omeji njegovo delovanje na tisti kraj. In glejte, tako je Bog satana pehnil v peklo. Navezal ga je na kraj groze, da je že sedaj njegovo glavno bivališče, kamor se mora vedno in vedno vračati, in da bo kdaj po sodnjem dnevu tudi njegovo edino bivališče. Ogenj, orodje božje pravice, ga veže na peklo. V ognji je, kar se ga dotika; a po božji moči, ki rabi ogenj za orodje, je tudi tako navezan na ogenj, da brez božjega dovoljenja nikjer drugje ne more delovati in biti. In kjer koli je z božjim dovoljenjem, povsod ga muči ogenj, ker vé, da ga vedno čaka. Peklo satan nosi seboj, ne le, ker je povsod, koder hodi, proklet in zavržen od Boga, daleč pregnan izpred božjega večnolepega obličja, ampak tudi že zato, ker je povsod jetnik večne ječe. Res je, kadar hodi po zemlji, ni dejanski navezan na ogenj, a kaj mu hoče, ko v njegovem pravem ozkem bivališču goré večni ognji, čakajoč trenutek za trenutkom, da mine čas božjega dovoljenja in se satan beden vrne!

Ali more satan obseči ves svet? Ne vemo. Če je bil, kakor vse kaže, kdaj prvi angel, je tudi prva med vsemi njegova moč. Gotovo tedaj veliko naenkrat lahko obseže, a če vse, kdo ve. Sv. očetje sicer pravijo, da angeli, kadar so na zemlji, niso v nebesih, a drugi tudi pravijo, da so. Potem pa tudi ni treba, da bi vedno vse obsegli, kar morejo. Lahko zdaj delujejo samo na tem mestu; a če hočejo, raztegnejo svojo moč na večji kraj.

Sicer pa ni velikega pomena, ali more satan s svojo močjo obseči vse svetovje ali ne. Zakaj neznanska je satanova hitrost. Ker satan ni stvarno bitje, zato se tudi ne premiče tako, kakor se premičejo stvarna bitja. Tvarna bitja prehodijo delek za delkom, kraj za krajem, in zato je treba časa. A satan — duh neha delovati tu, oprime se tam, pa je tam. Spusti človeka v Ameriki, pa se dotakne drugega v Aziji, in v Aziji je. Satanu ni treba čez visoke gore in široko morje, ampak kakor se mi mislimo sedaj tu, sedaj tam, tako je satan, izza vsemirja stopajoč s svojo močjo, zares hipoma sedaj tu, sedaj tam.

Lessing je v svojem Favstu, ki pa je ostal odlomek, v krepkih potezah narisal brzost satanovo.

(Favst in sedem duhov.)

Favst: Kaj vi? Vi ste najbrzejši duhovi pekla?

Duhovi vsi: Mi!

Favst: Ali ste vsi enako hitri?

Duhovi vsi: Ne!

Favst: In kateri je najhitrejši?

Duhovi vsi: Jaz!

Favst: Čuda, da je med sedmimi hudiči samo šest lažnikov? — Kako se zoveš ti? Kako hiter si?

Prvi duh: Laglje je pokazati, kakor pa odgovoriti.

Favst: No, dobro. Glej sem; kaj delam?

Prvi duh: S prstom migaš skozi plamen.

Favst: In se ne opečem. Pojdi tudi ti, sedemkrat šini na hit skozi plamene pekla, in ne opeci se. — Ti molčiš? Ne greš? — Ali so tudi hudiči bahači? Seveda, ni greha, bodi še tako majhen, ki bi si ga hudiči dali vzeti! — Ti, drugi, kako je tebi ime?

Drugi duh: Ime mi je Hil, to je po vaše dolgočasno: strelica kuge.

Favst: In kako brz si?

Drugi duh: Ali misliš, da imam zastonj ime? — Kakor strelica črne smrti!

Favst: Hodi in služi zdravniku! Za-me si prepočasen. — Ti tretji, kako tebe kličejo?

Tretji duh: Dila mi pravijo; mene nosijo peruti vetrov!

Favst: In ti četrti?

Četrti duh: Meni je Juta ime — jaz hitrno švigam s svetlobnimi žarki.

Favst: O vi! Vsa vaša brzina se dá premeriti in preračunati — vi —

Peti duh: Ne srdi se! Ti so le poslanci satanovi v tvarnem svetu; mi smo v svetu duhov; mi smo brzejši!

Favst: In kako hiter si ti?

Peti duh: Tako hiter, kakor misli človeške!

Favst: Tako hiter, kakor misli človeške? To bi bilo nekaj! — A misli človeške niso vsekdar hitre! Kadar jih sili resnica ali pa krepost, oj kako počasne so često takrat, kako lene! Ti si morda hiter, če hočeš biti — a kdo mi bo porok? Ne! Povej ti, kako brz si ti?

Šesti duh: Brz kakor maščevanje maščevavca!

Favst: Maščevavca? Katerega maščevavca?

Šesti duh: Tistega — silnega, strašnega, ki si je sam pridržal maščevanje, ker ga maščevanje — veseli — —

Favst: Duh, ti preklinjaš — vidim te, kako se treseš! Hiter, si dejal, kakor maščevanje — — ne, ne imenujmo ga! — Hitro, praviš, da je njegovo maščevanje, hitro? In jaz še živim? še grešim?

Šesti duh: Da te pusti grešiti, je že maščevanje!

Favst: In hudič naj me šele tega uči! — Ne, njegovo maščevanje ni hitro; in če nisi ti hitrejši, le pojdi! — (K sedmemu duhu): Kako brz si ti?

Sedmi duh: Nezadovoljni smrtnik — če ti tudi jaz nisem zadosti brz —

Favst: Torej povej, kako brz?

Sedmi duh: Nič bolj in nič manj, kakor prehod iz dobrega v greh!

Favst: Ha! ti si moj duh! Kakor prehod v greh, kakor padec v greh!
— Da, ta je hiter, ta je brz; tako brzo ni nič! Kakor padec v greh! Zvedel sem — zvedel. — Proč, vi, polži! — Ta je moj satan! — — itd.

Tako brz je torej satan. Hitrejši kakor strelica, kuga, piš, luč! Brz je kakor misel človeška, brz kakor padec v greh. Dolgo se upira človek skušnjavi, morda ure, morda tedne, a padec je vendar kakor v trenutku! Zdaj je človek še dober; en hip, privolil je — grešil je! Tako je satan zdaj v peklu, a le hip, le migljaj, in zopet bo plul in prhotal okoli tebe kakor strašna veša; in zopet trenutek, poniknil bo za vidni svet in prikazal se pri tvojem prijatelju, tvoji prijateljici za gorami, zakaj v tvojih možganih je morda videl njegovo, njeno podobo, in rad bi dokazal tudi njemu, tudi njej, kako hiter je — padec v greh.

Strašna je brzost satanova, a je le senca njegove moči in oblasti. Kaj bi mu pomagala brzina, ko bi spal v podzemlji, ali ko bi čepel v peklu ne vedé, kaj se godí okrog njega, ne vedé, da gori po zemlji hodijo bitja, ustvarjena po božji podobi, ne tako lepa, kakor je bil sam, a srečnejša, kakor on? A satan to vé — vé še več — in zato je satan.

III. Satan vedež.

Greh, dejali smo, ne izpremeni narave kar take.¹⁾ Satanov um je še isti, kakor ga je imel, ko je še bival med čistimi duhovi, »la somma d'ogni creatura«, prva izmed vseh stvari, kakor o njem poje Dante (Parad. 19, 47.) Če so zatorej angeli, kakor tako lepo pravi Gregor Nazianski, »prve luči večni žarki in žari, nadnebeška, prečista bitja«, ali kakor pravi Sofronij, »vrelci in studenci spoznanja«, si lahko mislimo, kakšen je bil satanov um in kakšen je še!

Čim bolj se bitje oddaljuje od stvari, tem popolnejše je njeno delovanje in spoznavanje. V čistih duhovih je um oproščen vseh tvarnih vezi. Neodvisen je od čutov in domišljije, zato mu tudi ni treba še le po njih razbirati in množiti svojih misli. Satan, če je duh, mora imeti vrojene ideje. Tedaj, ko je izšel po ljubeznem ukazu božjem, kakor ena izmed najlepših stvari iz nebitja v bitje, žarele so že tudi v njegovem umu ideje. Mi, ki stojimo v sredi med dvema svetovoma, med tvarnim in netvarnim, in smo obojnega deležni po svoji dvoplatni naravi, mi od obeh moramo prejemati svojo popolnost. Od netvarnega sveta imamo dušo in nje nesmrtnost in bomo imeli posmrtno spoznavanje; od tvarnega sveta pa dobivamo sedaj snov za umsko delovanje in spoznavanje. Angeli pa morejo iskati popolnosti le od bitja nad seboj, od njega, ki je vsej popolnosti večni izvor. Zato je angelsko spoznavanje popolnoma drugačno kakor pa naše. Mi imamo izpočetka le malo idej, in le pod mikli in vtisi tvarnih bitij se duh nekako oplaja in rojeva vedno

¹⁾ „Peccando diabolus proprietatem naturae suae non amisit, sed data naturalia in eis manent integra et splendidissima, ut Dionysius dicit.“ S. Th. Chr. disp. de malo. 16, 6.

več in več misli; angeli pa imajo že izpočetka vse ideje, ki so jih po svoji naravi zmožni. Zakaj Bog dá, kar pristoji naravi, a naravi duhov ne gredó one mene, kakor naši; angeli se ne rojevajo, ne rastejo, se ne razvijajo, ne hirajo, ne umirajo, zato se tudi njih um ne razvija in izpopolnjuje, in ne pojema in slabí, temveč ima od početka svojo popolnost. Da angel spoznava kdaj več, kdaj manje, tega ni kriv njegov um, vedno enak, ampak tega so krive le stvari, predmeti spoznavanja, ki jih je kdaj več, kdaj manje.

Zavoljo vednega razvoja našega uma mi spoznamo kako stvar izprva le slabo, motno, nejasno, a potem vedno bolj, vedno jasneje, vedno bistreje. Tudi tega pri angelih ni. V angelih se ideja ne izpreminja, ne razvija, ne izpopolnjuje, zato vedno motri in si misli stvar tako, kakor si jo sploh more misliti po svoji naravi.

Tak je angelski um. Mi, ubogi zemljani, si ga le težko mislimo. Mi si le težko mislimo, kako iz večne neskončne božje ideje žaré ideje v angelske duhove od najvišjega do najnižjega, vedno bolj se deleč, vedno bolj pojemajoč, vedno bolj gasneč, dokler se v naši duši ne izpremené v motne, nedoločene, občne pojme, ki se moraje izpopolnjevati po stvareh samih. V najnižjem angelu nad nami, ki je tako rekoč prvi členek v nedozorni vrsti breztvarnih bitij, so ideje že vse drugačne. Mnogo jih je sicer — in ta raznolikost je znak nepopolnosti — a niso motne, občne, ampak bistre in določene slike in prilike poedinih stvari, in po njih angel spoznava stvari, kakor so. Nad njim so ideje vedno bolj enotne, vedno bolj obsežne, vedno bolj jasne. Čim višje gremo, tem popolnejši so duhovi, tem manje idej imajo, ki pa ob enem obsegajo vse, kar v spodnjih vrstah nebroj idej v vsej svoji mnogoličnosti, dokler se naposled vse ideje ne strnejo v eno, nestvarjeno, večno, božjo, ki se v njej zrača vsaka stvarca, vsaka misel, vsaka želja, vsak migljaj vsega, kar je, kar je bilo in kar bo, in vsega, kar bi lahko bilo.

Visoko v tej nedosežni vrsti je nekđaj stoloval satan in pod njim nebroj njegovih duhov. Sedaj je danica zašla in zatonila na veke v brezкраjni temi, a svojo svetlobo je ohranila. Satan je padel s svojimi služnimi duhovi, a svoj um še ima. Še so v njegovem predirljivem umu jasne ideje, ki jih je od začetka prejel od stvarnika

Kaj torej vé satan?

Ni dvoma, da satan vé za vse, kar se na svetu zgodi, če le hoče. Nobena stvarca, nobena premena v vnanjem svetu ne more iti mimo njegovega uma, ne da bi se zrcala v njegovih idejah. Če se kaj premeni v prirodi, satan brž opazi. Nobenega črvička ne potepta človeška noga, da ne bi satan vedel. Za vsako živalico, ki zleze iz jajčka, satan vé; za vsako bilko, ki jo polómi veter, za vsako travico, ki požene, za vsak ptičji let, za vsak sapin dih. Satan vé, kaj dela človek. Gleda ga v šumni gneči, gleda v samoti. Vidi ga s svojim umom po dnevi, vidi po noči. Satan vé, kaj se godí v človeškem živčevju, v možganih; vé, kaj se zrača v čutih, kaj obrazi v domišljiji, kaj giblje v telesu.

Zakaj satan vé za vse to? Zato, ker še človeški um za to ni nezmožen. Vse to poedino in posamič človek lahko spozna: zdaj eno, zdaj drugo, zdaj

nepopolno, a kdaj bolj popolno; če ne ta, pa oni; če ne še zdaj, pa kdaj; če sploh ne, pa ni nemogoče, da bi. A kar človeški um po svoji naravi more spoznati, razvijajoč se in izpopolnjujoč, vse to spoznava angel, koliko bolj eden prvih angelov, satan, po svojih idejah vsekdar. Satan ne misli vedno na vse; zakaj tudi on je stvar in njegova misel ni vseobsežna, da bi v eni bilo vse; a kar hoče, to lahko spozna. Karkoli je scela v naravnem redu, vse to satan vé. Za koliko dejanj človek ne vé, satan vé! Zločinec stopa po prstih v temi. Tu spi potnik. Zdaj zasmrči. Zločinec se zdrzne. Postane, poslušša. Krčevito stisne nož. Še enkrat se mu oglasi vest . . . Satan gleda, satan vidi, satan vé . . . Satan dobro zna »kriminalno antropologijo«. Če Lombroso vé, kdo je rojen hudodelec, kdo hudodelec iz strasti, koliko bolj satan! Anatomija in filozofija sta mu znani. Zato dobro vé, k čemu je bolj nagnjen ta, k čemu oni; koga bi utegnila pokopati ljubezenska strast, koga zavist, koga lakomnost, koga napuh.

Le nekaj je neznano tudi satanu. Nepoznane so mu naše srčne skrivnosti. Misli, ki jih nikomur nočemo odkriti, te ostanejo prikrite tudi satanu. Satan pač vidi, kako se nam preminja obraz, kako trepeče srce, kaj se giblje v nas; vidi celó slike v domišljiji, kako se izpremetajo in presnavljajo in obnavljajo, a prave naše misli za gotovo ne vé. Sodi pač po tem in onem, po menah domišljije, po izpreminjanju živcev in mišic, po vnanjih dejanjih; a naravnost gledati v naš um ne more. In zakaj ne? Zato ne, ker je dom svobodne volje svetišče, ki v njem deluje le Bog. Le Bog nagiblje našo voljo, in nihče ne pod njim; zato je svobodno hotenje znano le naši duši, pa Bogu. Le pred Bogom »ni nevidna nobena stvar, ampak vse je golo in razgrnjeno pred njegovimi očmi; on sodi misli in namene srca« (Hebr. 4. 13, 12.); »pregleduje srca in obisti« (Ps. 7, 10.), in »razume vse misli duhov«. (I. Kron. 28, 9.) »Vseh srce je nepretuhtljivo, kdo ga bo spoznal? Jaz, Gospod, pregledujem srca in ledvice skušam.« (Jer. 17, 9.) Zato sv. očetje dokazujejo Kristusovo božanstvo tudi iz tega, da je poznal misli srca. »Jezus vidi misli«, pravi sv. Hijeronim, »in nihče ne more videti notranjih misli kakor Bog; torej je Kristus Bog.«

Kako pa? ali vé satan za prihodnje stvari?

»Oznanite, kaj se bo v prihodnje zgodilo, in spoznali bomo, da ste vi bogovi«, tako je pisano pri Izaiji (41, 23.). Zdi se torej, da je spoznavanje prihodnjih stvari nekaj božanskega. »Kaj je tako božanskega«, pravi sv. Hilarij, »kakor spoznavanje prihodnjih reči?« in sv. Ciril: »Nikomur kaj takega ne pristoji, kakor edino le Bogu! To učé tudi pogani. Tako Hezijod in Pindar.

Res je, prihodnjih stvari semih po sebi po svoji naravi satan ne vé, kakor noben angel in nobena stvar ne. Zakaj prihodnje kar prihodnje za stvari še ne biva. Vsaka stvar je v neki dōbi in proti tej dōbi se merita preteklost in prihodnjost; nekaj je že bilo, nekaj še bo. Kar še le bo, tega za stvar v tej določeni dobi še ni. Česar pa za bitje še ni, tega tudi bitje ne more spoznati; zakaj to se ne zrca v njegovih idejah. Le večni Bog, ki ni ne v času, ne v dōbi; ki zanj ni ne preteklosti, ne sedanjosti, ne prihodnjosti; ki neizpremenljiv v sebi vse presega, vse predira, vse objemlje; ki

je sam vsemu izvor; ki se v njem zrača vsako bitje, vsaka bitnost, vsak bitek; ki se po njem vse obrazi; ki po njem vse biva, kar biva in kar more bivati, in ki bi brez njega vse niknilo v nič, ki bi brez njega nič ne bilo možno; le ta Bog, ki mu je ime so čí (ó õv) (II. Mojz. 3, 14.), le ta vé prihodnje stvari. Zakaj zanj prihodnjosti ni, ampak večno zdaj.

A če satan ne vé prihodnjih stvari samih po sebi, nikar ne mislimo, da ničesar ne vé o prihodnjosti. Satan ima prirojene like vseh prirodnih vzrokov in vse do dna prozira. Karkoli bo torej kdaj nujno sledilo iz prirodnih moči in sil in počel in vzrokov, za vse to vé satan. Če je po tako imenovanem zakonu »energije in entropije« gotovo, da pojema životna moč vsemirja, ker pojema gorkota, satan dobro vé, kdaj bi po prirodnih zakonih vse zamrlo, če popred ne poseže vmes višja božja moč. Če tudi strasti človeške imajo svoje zakone in vse človeštvo svojo psihologijo, ne sicer nujno se razvijajočo, vendar verjetno, vé satan tudi, kako globoko bo še padlo človeštvo in do kdaj; vé, kam bo zabredel posamezni človek, če ne premaga src moč milosti božje. Marsikaj se nam zdi slučajno, kar po resnici sledi nujne prirodne zakone. Zato mi takih stvari ne vemo za gotovo, a satan jih vé. In zopet marsikdaj mi sodimo, da je res, kar je le podmena (hipoteza), a satan tako ne sodi. Zato se mi marsikdaj motimo, ko se satan ne.

Prečuden je potemtakem um satanov. V njem se obrazi ves svetozor, vsa preteklost, vsa sedanjost in velik del prihodnjosti. V njegovem umu o prirodnih stvareh ne more biti zmote. Zakaj v njem se ideje ne izpopolnjujejo, ampak so si vedno enake; in kadar koli uprè satan vanje bistre svojega uma, prozrè jih do dna.

A dejal bo kdo: odkod torej prva zmota? Gledé na prirodne resnice v satanu zmota ni bila mogoča. Kakor je nam jasno, da je ena ena, tako jasni so satanu vsi matematiški in prirodni problemi. Njemu ni treba popisati celih stranic števil; en pogled, problem je rešen. Če je torej v njegovem umu zmota, kakor priča božje razodetje, mora biti gledé na nadnaravno resnico. Zakaj nadnaravna resnica tudi njegov um presega, in lahko ga premoti napuh, da sodi o njej, kakor bi ne smel soditi, ali da ravna pod ozirom nanjo, kakor bi ne smel ravnati.¹⁾ Naravne resnice pa so razkrite pred mogočnim in velikim, a nesrečnim vedežem. Brz je kakor misel, vediv pa kakor po svoji naravi morda ne noben drugi angel božji.

Kar pa sam vé, to tudi lahko razodene svojim pokornim duhovom. Ni dvoma, če mi ljudje lahko drugi drugemu razodevamo misli srca, da to more tudi satan. Seveda ni tako lahko umeti, kako se to godi. Satan ima misli. Dokler jih hrani sam za-se, nihče ne more dozreti njegovih skrivnosti. Zakaj dotlej se njegove ideje ne zračajó v umu drugih duhov. Kadar se pa satan radovoljno obrne k drugemu, hoteč mu odkriti svoje misli, tedaj drugi duh more gledati v svojih idejah tudi skrivnosti satanove.

Tak je satan po svojem umu, velik, mogočen vedež. In vendar, ko bi drugega ne bilo, satan bi še vedno ne bil satan. Vedel bi pač, kaj se godi

¹⁾ S. Th. de malo 16, 6.

na zemlji; plul bi lahko po njej; opazoval vrvenje in drvenje ljudij, njih zelenje in hrepenenje, njih boli in strasti; a ne mogel bi si kaj. Režal bi se lahko njih podlosti, zasmehoval njih ponižnost, zavidal njih svetost — a to bi tudi bilo vse. No, satan ima tudi veliko moč.

IV. Satanova moč in oblast.

Vsako gibanje sledi nekemu nagonu. Neživim in živim stvarim, ki nimajo spoznanja, je vtisnila to teženje popolnoma že priroda sama. Saj vidimo, kako teži rastlina nevedé in nehoté za lučjo. Stvarem, ki imajo spoznanje, je tudi že prirojen nagon, a ni več tako določen. Če žival čuti glad, jo pač žene nagon za hrano, a kam naj gre, tega nagon sam še ne določuje, to ji povedó še le oči, voh, sluh. Čebelo tudi žene nagon, da dela satovje, a rožice, ki na njih nabira méd, ji kažejo oči, vonj, okus. Pri razumnem bitju, kakor je človek, je ta nagon že zelo obeč, teženje za srečo. A poleg tega se javlja nov svoboden nagon, svobodna volja. Človeka vse žene za srečo, cela narava njegova; a pota, pomočke, sredstva si določuje sam s svojim spoznanjem in voli sam s svojo svobodno voljo. A tudi v njem vse delovanje sledi nagonu. Vzemite človeku teženje, in padel bo brez moči sam vase.

Vsaka stvar torej, ki potrebuje še kakoršnega koli gibanja, delovanja, razvijanja, mora imeti neki nagon, neko vrojeno teženje. To teženje je v breztvarnem bitju ob enem tudi svobodno, ker je občno njega spoznanje. Angeli torej, ki so breztvarna, a omejena bitja, zmožna usovršenja, imajo poleg jasnega uma tudi svobodno voljo. S to svobodno voljo pa ne težé samo za srečo; ne določujejo samo svojih misli in svojega spoznanja; ne odločujejo se samo za dobro ali slabo; marveč njih svobodni volji sledi gibanje tudi zunaj njih. Dejali smo že, da je nagon povod gibanju. A ni samo povod, ampak je tudi pravi dejavni vzrok. To vidimo jasno pri človeški volji. Kdo se ne zaveda, da mu je volja vzrok gibanja? Hoče naj, in premené se misli; hoče naj, gibati se začne domišljija; hoče naj, zgane se počutnost; hoče naj, dvigne se roka. V človeku volja giblje telo. Res je, da je telo združeno z dušo v eno bitje, a prav tako res je, da je volja človeška prav zavoljo zedinjenja s tvarnim telesom manj močna. Ni čuda torej, če trdimo, da angeli morejo gibati s svojo svobodno voljo tudi tvarna bitja izven sebe. Zakaj angeli so neprimerno popolnejši kakor človek, zato je tudi njih volja neprimerno močnejša. Volja človeška giblje pridruženo telo, angeli tudi druga telesa.

A če je tako, dejal bo kdo, angeli vse morejo, kar hočejo. Nikakor ne! Vzrok mora imeti učinek nekako že v sebi. Kar greje, mora biti gorko; kar barva, mora imeti v sebi barvilo. Bog more vse, kar hoče, ker je neomejeno bitje, brezkraino morje bitja in žitja. V njem je vse, kar more biti, na višji način: bitje, gibanje, življenje, umovanje. A angel je omejeno bitje, po rodu ločeno od vseh tvarnih bitij. Zatorej tudi nima v sebi tvarnih učinkov. Njemu pristojno delovanje je mišljenje in hotenje. Le najmanjšo meno

tvarnih bitij more provzročiti tudi angel, namreč gibanje.¹⁾ To ga še veže na tvorni svet.

Tudi satan, nekdanj angel luči, more zatorej s svojo voljo gibati stvari zunaj sebe. In v tem je njegova moč in oblast. »Samo v tem? O, potem satan nima posebne moči!« bo dejal morda kak bravec. A počasi! Njegova moč se bo takoj pokazala!

Kakšno moč imajo že ljudje! Ali ni dostikrat strašna? Kako prečudne učinke dosegajo z optiko, elektriko, magnetizmom, spiritizmom! In vendar! V čem pa je prav za prav ta moč ljudi? Ali ni prav v tem in samo v tem, da morejo gibati s svojimi udi druge stvari? Razna orodja rabijo; razne pomočke družijo; uklepajo in razvezavajo prirodne sile. To je vse. Kar morejo, morejo s tem, da s svojim umom poiščejo vedno novih skritih sil in moči, da jih družijo in ločijo, razvajajo in navajajo. Z lečami in ogledali delajo optične prevare. Z drgnjenjem, z dotikanjem, s spajanjem vzbujajo elektriko; z elektriko razsvetlujejo cela mesta; gonijo velikanske stroje; vozijo železnice; razbijajo podmorske pečine; razstreljavajo ladije. Z magnetizmom vspavajo živali in ljudi. A če more toliko človek, koliko več more satan!

Satana ne ovira nobena daljina. Zdaj je tu, zdaj je tam. Ne more ga udržati nobeno telo. Lahko mu je iti skozi zid in stene. Satan pozna vse prirodne sile, luč in toploto, elektriko in magnetizem. Pozna vse rudnine in rastline, otrove in leke. Pozna do zobca ves živalski in človeški organizem. Česa torej ne more satan? Če treba otrova, takoj je gotov. Če treba ognja, takoj ga ukreše. Če treba bliska, naglo ga izvabi. Megle naj razžene, in vedro bo; stisne naj jih, in dež bo. Razdene lahko hiše in mesta. Zbere lahko bacile in mijazme, in naredi kužne bolezni. Če treba zlata, bliskoma ga prinese. Hipoma zameni eno stvar z drugo. Gibanje je začetek vseh prirodnih učinkov. Vse delovanje v prirodi se vrši z gibanjem. Z gibanjem je mogoče vzbuditi toploto in luč, elektriko in magnetizem. Vse to torej more tudi satan. Vse, kar se lahko zgodi po prirodnih silah, vse more satan. Zakaj satan pozna vse in vse more rabiti. Združuje jih ali loči, kakor jih združuje ali loči priroda sama. »Vse, kar se dogaja vidnega na svetlu«, pravi sv. Tomaž Akvinski, »vse morejo storiti zli duhovi s pomočjo prirodnih sil« (de malo, 16. 9. 1.).

Satan potemtakem more neprimerno več nego li človek. Satan mnogo bolje prozira moč prirodnih sil; združiti jih more mnogo hitreje; rabiti jih more nedosežno umneje. (St. Thom. de malo 16. 10. 11. — de pot. 6. 3.)

Ali more satan delati čudeže?

Pravih čudežev sicer ne, zakaj pravi čudež zahteva božjo moč. Le božja moč, ki ji je podvrženo vse bitje, more dati mrtvi stvari življenje, premeniti vodo v vino. Satanu je podvrženo samo gibanje. Zato more le z gibanjem doseči učinke. Seveda z gibanjem more doseči take učinke, ki se nam zdé čudežni. Marsikaj morejo večji ljudje, kar se zdi preprostim nemogoče. Koliko več torej more satan, kar se tudi najbolj večim ljudem zdi čudežno.

¹⁾ »Minima variatio corporalis, quae fit per motum localem, potest fieri immediate per substantiam spiritualem.« (St. Th. de malo 16. 10.)

Satan v hipu, na migljaj združi prirodne sile, ki se morda v prirodi nikdar ne družijo, in učinek se nam zdi čudežen. Satan hipoma ustavi vodo, užge v zraku svetlobo, ovre ognju moč. Bliskoma vzame eno stvar, podvrže drugo, zameni jo s tretjo. V trenutku zbudi v zraku človeške glasove, petje, smeh in jok. Mrtvo stvar začne premikati, gibati ji ude, delati ji v ustih govorico. (St. Thom. de pot. 6. 5. 1. 3.)

Satan more še več. Sesnovati si more iz raznih tvarin in snovi tudi telo in v tem telesu se prikazati. (St. Thom. de pot. 6. 7.) To telo ni živo, a videz ima živega telesa. Satan po njem govori, pije, jé, hodi. Dá si lahko zdaj podobo mladeniča, zdaj deklice, zdaj zopet živali. Vse, kar dela človek, satan lahko s svojim navideznim telesom posnema.¹⁾ Nadene si lahko podobo prijatelja, znanca iz daljne dežele, podobo mrtvega. Prikáže se po noči ali po dnevi, v samoti ali med ljudmi, v cerkvi ali doma. Sicer pa niti treba ni, da bi si nadel tako podobo. Satan vidi v našo domišljijo, zre slike, ki so shranjene v njej. Zato more provzročiti v domišljiji in v živčevju gibanje, da se obnové in združijo take slike kakor bi jih rad imel, ker to obnavljanje in druženje se vrši lahko popolnoma po prirodnih zakonih. Tako more satan spečemu ali bdečemu prikazati razne podobe, in človek misli, da ni samo videl, ampak da jih res gleda. (St. Thom. de malo 16. 11.)

Kaj torej more satan človeku?

Sam o sebi je človek pred satanom popolnoma onemogel. Satan ga lahko dvigne in hipoma prenese na samotni otok sredi šumečega morja, kamor še ni stopila človeška noga. Nosí in vrtil ga lahko po zraku; vrže v globino in zopet zgrabi; potopi v morje ali nese na luno. Bije ga lahko, trga in praska. Obsede ga lahko, otruje, umori. Prikazuje se mu lahko v najčudnejših podobah; zdaj v zali zapeljivi podobi, zdaj v grozeči; zdaj nedolžen, zdaj brezsraven; zdaj človek, zdaj pošast; sam ali v družini; tiho ali z divjim ropotom. Po noči, ko človek spi, mu zbuja podobe prešlih dni, obnavlja hude prestane skušnjave, razburja domišljijo, draži živčevje, razvne mlje počutnost. Drugikrat ga muči z grozo in strahom, naganja ga v obup. Zakaj vsa taka čustva so v zvezi s telesnimi premenami in posebno z živčevjem, a vse to more satan gibati.

Le eno svetišče je v človeku, ki v njem satan nima oblasti. To svetišče je dom svobodne volje. Satan lahko zlorabi vse moči človekove, vse ude, samo svobodne volje mu ne more upogniti, če sam noče. Skuša lahko; vzbuja lahko čute in domišljijo in počutnost, a volje vendar ne more premagati, če se človek sam ne uda. V domu svobodne volje je le Bog gospod, pa človek!

A vkljub temu, kako strašna je satanova moč in oblast! Človek, »krona stvarstva«, je satanu le igrača. Satan lahko naredi ž njim, kar hoče.

Gorjé človeštvu, ko bi bilo samo sebi prepuščeno! Zakaj satan smrtno sovraži človeka. Ko se je satan uprl Bogu, stvarniku svojemu, od tedaj je njegova volja zakrknjena, od tedaj neukrotno sovraži Boga in vse, v čemer

¹⁾ Cf. quae habet St. Thomas de generatione daemonis, hic, qu. de pot. 6. 8. ad 5. 6. 7. et nota, eum dicere: „hoc satis rationabiliter sustineri potest“.

se zrea božja slika in prilika. Milton v »izgubljenem raj« tako strašno in resnično opisuje to sovrašтво:

„Globoko padli smo, v barjè zvepleno —
 Kdo je poznal Njegovo strašno moč? —
 Toda kesam se ne in ne upognem,
 Če tudi zatemnel je moj sijaj!
 Zgubljen je boj, a vse še ni zgubljeno,
 Premagana še moja volja ni,
 In žeja moja ne po maščevanju,
 Sovrašтво večno ne in večni gnev! — —
 Za nami kraj je večnega veselja —
 Pozdravljena mi temna strah in groza!
 Gospodovati hočem! Bolje je,
 Da sem v peklü gospod, ko suženj nebu!“

To sovrašтво ga spremlja povsod. Kar vidi božjega, vse črti. Kjerkoli uzre podobo božjo, spomni se njega, ki ga je pahnil izmed srečnih nebeščanov, in le to želi, le za tem teži noč in dan, kako bi iztrgal to podobo iz človeških src, kako bi jo zbrisal z lica zemlji. Le to je njegova želja, to njegov načrt, ki ga je dal vsem peklenskimi močem:

„Človeka treba nam je zapeljati,
 Da bo sovražil svojega Boga —
 Ne bo smejal se On sramoti naši,
 Smejali mi Njegà se homo jezi,
 Ko duše ljubljene padale bodo,
 Ko klele bodo hitro prešlo srečo!“

(Milton.)

Zato nesrečen človek, ko bi božja previdnost ne čula nad njim, ko bi satanu vse pustila, kar more po svoji narodi! A ljubezna božja previdnost, kakor uči božje razodetje, kroti satana in brzda njegovo moč in oblast.

Zato pogledjmo, koliko moči mu je Bog pustil v zgodovini človeštva, od tedaj, ko se je prvič bližal zemlji, ko

„Osvete zlobne poln je hitel tja,
 Proklet on sam in o prokleti uri!“

(Dalje.)

Dr. Aleš Ušeničnik.

Materijalistično modroslovje.

I. Induktivna vzgoja in njene posledice.

Teško je preučevati dandanes gibanje človeštva. Javljajo se ti na videz politične stranke in te je težko razkrojevati. Danes čuješ v kakem gostolečem oklicu, pozivu, razglasu ali članku navdušenja polne besede, ki te slepé s svojim sijajem. Ljubezni, pravičnosti, vzorov, sreče kar mrgolí v njih. Drugi dan pa prihajajo s poleni in cepei, z blatom in kamenjem v ognjeviti razkačenosti na dan, in tedaj gorjé nasprotnikom! Dan za dnem se menja

pri njih krotki mir in divji boj, mehka strpljivost in kruta surovost, ponosni nastop in podlo lizunstvo. In ljudje, kateri so pri tem trpeči del, ki vzprejemajo učinke takega delovanja?

Zdaj se jezé, zdaj odpuščajo; tu vzprejemajo strasti váse, tu majejo z rameni. Splošno rečemo lahko le to o njih, da nikdar ne vedó, pri čem da so.

Kolikokrat se je že zapisalo, da manjka jasnih nazorov in temeljitega, stalnega prepričanja! A po uspehih sodé, moramo reči, da se je to še vedno premalokrat poudarjalo. Zmedenosti v pojmih je toliko, da se zdi, kot bi je sploh ne bilo mogoče razmotati.

Glavni vzrok ti zmedenosti je naša napačna vzgoja. Glavni činitelji te vzgoje so naše šole in časopisi. Oba ta dva učitelja sta vredna svojih zmedenih učencev.

Šola vzgaja samo v ulomkih. Gimnazijcu, vseučiliščniku, pripravniku se drobí mnogo drobtin, a kaj, ko jih nima kam spraviti. Nobenega reda, nobene zveze mu ne podaja šola med posamnimi vedami. Uči ga najraznovrstnejših stvari, a poglobitno stvar — življenje in njegov namen — ostavlja na strani. Kakor je osebnost enotna, tako je tudi nje življenje enotno. In zato bi moralo biti tudi vse umsko in hotno delovanje enotno. A zato je treba stalnih načel, trdnih nazorov o svetu, njega naravi, njega početku in koncu, o človeku, o njegovem izvoru in namenu. In teh zdanja šola ne daje, pač pa jih jemlje. Nedokazane izmišljave trgajo mladeniču iz uma in srca najvišje metafizične resnice, ki jih po svoji naravi spoznava človeški um in nadnaravno potrjene v veri gleda kot temelje svojega in svetovnega bivanja. Namesto resnice se mu zanaša dvom v mlado dušo, namesto stalnih načel — slepilna umska gugála.

Časopisje nadaljuje pri večini šolsko vzgojo. S tem je povedano vse. Težko bi bilo dognati, kaj bi naši takozvani izobraženci in polizobraženci mislili in govorili, ko bi ne bilo časopisov. Skoraj se nam sili v pero, naj zapišemo vprašanje, kaj bi razven svojih s stanovsko vajo pridobljenih stvari sploh vedeli in znali. A to bi bilo pač le marno vprašanje. Nam zadostuje dejstvo, da vlada umstveno obzorje pri večini naših sodobnikov znamenje časopisja. Slučajno nastali, v vihravosti in pod vplivom najraznovrstnejših malostnih činiteljev sklepani članki, v smešni krajevni omejenosti sklepani dopisi, v diletantskem veleumju stlačene ocene in listki tvorijo takorekoč edino poljano novodobnemu 'razboritemu' svetu, s katere plevelnimi izrastki se hrani.

Kje je tu mesta za kaka načela? Tu pač ni čuda, če se pozablja temelj ločitvi duhov, temelj boju, ki ne more ponehati, dokler bo stal svet. Votle puhlice, okrašene ničle, dozdevno duhoviti nezmisli, zaokrožene umske igrače in zvijače prepivajo tudi pri sicer dobrih ljudeh Gospodove besede: *Nikar ne mislite, da sem mir prišel prineset na zemljo; ne mir, ampak meč sem prišel prineset.* (Mat. 10, 34.)

Ne zavedajo se, da je Jezus Kristus *postavljen v znamenje, kateremu se bo zoper govorilo.* (Luk. 2, 34.)

Vsaj mi ne smemo pozabljati teh resnic. Vzvišeno stališče, s katerega moramo razmotravati človeštvo, njegovo zgodovino, njegove zmede in

zmote, je za nas na kratko izraženo v teh-le besedah: Zveličar je središče vsi človeški zgodovini; središče življenju vseh družb in vseh posameznikov. Brez njega ti je nejasno vrvenje narodov, nejasno pa ti je tudi utripanje tvoje lastne duše.

Polovičarska, enostranska, v malenkostih iznajdljiva, za temelje brezbržna vzgoja izpodmikava to stališče. Celó tisti, kateri so po svojem zvanju poklicani, da je branijo, se ne morejo odtegniti vplivom te vzgoje. Dnevno življenje s svojimi publicami in malostnimi pojavi zatemnuje končne cilje in pota raznih čet, ki nastopajo v boju, in izpodbiva trezno sodbo o njih. Največ pa škoduje v tem oziru napačna modroslovsna metoda.

Način, metoda naše vzgoje je induktivna. Ne sodi se več po stalnih načelih, marveč iz pojavov se tvorijo splošne sodbe, ki same visé v zraku. Urejeno umsko delovanje pa mora izvirati iz stalnih, večno veljavnih načel, ki jih spoznavamo ali po svojem umu, ali po božjem razodetju. Tu se mora pričenjati vsako naše umsko delovanje, in preko predmetov, ki nam jih podaje izkušnja, preko zakonov, ki jih induktivno dobivamo v obsegu svoje izkušnje, se moramo zopet vračati k istim večno veljavnim načelom, pri katerih smo začeli.

To resnico nam pojasnuje angelski učitelj sv. Tomaž Akvinec S. th. I. 9. 79. a. 8. corp. V tem odstavku odgovarja vprašanju, ali je pamet druga možnost kakor um (*Utrum ratio sit alia potentia ab intellectu*). Tako-le pravi: »Pravim, da pamet in um ne moreta biti v človeku dve različni možnosti. Jasno to razvidiš, če preišljaš dejavo obeh. Z umom spoznavati se pravi enostavno zapopasti resnico, ki se dá spoznati; s pametjo spoznavati se pa pravi prehajati od ene spoznane stvari do druge, da se spozna resnica, ki se dá spoznati. In zato angelom, ki imajo po načinu svoje narave popolno spoznavanje resnice, ki se dá spoznati, ni treba prehajati od ene stvari do druge; marveč enostavno in brez prehajanja umevajo stvarno resnico. Ljudje pa spoznavajo resnico, ki se dá spoznati s tem, da stopajo od stvari do stvari, in zato se imenujejo pametna bitja. Iz tega se vidi, da je razmerje med spoznavanjem s pametjo in med spoznavanjem z umom tako, kakor med gibanjem in pokojom, med pridobivanjem in posedovanjem. In ker se pričinja gibanje vedno pri negibljevem in se završuje v pokoju, zato tudi človeško spoznavanje s pametjo pričinja svojo pot preiskavanja ali pridobivanja pri stvareh, ki se enostavno spoznavajo. To so prva načela. Po poti presojevanja razmotavajoč se pa zopet vrača k prvim načelom, ob katerih preskušava najdene stvari. Jasno je pa, da pokoj in gibanje ne izvirata iz dveh različnih možnosti, marveč iz ene tudi v prirodnih stvareh; po isti naravi se namreč kaka stvar giblje proti nekemu kraju, po kateri počiva v kraju. Torej še mnogo bolj po eni in isti možnosti spoznavamo po umu in po pameti. Odtod je razvidno, da je pri človeku ista možnost pamet in um.¹⁾

¹⁾ Respondeo dicendum, quod ratio et intellectus in homine non possunt esse diversae potentiae. Quod manifeste cognoscitur, si utriusque actus consideretur. Intelligere enim est simpliciter veritatem intelligibilem apprehendere; ratiocinari autem est procedere de uno intel-

Že iz teh besedi lahko razvidimo, da je indukcija nemožna brez nekaterih samo po sebi razvidnih resnic, skratka — brez silogizma. Silogistično se namreč pričenja od splošnih sodb in se prehaja k posamnim; pri indukciji se pa pričenja s posamnimi sodbami in prehaja k splošnim. Pri silogizmu se trdi to o posamniku, kar se trdi o vrsti ali razpolu, v kateri spada. Pri indukciji se pa trdi to o vrsti ali razpolu, kar se trdi o posamnikih.

Tudi indukcija mora pričenjati pri splošnih sodbah in se vračati zopet k njim; sicer nima nobene podlage. V tem oziru je Bakon Verumlanski (1561—1626) nastopil tisto opolzlo pot, po kateri je prišlo modroslovje dosledno do popolnega nihilizma. V ognjeviti razkačenosti je pobijal sholastično modroslovje in se norčeval iz Aristotela, trdeč, da je edino induktivna metoda prava znanstvena.

Posledice so se brž pokazale. Indukcija se drži samo izkušnje in zato sta Hume in Locke dosledno trdila, da je edino izvestno spoznavanje tisto, ki si je pridobivamo po izkušnji. S tem se je pričela empiristična modroslovska šola, ki se je pa kmalu ravno tako dosledno razvila v skepticizem. Saj ni bilo drugače mogoče. Če je izkušnja edino merodajna pri našem spoznavanju, s tem še ni dokazano, da je naša izkušnja nezmotna, izvestna. Kdo mi pa more dokazati, da v resnici biva to, kar vidim, slišim in čutim, in da biva tako, kakor vidim, slišim in čutim? Izvestnost je torej nujno pokopana po teh načelih. Vse spoznavanje je samo subjektivno; o stvareh samih na sebi se ne vé nič.

Te nujne posledice Bakonovega načela so razvili v svojih modroslovskih sestavih Kant, Fichte, Schelling. Hegel je prišel končno do tega, da je trdil, da ni nobene stalne resnice, marveč da se vse — tudi resnica — izpreminja. Njemu je to res, kar biva, in tako dolgo res, dokler biva.

Ali ni v ti trditvi narisana značaj novodobnih nazorov o svetu in življenju? Ali ni Heglov nauk temelj vsi naši vzgoji? Indukcija, katera nujno rodi empirizem, skepticizem in končno umstveni nihilizem, je podlaga naši šolski vzgoji in vsemu javnemu življenju, v katerem se gibljemo. Na stalna, večna načela misli malokdo. Zato pa opažamo vedno menjavanje znanstvenih in političnih sestavov, vedno izpreminjanje tako zvanega prepričanja tudi v najvažnejših stvareh.

lecto ad aliud, ad veritatem intelligibilem cognoscendam. Et ideo angeli, qui perfecte possident secundum modum suae naturae cognitionem intelligibilis veritatis, non habent necesse procedere de uno ad aliud; sed simpliciter et absque discursu veritatem rerum apprehendunt. . . . Homines autem ad intelligibilem veritatem cognoscendam perveniunt procedendo de uno ad aliud; et ideo rationales dicuntur. Patet ergo quod ratiocinari comparatur ad intelligere sicut moveri ad quiescere, vel acquirere ad habere. — Et quia motus semper ab immobili procedit, et ad aliquid quietum terminatur, inde est quod ratiocinatio humana secundum viam inquisitionis vel inventionis procedit a quibusdam simpliciter intellectis, quae sunt prima principia; et rursus in via iudicii resolvendo redit ad prima principia, ad quae inventa examinat. Manifestum est autem quod quiescere et moveri non reducuntur ad diversas potentias, sed ad unam et eandem etiam in naturalibus rebus; quia per eandem naturam aliquid movetur ad locum, et quiescit in loco. Multo ergo magis per eandem potentiam intelligimus et ratiocinamur. Et sic patet quod in homine eadem potentia est ratio et intellectus.

Prepričanje! lepa beseda. Kolikokrat se rabi s slovesnim poudarkom v mogočen zagovor, zlasti kadar manjka družih dokazov.

Prepričanje je v zdaj rabljenem zmislu skupina splošnih sodb, ki jih ima kak človek v svojem umu. Vredno je torej toliko, kakor njegove splošne sodbe. Pri tem pa ravno induktivni način naše vzgoje največ škoduje. Oglejmo si to zanimivo dejstvo.

V logiki razlikujemo popolno in nepopolno indukcijo. Pri popolni indukciji se morajo razmotriti vse posamne stvari; še-le potem se sme izreči splošni zakon, splošna sodba. Pri nepopolni indukciji ni sicer treba presojeti vseh posamnih stvari; pač pa je treba vsako stvar, ki se opazuje, trezno, natančno in vestno premišljati. Treba se je ozirati samo na tista dejstva, ki so ž njo združena bistveno, in ne samo slučajno. Od vseh strani se morajo premotriti, predno se izreče splošna sodba.

Zoper to načelo se neštivilnokrat greši. V znanosti se vsled tega porajajo dan za dnem najraznovrstnejše podmene, ki dobivajo brž veliko lahkovernih ljudi zase. V predsodkih rojena, s par slučajnimi dejstvi podprta podmena stopa po lahkomišljeni znanstveni kolportaži med ljudstvo kot — dokazana resnica.

Globoko v tleh najdejo kak kamen, o katerem se zdi, da ga je rabila človeška roka, ali celo kako človeško kost in brž ti naračunajo tisoče in tisoče let starosti človeškega rodu. O kakem udu ne vedó natančno, čemu rabi in brž trdé, da je rudimentaren ostanek, ki se je v vrstnem razvoju vsled nerabe zakrnil. — Med zametkom kake ribe, gaščarice, sesalca in človeka najdejo nekakšno podobnost in brž sklepajo, da je eden iz družega navstal. Takih sklepov, ki so vse preje nego znanstveni in ki bijejo v obraz vsaki logiki, se širi nebrojno pod imenom prave véde in ž njimi se izpodkopavajo tla razodeti resnici v ljudstvu in zlasti pri mladini.

Še več pa, nego v eksaktnih znanostih, je tacih nelogičnih stvarov v presojanju javnega življenja. Pri tem še mnogo bolj vplivajo posamna dejstva. Vsak dan prinaša s seboj svoje dogodke in ž njimi tudi svoje sodbe o njih. Časopisna poročila in njihovi dostavki podajajo vsak dan sproti svojim bravecem nekaj dejstev in na njihovem temelju se tvorijo splošne sodbe, tako rekoč, za vsak dan posebe. Kakšna brezmiselnost! Vrhu vsega tega pa ta poročila navadno še niso objektivna, marveč strankarsko ukrojena. Po popolnoma krivični in logično neutemeljeni indukciji se na ta način pridobivajo splošne sodbe in tvori prepričanje o najvažnejših stvaréh.

Jasno je pa tudi, zakaj se tako pridobivano prepričanje rado menja. Zmota splošne sodbe, ki ima svoj temelj le v par, morda celo enem samem slučaju, se često kmalu razvidi in sodba se izpremeni!

V tem imamo trdno modroslovsko razlago nestalnosti tako zvanega prepričanja in menjajočih se nazorov. Nelogična uporaba induktivnega načina je vzrok umske nestalnosti.

A umstvena nejasnost ima še globlje korenine. Induktivni način v sedanji veljavi jo sam na sebi nujno rodi. Vsakemu stalnemu načelu se izpodkopavajo tla in zato nima umovanje kje zastaviti temelja, nima pa tudi

kje končno preskušati, ali je pravo ali ne. Malenkostni duhovi ne razglablajo dalje in se zadovoljujejo z induktivno pridobljenimi splošnimi sodbami in na njih osnovanimi podmenami. V svojih najrazboritejših zastopnikih pa vsklikuje eksaktna véda, kadarkoli se gre za najvažnejše stvari, za začetek in konec vseh stvari, za njihovo bistvo in njihov namen, za njihove temelje in cilje z obupnim vsklikom: Ignoramus et ignorabimus! Ničesar ne vemo in ničesar ne bomo vedeli! Ta klic je pogrebni zvon vsi bahariji eksaktne véde. A kako nujen, kako resničen je s stališča tistih, ki se držé le induktivnega načina, ki stojé na stališču golega empirizma!

Krščanski modroslovec priznava stalna in večna načela, katera po svoji pameti človek brž spoznava, čim sploh kaj spoznava. Ta načela so: zakon istovetnosti, kontradikcije in z zadnjim združeni zakon vzročnosti. Po zakonu vzročnosti spoznava človek prvi vzrok vsem stvarjem — Boga in ž njim temelj vsi resnici. S tem je v zvezi spoznanje razmerja med človekom in Bogom, in dolžnosti, ki izvirajo iz tega razmerja. Religija ima tu svoj izvor. Med vsemi religijami ima pa samo krščanska vse znake resničnosti v sebi. In ta se oznanja neskaljena edino le v katoliški cerkvi.

Tako imamo poleg načel, ki nas jih uči naša pamet, še razodeta načela, ki nam jih ohranja in podaja kakoliška cerkev. Pri teh načelih se mora pričenjati vse naše umovanje in pri njih naj se končno preskuša. Ta naravna in nadnaravna načela so skalna podlaga stalnim in jasnim nazorom, stalnemu in jasnemu prepričanju. Induktivni način se pa nima kam opreti in zato se prekopicavajo njegovi pristaši sem in tja.

Še posebne vrste ljudi se moramo tu ob kratkem dotekniti. Poznamo namreč nekakšne umstvene dvoživke, ki v zasebnem življenju priznavajo umstvena in krščanska načela, v javnem življenju pa tulijo z volkovi laživéde in slepilnega napredka. Zase popolnoma logično mislijo, v javnosti pa plavajo po kalužah neutemeljene indukcije. Modroslovsko razlago teh dvoživk si prepuščamo za drugi pot. Za sedaj naj zadostuje, da jih samo omenjamo.

Menimo, da smo pokazali vzrok zmedenosti in nejasnosti našega časa in pri tem tudi pojasnili, kako težavno je preučevati njegovo gibanje. Za to je usposobljen le tisti, ki priznava stalna načela, i naravna i nadnaravna. In tak je samo katoliški modroslovec. Le katoliški modroslovec more s potrebno hladnokrvnostjo, nevarljivo samozavestjo in moško odločnostjo razkrivati na videz nerazvozljivo mrežo raznih strank, ki nastopajo. Po svojih načelih jih razsoja jasno in varno. Vsi drugi, ki se ne držé njegovih načel, se več ali manj nagibljejo v umstven nihilizem. Katoliški modroslovec razbira v njih umstvene temelje, preučava jih kot modroslovske šole in se pri tem prepričuje, da ima v katoliškem modroslovju ne le razodeta, marveč tudi naravna resnica svoje edino zavetje.

Z modroslovskega stališča moramo preučevati tudi socijalno demokracijo. Motil bi se, kdor bi sodil to gibanje samo z gospodarskega stališča, kdor bi se dal preslepiti, da je socijalna demokracija samo neka politična stranka, ki pripravlja gospodarski prevrat v korist delavskim slojem. Socijalna demokracija zbira med ljudstvom vojsko ne le proti izkoriščevanju, marveč proti

vsemu našemu dosedanjemu naziranju o svetu in življenju. Socijalna demokracija je skratka bojevnica za najsilnejši in najjasnejši materijalistični modroslovski sestav naše dôle.

Tisti način naše vzgoje, ki smo ga opisali kot vzrok zmedenim in nejasnim nazorom, ima v tem modroslovju svoj umstveni zagovor, svoj znanstveni temelj.

Zato sodimo, da je popolnoma času primerna razprava, ki jo s tem sestavkom pričenjamo. Materijalistično modroslovsko naziranje, na katerem sta osnovala Marks in Engels socijalno demokracijo, je njen predmet.

Najpreje si ogledamo tisto opozlo pot, po kateri je Bogu odtujeno modroslovje pripravljalo tla materijalističnim nazorom; potem si ogledamo te same na sebi, pojasnimo jih z zgledi in končno razkrijemo zmote in protislovja, v katerih se sučejo.

II. Priprava materijalističnega modroslovja.

Ali je mogoče materijalistično modroslovje? To je prvo vprašanje, s katerim se nam je baviti. Modroslovje razkriva zadnje vzroke vsem bistvom, odgovarja zadnjemu 'zakaj' in 'čemu'.

Biti so dvojne vrste: idealne in stvarne. Resnica, ki jo spoznavam, je tudi nekaj, je torej tudi bit, ki se pa loči od stvarne biti. Najpreje mora modroslovje pojasniti zvezo in povstanek obeh, potem more še-le nadaljevati svoje preučevanje posamnih podvrst, v katere se delita glavni vrsti in zakonov, ki jim veljajo. Aristotelovo sholastično in sploh krščansko modroslovje pravi tako-le: Idealne biti so preje nego stvarne, po idealnih bitih, ki imajo svoj sedež edino le v umu, so napravljene vse stvari. Vseh stvari, ki bivajo ali ki so samo možne, idealne biti, ideje ima v sebi božji um: stvari so zunanji izraz nekaterih teh večnih, nespremenljivih božjih idej. Človek pa ima zmožnost, s katero gleda v stvareh njihovo idealno bit, njihovo stalno, od časa in prostora nezavisno bistvo, po kateri iz nestalnih, vedno menjajočih se posamnih stvari, razbira stalne, splošne pojme.

Ta zmožnost se imenuje um. Bog ima torej ideje, človek pa po stvareh, ki so zunanji izraz božjih idej, dobiva pojme. O idejah torej prav za prav pri človeku ne moremo govoriti. Ugovarjaš mi morda: Ali nima slikar ideje svoje slike v svojem umu preje, nego jo naslika na platnu? Ali nima stavbenikov um ideje tiste stavbe preje, ki jo potem sezida? — To je resnično. Toda noben slikar in noben stavbenik ne more svojih idej dobiti drugod, nego iz stvari samih. Znaki, kateri določujejo njegove ideje, so povzeti po čutnih slikah, v katerih mu javljajo čutila zunanje čutne pojave, ali pa so povzeti iz pojmov, ki si jih je pridobil iz stvari. Sestava teh znakov je pač delo slikarjevega ali stavbenikovega uma, toda ti znaki sami niso odvisni od njega, marveč um je odvisen od njih, nanje navezan, od njih omejen.

Potemtakem vidimo ta-le red: Božji um obseza v vzornih slikah, v svojih idejah, ki se stvarno ne ločijo od njegovega bistva, vso resnico. Resnica ima svoj sedež le v božjem umu. Stvari so resnične samo v toliko,

v kolikor odgovarjajo božjim idejam. In človeški um je resničen v toliko, v kolikor se njegove, iz stvari povzete umstvene slike, njegovi pojmi skladajo s stvarmi in po njih z božjimi idejami. Subjekt vse resnice, vsega, kar je in kar more bivati, je božji um; stvari so na zunaj objektivirana resnica, ki je popolnoma odvisna od svojega pravega subjekta. In to objektivirano resnico gleda v stvareh tista čudovita človekova zmožnost, ki ji pravimo um.

Druge stvari so le sledi božje, posamne drobtinice, ki so padle iz neskončne zakladnice božjega bistva. Človek je pa *podoba in podobnost božja* (I. Mojz. 1, 26.), ker ne nosi v sebi le ene obličice, posnete po božjem bistvu, marveč more po svojem umu vsprejeti vase oblike vseh stvari. Zato beremo o stvareh: „V začetku je Bog ustvaril nebo in zemljo“ (I. Mojz. 1, 1.), o človeku pa: „A Bog je ustvaril človeka po svoji *podobi*; po *podobi* božji ga je ustvaril. (I. Mojz. 1, 27.) Po pravici vsklikujemo s kraljevim pevcem: „*Luč tvoje obličja, Gospod, je zaznamena nad nami.*“ (Ps. 4, 7.) Tista luč, ob kateri so se prižgale vse stvari, večna, neskončna luč božjega uma, je zaznamena tudi nad nami v luči našega uma. S to lučjo vidimo stalno bistvo v stvareh, spoznavamo resnico v njih in preko njih tudi izvor njihov in vse resnice — Boga samega.

Tako nas uči pravo modroslovje, kakšno je razmerje med idealno in stvarno bitjo.

Novejše modroslovje, počenši z René Descartes-om (1569—1650) in Bakonom Verulamskim je pa razrušilo temelje vsakemu zdravemu umovanju. Prvi je trdil, da moramo o vseh stvareh dvomiti, samo lastno bivanje nam mora biti gotovo. Cogito, ergo sum. Mislim, dvomim, torej bivam: to jim je edino izvestno načelo.

Drugi — Bakon Verulamski — je pa poudarjal, da je človeku nemogoče izvestno spoznavanje idealne biti. Samo stvarne biti mu je mogoče po izkušnji spoznavati. Zato je zametaval dušeslovje in metafiziko in zagovarjal, da je edina človeku dostopna veda — naravoslovje.

Na teh temeljih se je pričelo nadaljno propadanje. Ena vrsta modroslovcev se je poprijela po teh načelih preučevanja idealne biti. Ločila je dosledno to bit od stvarne biti. Trdila je, kakor smo že dejali v prvem poglavju, da je vse človekovo spoznavanje samo subjektivno, da se nikakor ne vé, kakšne so stvari same na sebi. Glavni zastopnik te struje je Kant (1724—1804). Ta mož uči, da nima človeški um že sam po sebi določene oblike, po kateri spoznava. Idealna bit je določena po teh oblikah. Kakšne so stvari in kakšen je njihov vzrok, o tem ne pristaje nam nobena sodba.

Kantov subjektivizem sta dalje razvijala Fichte (1762—1814) in Schelling (1775—1854) in sta prišla do tega, da sta spoznavajoči subjekt in spoznani predmet istovetna. Spoznavajoči subjekt ustvarja s spoznavanjem predmete, ki jih spoznava. Stvari niso take, kot jih spoznavamo zato, ker je naše spoznavanje odvisno od njih, marveč zato, ker so stvari odvisne od spoznavanja. Ta dva modroslovca sta popolnoma dobro umevala, kakšno moč ima idealna bit nad stvarno bitjo; zavedala sta se, da mora biti idealna bit pred stvarno

kakor njen vzrok, toda prezrla sta, da subjekt take idealne biti ni človeški, marveč božji um. Človeški um sta istovetila z božjim in človeka sta zenačila z Bogom. Ta nezmisel je še jasneje razvil Hegel (1770—1831).

Toda s tem možem se bomo bavili kasneje; zato za zdaj izpuščamo njegovo modroslovje in si ogledamo še ob kratkem drugo vrsto novejših modroslovcev. Ti so se oprijeli Bakonovega načela, da je pri umovanju le izkušnja veljavna. Najpreje so jeli tajiti zmožnost človeškega uma, s katero nam je mogoče spoznavati bistvo, stalno splošnost v stvareh. Locke (1632—1704) je prvi v tem zmislu izpopolnil Bakonova načela. Za njim je Hume (1711—1776) tajil vsako izvestnost našega umstvenega spoznavanja, zagovarjal le izvestnost čutil in pobijal celo načelo vzročnosti. Ti nauki so rodili kmalu v metafiziških in verskih vprašanjih dvomljivce in nihiliste. Najpreje so se pojavili nasprotniki razodete vere, ki so zavoljo lepšega še priznavali višje bivanje, toda tajili vsak vpliv božji na svet in življenje. V Lockejevi domovini na Angleškem štejemo med te prve žrtve empiristične zmote Folanda (1670—1722), Collinsa (1670—1729), Woolstona († 1731), Tindala (1656—1733) in Chubba (1679—1747). Od tam se je preselilo to zmotno umovanje na Francosko. Zastopali so je Montesquieu (1689—1755), Bayle (1647—1706), Voltaire (1694—1778), Rousseau (1712—1778).

A kmalu so se našli možje, ki so dosledno nadaljevali to negativno delo in jeli tajiti vsako nadčutno bit, — tudi dušo in Boga. De la Mettrie, Helvetius (1715—1771) in pisatelj knjige »Système de la nature« (morda Holbach [1723—1789]) so naravnost trdili, da je človek navaden stroj, da misli niso družega nego gibanje možgan, da je neumno govoriti o Stvarniku in o duši.

Ti razdiralci vsega umstvenega reda se pa prav za prav ne smejo šteti med modroslovce, ker ničesar ne razlagajo, marveč samo vse tajé. S samim tajejem se pa pač ne more ustanoviti noben modroslovski sestav.

Žalibog je pa kmalu prišel čas, ko so njihove negativne trditve dobile tudi navidezne dokaze. Naravoslovska veda je vedno bolj napredovala. Kopernik, Galilei, Kepler in Newton — njeni poglavitni stebri — so bili verni možje, a pri njihovih učencih se je kmalu jel poznavati vpliv brezbožnega, skeptičnega in razdiralnega modroslovja.

Izvestnost našega umstvenega spoznavanja se je tajila najpreje v modroslovju. Odtod je to laž vsprejelo naravoslovje in se ravnalo po nji. Samo čutila so se še priznavala. Naravoslovska veda, ta vzvišena hčerka človeškega uma, je vstopila v službo grdega, sebičnega materijalizma.

Zgodovina modroslovskih sestavov nam jasno kaže, da materijalizem ni izviral iz naravoslovnih ved, marveč se je v naravoslovje vtihotapil po lažnjivem modroslovju.

To je zabredlo tako daleč, da je v tako zvanem pozitivizmu, ki ga je po zmotnih načelih Bakonovih in Descartesovih izvel Avgust Comte (1798—1857), naravnost proglasilo, da je vsako bogoslovje in vsaka metafizika nezmisel.

Zakon vzročnosti je našel pri pozitivistih nove nasprotnike. Comte in njegovi učenci so često povdarjali, da je človeku nemogoče spoznati zvezo

med učinkom in vzrokom. Če poči puška, vidim pač, kako se napne petelinec, kako udari na prašnico, vidim ogenj in dim in slišim pok, toda o kaki notranji zvezi med temi pojavi ne morem govoriti. Čutila mi pripovedujejo samo, kako si časovno sledé razni pojavi, in več sklepati nisem opravičen. — Tak je pozitivistični nauk o zakonu vzročnosti.

Globoko je torej padlo modroslovsko umovanje. In zdi se, kakor da bi peklenski negativni duh še posebno iz tega vzroka podžigal veri odtujene naravoslovce v nadaljnjem raziskavanju, da bi nabrali čim največ dozdevnih dokazov za lažnjive modroslovske trditve.

Vendar vkljub vsemu temu še ne moremo govoriti o materijalističnem modroslovju. Ti zastopniki negativnih struj se pač morejo imenovati sovražniki krščanskega modroslovja, toda sami niso modroslovci. Človek zahteva od modroslovca točnega odgovora na zadnji ‚zakaj‘ in s tem ga še ne dobi, če se mu vrže v obraz trditev: Ti ničesar ne veš in tudi ničesar vedeti ne moreš. Naravoslovsko vedo so pač omrežili s svojimi nauki, toda človeka, njegovega življenja in zgodovine človeškega rodu niso mogli razložiti s samim pobijanjem. Odkod so pojmi, ki jih ima človek, odkod božja ideja, odkod ideja nravnosti, pravičnosti in lepote, odkod družabne ustanove; družina, država itd.? Vsega tega dosedaj opisani materijalizem ni razlagal. S človekom in njegovim življenjem se ni pečal. Bil je samo naravoslovski materijalizem, ki je preziral človeka, njegovo mišljenje in delovanje.

Priznavati moramo, da je imel ta materijalizem velikanski vpliv v vednostnem raziskavanju. Darwinizem je njegova nujna posledica. Nikakor ni prišel Darwin po svojih študijah do svojega znanega nauka, marveč napačno modroslovje je vanj in v njegove tovariše vcepilo zmotne predsodke, ki so ga zapeljali.

Toda ves ta materijalizem visi v zraku in nima zase drugega, nego strastne, bolne, negativne strani človekove. O materijalističnem modroslovju moremo govoriti še-le, ko se je pričelo materijalistično razlagati človeško življenje in njegova zgodovina. Temu modroslovju je pričetnik Karol Marks, ustanovitelj socialne demokracije. Temelje za njegovo sestavo je pa podal Jurij Viljem Friderik Hegel.

III. Heglova dijalektika.

Heglovo modroslovje razmotruje najpreje unsko bit, trdeč, da prav za prav resnično biva samo to, kar je splošno. Posamne stvari so samo dozdevni pojavi. Splošno ima pa svoj sedež samo v mišljenju v obliki — pojma. Zato trdi dosledno, da je bit, mišljenje in pojem istovetno.

Ta pojem obsega v sebi vse, kar biva. Absoluten je. Izven njega ne biva nič. Bog ni drugega, nego ta logični pojem, ta enotnost vseh bití, to splošno bistvo vseh stvari. V tem oziru moramo torej Hegla po pravici imenovati — panteista.¹⁾ Zanimivo je, kako razlaga Hegel postanek tako raznovrstnih stvari iz svojega splošnega, absolutnega pojma?

¹⁾ Primeri: »Was Gott als Geist ist, dies richtig und bestimmt im Gedanken zu fassen, dazu wird gründliche Speculation erfordert. Es sind zunächst die Sätze darin enthalten: Gott ist nur Gott insofern er sich selber weiss; sein sich Sichwissen ist ferner sein Selbstbewusst-

Ta del njegovega modroslovja je za nas najvažnejši. Hegel trdi namreč, da je protislovje tisto sredstvo, po katerem se splošni pojem razvija v vse raznolike stvari.

Logični pojem biva samo v mišljenju in je sam po sebi splošen. S tem, da biva v mišljenju, je pa določen, torej sam s seboj v protislovju. H krati je torej splošen in nesplošen. Sam seboj ostaja istoveten; posamno določilo, ki si je pridobi v mišljenju, ga pa izpopolnuje in pri tem razvoju je postal bogatejši za to določilo.

S tem, da biva v mišljenju, se z a n i k a v a v svoji splošnosti. Ker pa ostaja še vedno istoveten sam s seboj, namreč splošen, z a n i k a v a s tem prejšnje z a n i k a v a n j e. Po tem zanikavanju zanikavanja se obogatuje v svojem razvoju.

Temu razvoju pravi Hegel sam 'objektivna dijalektika biti' in zato se imenuje v tem oziru njegovo modroslovje d i j a l e k t i č n o.

Grozovite so posledice navedenih načel. Ž njimi se nujno tají vsaka objektivna resnica; vse se vedno izpreminja in protislovja se enačijo. Tako daleč nas vodi Heglovo modroslovje, da nam zatrjuje: B i t i n e b i t , n i č i n n e k a j s t a istovetna.

Iz nebiti se razvija bit. V razvijanju samem, to je v nastajanju, ni nobenega razložka med njima. Absoluten je le splošen pojem, ki ni sam po sebi v ničemer določen, ki se pa po zanikavanju samega sebe in po zanikavanju tega zanikavanja razvija v vse najraznovrstnejše stvari. Ta splošni pojem premostuje vsa nasprotstva, združuje največja protislovja. Danes je tak v svojem razvoju, jutri zopet drugačen. A kakoršno je ravno v neki gotovi dobi njegovo dejanjsko bivanje, to je za tisto dobo resnično in pametno. Kakor se njegovo dejanjsko bivanje izpreminja, tako se izpreminja tudi to, kar se imenuje resnično in pametno. Samo po sebi sledi torej to-le načelo Heglovega modroslovja: Kar je p a m e t n o , t o b i v a i n k a r b i v a , t o j e p a m e t n o (was vernünftig ist, das ist wirklich, und was wirklich ist, das ist vernünftig).¹⁾

sein im Menschen und das Wissen des Menschen von Gott, das fortgeht zum Sichwissen des Menschen in Gott. Encyklopädie der philosoph. Wissenschaften im Grundrisse. Zum Gebrauche seiner Vorlesungen von Herrn Wilhelm Friedrich Hegel. Mit Einleitung und Erläuterungen herausgegeben von Karl Rosenkranz. Berlin 1870. Verlag von L. Heimann; str. 474.

¹⁾ Philosophie des Rechts. Vorrede; str. XIX. — S posebno zvitostjo brani Hegel ti svoji načeli. Encyklopädie o. c., str. 34 piše: »Diese einfachen Sätze haben Manchem auffallend geschienen und Anfeindung erfahren, und zwar selbst von solchen, welche Philosophie und wohl ohnehin Religion zu besitzen, nicht in Abrede stellen wollen. Die Religion wird es unnöthig sein in dieser Beziehung anzuführen, da ihre Lehren von der göttlichen Weltregierung diese Sätze zu bestimmt aussprechen. (Kako hinavsko se to sliši od moža, ki tolikrat zatrjuje, da o Bogu izven sveta ne moremo niti govoriti, da Bog ni drugega, nego logični pojem, po protislovljih razvijajo se absolutno!) Was aber den philosophischen Sinn betrifft, so ist so viel Bildung vorauszusetzen, dass man wisse, nicht nur dass Gott wirklich, — dass er das Wirklichste, dass er allein wahrhaft wirklich ist (seveda le kot splošni pojem!), sondern auch in Ansehung des Formellen, dass überhaupt das Dasein zum Theil Erscheinung und nur zum Theil Wirklichkeit ist. — Mnogo podobnih Heglovih besedi bi lahko navedli, ki nam kažejo, kako premeteno je znal slepiti ta mož zlasti z ozirom na vero svoje sodobnike.

Z drugimi besedami se dá ta trditev tako-le izraziti: Absolutno splošno se vedno razvija. Vsak dejanski razvoj je resničen in pameten. Nič ne dene, če se izprevrže v razvoju to, kar danes biva, jutri v svoje popolno nasprotje. Resnica je le nekaj relativnega, ki se tako menja, kakor vse drugo na svetu.

Hegel se izraža še točneje in pravi, da imamo zunanji izraz tega, kar biva, torej zunanji izraz tega, kar je pametno in resnično, v državi. Država mu je »samostojna pravna podstat«,¹⁾ ki sama po sebi hoče le to, kar je pametno. V državi imamo torej prav za prav vsakokratno lice absolutnega splošnega pojma. V državi ima svoje temelje vera, pravica in pravo. Kakoršna je država, taka je tudi vera, taka pravica in tako pravo. In vsaka država je za svoj čas, dokler biva, pametna in resnična. To se pravi: Despotične države so ravno tako upravičene, ravno tako pametne, kot ljudovlade; stara rimska država s svojim poganstvom, s svojim zatiranjem delavskih stanov, s svojo razuzdano pravico, je bila za svoj čas prav tako pametna, kakor kasneje krščanska država. Posamne države so le posamne oblike razvijajočega se absolutnega splošnega pojma, ki so vse popolnoma upravičene. Dokler bivajo, so pametne, zakaj: »kar je pametno, biva in kar biva, je pametno«.

Protislovje je sredstvo v razvoju; absolutno združuje vsa protislovja in dokazuje brez prenehanja, da se nebit od biti ne razlikuje. Zakon protislovja je uničen.

Potemtakem imajo vsi, tudi najrazličnejši nazori, ki jih srečavamo v človeški zgodovini, popolnoma isto vrednost. Antropofagija (ljudožrstvo), suženjstvo, tlačanstvo in krščanski nazor o ljubezni do bližnjega so iste veljave. Fetišizem, malikovavstvo, muhamedanstvo in krščanstvo imajo popolnoma isto ceno. Vera je pametna, dokler biva; ko propade, preneha tudi njena pametnost. Nobene stalne resnice ni; nobenega stalnega načela ni. Absolutno se snuje preko protislovij vedno dalje, vedno ustvarjajoč nove oblike, vedno porajajoč novo pametnost, novo resnico. V človeškem umu pa prihajajo te oblike k samozavesti. Človek jih vsprejema vase in se jih zaveda. In česar se ravno v nekem določenem trenutku zaveda, to je zanj pametno in resnično. Po teh načelih razlaga Hegel človeštvo in njegovo zgodovino.²⁾

S tako odločnostjo govori o Bogu in njegovem bivanju, da so ga ljudje brez samostojnega misljenja prištevali najboljšim zagovornikom prave vere in njegovo modroslovje imenovali temelj religiji in bogoslovju.

¹⁾ »Der Staat ist die selbstbewusste sittliche Substanz, — die Vereinigung des Princips der Familie und der bürgerlichen Gesellschaft; dieselbe Einheit, welche in der Familie als Gefühl der Liebe ist, ist sein Wesen, das aber zugleich durch das zweite Princip des wissenden und aus sich thätigen Wollens die Form gewusster Allgemeinheit erhält, welche so wie deren im Wissen sich entwickelnde Bestimmungen die wissende Subjectivität zum Inhalte und absoluten Zwecke hat, d. i. für sich das Vernünftige will.« Encyclopädie o. c., str. 436. — Potemtakem se tudi ni čuditi, če imenuje državo »pravega, pričujočega Boga, božjo voljo, ki se mora po božje častiti«.

²⁾ Primeri: »In der That, wenn in der politischen Geschichte Rom oder das deutsche Reich u. s. f. ein wirklicher und wahrhafter Gegenstand und der Zweck sind, auf welchen die Erscheinungen zu beziehen und nach dem sie zu beurtheilen sind, so ist noch mehr in der allgemeinen Geschichte der allgemeine Geist selbst, das Bewusstsein seiner und seines Wesens ein wahrhafter und wirklicher Gegenstand, Inhalt und Zweck, dem an und für sich

Ali je mogoč globlji propad? Heglovo modroslovje ne opravičuje le vsega, kar imenujemo zmoto, greh, hudobijo, laž, krivico, marveč enači vse to z resnico, pravico in dobroto. Ropar in v vednem zatajevanju živeči krščanski redovnik, vlačuga in usmiljena sestra, nedolžno dete in v podli pohotnosti oslabei lahkoživec — med vsemi temi ni nobenega razločka.

Razjarjen človek, ki preklinja sebe in Boga, in pobožen vernik, ki ponižno moli, sta iste veljave. Pri preklinjevalcu je preklinjevanje pametno, dokler biva, pri molilecu — molitev.

Zdi se nam na prvi pogled, da so to taki nezmisli, da jih ni mogoče pojmiti. To se sliši kakor zmedena sanjarija razbolele domišljije, kakor v deliriju rojene umstvene spake.

Vendar pa je Heglova dijalektika temelj vsemu novodóbnemu naziranju o svetu in življenju. Vse vede, ki so se odtujile od Boga in ki ne priznavajo večnih načel krščanskega modroslovja, sloné na Heglovem modroslovju. Modroslovsko stališče novodóbnega naravoslovja je popolnoma Heglovo. Kaj pa drugzega izraža brezbožna razvojna (evolucijska) podmena, ki trdi, da je ves svet le v vednem razvoju se nahajajoča skupina atomov?

Brezversko jezikoslovje, pravoslovje, primerjajoče veroslovje sloni v svojih načelih na Heglovih naukih. Saj se pod pretvezo prave vede slovesno zatrjuje, da so vse religije enako upravičene oblike verskega razvoja, da so vsi raznovrstni pravni pojmi enako veljavni. V obče povsod v Bogu odtujenem znanstvu srečavamo razvojno podmeno. Vse, kar biva, je samo neka nujna oblika večnega razvoja. Oblike se pa vedno menjavajo. Druga izpodriva drugo brez konca, brez mej. Stalne resnice ni nobene.

Heglovo modroslovje s svojim naukom o državnem božanstvu je zelo prijalo absolutistično nadahnjenim državnikom njegove dóbe. Ker niso prodrli do jedra njegovega sestava, so jih preslepili tiste besede, s katerimi Hegel opisuje državo. Zato so na vso moč podpirali Hegla in njegovo modroslovje. Prezrli so pa, da se država tudi razvija preko protislovij in da je jedna državna oblika le toliko časa »pričuje Bog«, dokler je druga ne izpodrine. Način, po katerem se ustanovi nova oblika, je zanikavanje prejšnje oblike, in to zanikavanje je tudi popolnoma upravičeno in pametno.

Mlajši Heglovi privrženci so se tega načela z veseljem poprijeli. Sodili so, da so sposobni zanikavati tedanje državne oblike in pripravljati nove; smatrali so se za dovolj zmóžne pomagati absolutnemu pojmu, da se razvije v novo božanstvo.

alle anderen Erscheinungen dienen, so dass sie durch das Verhältniß zu ihm d. h. das Urtheil, in welchem sie unter ihn subsumirt sind und er ihnen inhärrt, allein ihren Werth, so wie sogar ihre Existenz haben. Dass in dem Gange des Geistes (und der Geist ist es, der nicht nur über der Geschichte wie über den Wässern schwebt, sondern in ihr webt und allein das Bewegende ist) die Freiheit, d. i. die durch seinen Begriff bestimmte Entwicklung das Bestimmende und nur sein Begriff sich der Endzweck, d. i. die Wahrheit, sei, da der Geist Bewusstsein ist, oder mit anderen Worten, dass Vernunft in der Geschichte sei, wird theils wenigstens ein plausilber Glaube sein, theils aber ist es Erkenntnis der Philosophie.“ Encykl. o. e., str. 455.

Vzlasti ruski vseučiliščniki, katerih je bilo začetkom zdanjega veka vse črno po nemških vseučiliščih, so hlastno vzprejemali vase Heglova načela in živahno zanikavali domačo državno obliko. To zanikavanje se z drugo besedo imenuje — revolucija in ruski zanikovalci vseh obstoječih oblik razvijajočega se absolutnega pojma so si nadeli značilno ime — nihilistov. Dà, Heglova setev je pognala revolucijski cvet, rodila je nihilizem.

Hegla imenujemo po pravici očeta revolucijskega modroslovja in umskega začetnika ruskega nihilizma.

Svoje bravce pa, ki so nas blagohotno spremljali do semkaj, vprašujemo: Ali ni suha, na videz neužitna igrača z besedami, kakor se nam na prvi pogled vidi Heglovo modroslovje, izredno praktičnega pomena?

V eni stvari je potrebovalo to modroslovje nujne izpremembe, da se je smelo imenovati popolnoma nihilistično. Hegel pričinja svoje modroslovje z idealno bitjo, in svet mu je razvoj te nesvestne, splošne, absolutne idealne biti. Tega načela ni mogla pojmovati materijalistična njegova dōba. Saj po tem načelu duh vse vzraja in tvar nima prav za prav nobene veljave. Hegla torej še ne moremo imenovati materijalističnega modroslovca, dasi je ravno njegov sestav najbolj pospešil materijalistično naziranje. Hegel tiči še popolnoma v Kantovem, po Fichteju in Schellingu izpopolnjenem subjektivizmu. Idealizem mu je temelj.

Ta idealizem je bilo treba vreči iz Heglovih nauk in postaviti njegovo razvojno načelo na čisto materijalistična tla. To se je tudi kmalu zgodilo. Karol Marks je izvršil to delo. Materijalistično je izpremenil Heglove nauke in nanje je sezidal — socialno demokracijo.

(Dalje.)

Dr. Janez Ev. Krek.

Ob osemstoletnici križarskih vojsk.

(1096 — 1896.)

Ce preskočimo v duhu dolgo vrsto osem stoletij, vidimo v Evropi kaj živahno gibanje. Pred oči nam stopi pojav, ki o njem moramo strmeti, ker mu ne najdemo enakega v vsej zgodovini človeštva.

Današnji svet sicer rad praznuje vsakovrstne obletnice, vendar v svojih velikih skrbih nima časa, da bi se spominjal osemstoletnice tega velikanskega evropskega dogodka. Edino v Clermontu na Francoskem so lani slavili osemstoletnico glasovite klermontske sinode, in Rim, ki je bil glava velikega pokreta, se je tudi l. 1896 natihoma spominjal začetka križarskih vojsk. Bodi tudi nam dovoljeno pomuditi se nekoliko pri tem dogodku. — Ni naš namen pripovedovati zgodbe križarskih vojsk, ker to najde čitatelj v vsaki svetni zgodovini, marveč razmotati želimo le nekatere misli, katere nam vzbuja ta epohalni dogodek.

Če razmotrujemo križarske vojske z zgodovinsko-filozofičnega stališča, se nam zdi, da stojimo pred velikansko egipčansko piramido. Ogledujemo jo od spodaj navzgor, z desne na levo, preiskujemo nje temelje, povprašujemo po namenu, po delavcih, ki so jo delali, in vse nas napolnjuje z začudenjem.

Dolgih osemsto let nas loči od križarskih vojsk, a mnoge točke se dotikajo, mnogotere časovne razmere so si precej slične.

Pred osemsto leti je kruto klanje kristijanov na vzhodu vzdignilo celo Evropo na noge, vseh oči so bile obrnjene na iztok, in ob osemstoletnici se zopet ves zahod nekoliko plašno, nekoliko radovedno obrača na skrivnostni vzhod. Po križarskih vojskah sta se tudi na duševnem polju spoprijela dva nasprotna principa: križ in polmesec, vera in nevera, krščanska in mehkužna arabska omika. In dandanes si stojita zopet dva principa nasproti: vera in nevera, žlahtna omika in razdivjana razuzdanost.

Oglejmo si torej križarske vojske kar zgodovinski čin in potem razmotrimo nekatere točke, ki nekako vežejo enajsti in dvanajsti vek z devetnajstim in prihodnjim dvajsetim.

Začetek križarskih vojsk.

Evropski položaj v predvečerju križarskih vojsk je bil čuden. Ravnokar se je bil odigral prvi čin velikanske drame, titanskega boja med papeštvom in cesarstvom. Veliki papež Gregorij VII. je v pregnanstvu legel v grob, toda njegov duh je še živel, njegove ideje so še dalje pretresale krščanski zahod. Gregorij VII. je vzdramil duhove; njegova močna roka je pregnala krivoverstvo iz nižjih slojev, služabnike cerkvene je navrnila na pot duhovskega življenja, visokim in nizkim je vdehnila svežega verskega duha, duha one vere, ki gore prestavlja.

Tako je bilo v zapadni Evropi. A na vzhodu je žarelo nebo od strašnega požara, ki se je zanetil v osrčju vroče Arabije in pretil požreti ves svet. To je Mohamedova vera, ki je ustanovila nove države in nov družaben red. Poleg nje se je razvila tudi posebna kultura, ki se je nenavadno hitro širila po Aziji (v Bagdadu) in po Evropi na pirenejskem polotoku. Dasi so bili sledbeniki prerokovi med seboj nesložni, okrutni drug proti drugemu in vdani mehkužnemu uživanju, v enem so bili vendar edini in trdni: vse brez razlike je navdajalo fanatično sovraštvo do krščanstva, njih fatalistična vera jim je dajala moči, ki ni poznala nobenih težav in ovir. Dočim so se krščanski knezi med seboj klali in ropali, kakor bi se hoteli sami pokončati, je drla arabska moč nalik silni povodnji vedno naprej. Nastalo je velevažno prav svetovno vprašanje, od katerega je bila odvisna usoda olike in omike ne le evropskih narodov, marveč celega sveta: Kdo bo vladal svet, križ ali polmesec? Kdo bo likal mlade barbarske narode, krščanska ali arabska kultura?

Položaj za krščansko vero in omiko je bil nad vse resen. Najhujši udarec za krščansko stvar je bil, da so mohamedanci osvojili sveta mesta,

kjer je živel, trpel in umrl Ustanovitelj krščanske vere. Ta mesta so bila kristijanom najdražja svetinja. Že od davnih časov so hitevali tja. Palestina je bila še vedno obljubljena dežela. Veliki grešniki so izkušali tukaj zadostiti za svoje pregrehe in najti mir vesti; oni ki so jih tele kake težave, so iskali tu pomoči, drugi so se zopet zahvaljevali za prejete dobrate.

L. 638 je padel Jeruzalem v roke nevernikom. Iz početka se kristijanom ni še prehudo godilo, toda ko so se v 10. veku surovi Turki polastili Jeruzalema, so trpeli krščanski romarji neznanske težave. Ko so lačni, bosí in vsi utrujeni prišli do obzidja sv. mesta, so morali plačati visoko vstopnino. Toda od kod naj dobé denarja, ko so jih večkrat že med potom oropali? Tako blizu cilja, po tolikih težavah, so ležali blede in lačni pred mestnimi vrati v nadlogo sebi in drugim! Tisti, ki jim je bila sreča mila, da so se vrnili, so pripovedovali rojakom o neznanskem trpljenju palestinskih kristijanov in evropskih romarjev. Njihovo pripovedovanje je šlo od ust do ust, od mesta do mesta, in kakor že pravi izrek »fama cundo crescit«, je ljudska domišljija še vse povečala in okrasila. To je pa vzdramilo krščanski ponos v evropskih narodih.

Krščanska vera se je takrat že globoko vsadila v ljudstva, ravnokar dovršeni boj med cesarstvom in papeštvom je vzbudil krščansko zavest, očistil in ojačil cerkev, ideje Gregorjeve so kakor električna iskra pretresle krščansko Evropo.

To je bilo potrebno.

Krepki in čili narodi, polni mladeniškega ognja, ki se še niso popolnoma osvobodili barbarstva, boja in dela željni, so bili v nevarnosti, da se ali med seboj pokoljejo in si onemogočijo duševni napredek, ali pa da padejo v pogubno fizično ter duševno letargijo in mrtvičnost. Evropa je bila takrat podobna prenapeti električni bateriji in križarske vojske so bile dober vodič, ki je olajšal nakopičene moči. Prej razkrojeni zahod se je naenkrat združno vzdignil proti vzhodu.

Že Gregorij VII. je snoval, kako bi krščanske narode vnel za boj zoper sovražnike krščanskega imena in skrunivce svetih mest. Ko bi ta genij bil izvršil svojo misel, bi bil izvestno dosegel sijajne uspehe. Toda kruti boj s Henrikom IV. mu je prekrižal vse načrte. Ni slavil slavja na grobu Zveličarjevem, ampak umrl je v pregnanstvu v Salermu. Veliki Gregorij je padel, a njegova misel je ostala, in ostvaril jo je njegov naslednik in učenec, ognjeviti Francoz Urban II. (1088—1099.)

Urban ni bil sicer tako globokoumen, čvrst in močan, kakor njegov učenik, vendar spreten, razborit, vstrajen, odločen in srčen.¹⁾

L. 1095. je sklical dva cerkvena zbora: meseca sušca v Piacenco in v listopadu v Clermont. Ta dva zbora sta izmed najsijajnejših, kar jih zgodovina pozna, dva epohalna parlamenta, velikanska ljudska tabora enajstega veka, tukaj so bili cerkveni dostojanstveniki in državni velmožje v sijajnem blesku in poleg njih neizmerna množica ljudstva. Tukaj je bil v pravem pomenu zastopan ves narod. Noben govornik na svetu menda ni imel tako dovtetnih

¹⁾ J. B. Weiss, Weltgeschichte 3. Auflage IV. str. 604.

in mnogoštevilnih poslušalcev, kakor sta jih imela Urban II. in Peter Amijenski. S kratkimi, preprostimi besedami je Urban tako podžgal množice, da je v nepopisnem navdušenju vse zavpilo: »Dix le vult! Deus lo volt!«

Vsebina teh preprostih govorov tehta veliko več na zgodovinski tehtnici, kakor govori Ciceronovi in Demostenovi.¹⁾

Važno retorično pravilo je, da si govornik nakloni voljo poslušalcev. Zlasti ako jih hoče pridobiti za kako važno idejo, povzdiguje njih vrline in čednosti, opravičuje in zakriva njih slabosti in napake.

Urban je pa ravnal prav nasprotno. Svoje poslušalce je imenoval naravnost kar so bili: razbojnike, tatove, lakomneže itd.

»Dvignite se«, je dejal, »in obrnite svoje orožje, s katerega kaplja bratovska kri, proti sovragom krščanske vere. Vi, tlačitelji sirot in vdov, vi, razbojniki in skrunivec cerkvâ, vi, roparji tujega blaga, vi, ki za plačo prelivate krščansko kri, vi, ki kakor jastrebi letite na bojišče, ko vam zadiši kri, podvizajte se, če vam je do duše vaše, vzdignite se pod praporom Kristusovim v obrambo Jeruzalema. Vi vsi, ki ste krivi takih zločinstev, ki vas ločijo od kraljestva božjega, odkupite se s tem, ker to je volja božja!« — »To je volja božja!« — zagrmelo je enoglasno iz tisočerih grl.

V boj za sv. mesto! je bila edina misel, ki se je polastila duhov, in pred katero so se celó strasti morale umakniti vsaj za nekaj časa. Človeški napuh, častilakomnost, občutljivost, prepiri, vse je podleglo silnemu navdušenju. Zdelo se je, da je izginil celó razloček med stanovi; gospodar in hlapec sta imela le en naslov — kristijana, le eno dolžnost — braniti vero z orožjem v roki.

Nastalo je pravo preseljevanje narodov. Menihi so zapustili samostane, prepričani, da jih glas božji kliče v sv. deželo, puščavniki so ostavili skrivališča, šume in puščave ter se pridružili križarjem. Obrtniki, trgovci in deavci so zapuščali svoja opravila in hiteli v boj. Grofje in baroni so pozabili stare prepire, tudi za graščine niso več marali; srce jih je gnalo v sv. deželo.

Kar je najbolj čudno, razbojniki in roparji so prilezli iz svojih brlogov, priznali očitno svoja hudodelstva in se zavezali, da bodo v Palestini zadostili za svoje hudobije. Tudi žene z otroci so si pripеле križ na prsa in v celih trumah šle od mesta do mesta, kličoč vselej, ko so zagledale kako novo mesto: Ali je to Jeruzalem? V pomorskih pristaniščih je bilo videti ljudi iz vseh krajev, in četudi niso drugi drugega razumeli, srca so se vendar razumela. Dovolj je bilo pokazati znamenje križa, in našli so se povsod bratje.

Zdelo se je, da je vsa narava pretrgala svoje zakone. Ljubezen do domače zemlje, družabne vezi, najvažnejša srčna čuvstva med stariši in otroki, zakonskimi in zaročenci, vse se je moralo ukloniti veliki ideji, ki si je osvojila krščanski zahod.²⁾ Ni jih manjkalo, ki so pripovedovali tudi o čudežnih znamenjih na nebu. V živahni domišljiji so videli v oblakih križe, meče, borilce, gradove, angele, ki so opominjali na boj. Stari junaki in svetniki so prišli iz svojih grobov, celó Karol V. se je pojavil.³⁾

¹⁾ Ferd. Gregorovius, Geschichte der Stadt Rom. IV. str. 275 v opombi.

²⁾ M. Michaud, Histoire des Croisades, Paris 1813. I. 109.

³⁾ Weiss, Weltgeschichte IV. 607.

Po zimi 1095—1096. l. se je vsa Evropa izpremenila v velikansko orožarnico. Kovali so se meči, ostrile sulice, pripravljali ščiti itd.

Ce je kdo moral doma ostati, je prav zavidal odhajajoče. Leta 1096 in 1097 je bila, rekel bi, vsa Evropa v Aziji. Neštevilni rodovi so v teku stoletij prihrumeli iz prostrane Azije v Evropo, zdaj se je pa na mah vzdignila Evropa in planila kakor hudournik čez Azijo.

Sodba o križarskih vojskah. — Svojstva pravega zgodovinarja. — Pravična sodba o križarskih vojskah.

Sodbe zgodovinarjev o tem čudnem pojavu so kaj različne. Mnogi jih obsojajo in zaničljivo zasmehujejo kot delo barbarstva, fanatizma in srednjeveškega mračnjaštva. Marsikateremu profesorju so povod, da dá duška pred poslušalci svoji nevolji nad temnim srednjim vekom. Angleškemu zgodovinarju Gibbonu so križarske vojne nepotrebne in brez zmisla; toda protestant in prostomislec Gregorovius ga ostro zavrača, češ: »Dandanes je smešno gledati resnoba in trudapolno dokazovanje Gibbonovo, da so križarske vojske nepotrebne.«¹⁾

Največkrat se bere in sliši, da so križarske vojne delo verskega fanatizma. Tudi to trditev odbija Gregorovius: »Neumno je po osmih stoletjih dokazovati, da so križarske vojne delo verskega fanatizma; one so razodetje svetovnega duha, proizvod polne narave srednjega veka, velika epoha v življenju človeštva samega.«²⁾

Ta »Weltgeist« diši sicer po idealističnem panteizmu, vendar popolnoma se strinjamo s pisateljem, da so križarske vojske velika, dà, ena največjih prikazni v zgodovini. Oni, ki pomilujé majo glave nad križarskimi vojskami, kažejo le omejenost svojega duševnega obzorja. Modroslovec-zgodovinar pa se s stoječnim mirom postavi pred vsak zgodovinski dogodek, ker veliki pojavi v življenju človeštva se morajo bolj preučevati kakor psovati. Ravno tisti, ki največ zabavljajo čez križarske vojske, smatrajo večinoma »javno mnenje« za npravno merilo. Ali pa križarske vojske niso izraz j a v n e g a m n e n j a?

Brez strastnih agitacij (kakoršnih je vaju naš vek), je vzplamtel ves krščanski zahod za isto idejo. Ubogi puščavnik in goloroki papež sta sklicala zahodnjake na pomoč vzhodnim kristijanom, in od vseh strani je jima grmelo nasproti: To je volja božja!

»Cloveški duh je bil takrat uklenjen v verige cerkvene oblasti in papež je tiral podložnike v fanatičen boj; sploh vsega zlega v srednjem veku je papež kriv.« Tako se bere in sliši vsak dan.

Toda ali ni bil papež tudi sam le slaba edinka v veseljnosti človeške družbe, ali ni tudi sam bil le orodje nepremagljivih idej? — Govorimo s stališča nasprotnikovega. Kako se je mogel dati zlorabiti tako velik del človeškega rodú? Križarske vojske je proizvedel najzlahotnejši del človeštva, ta

¹⁾ Gesch. d. Stadt Rom. IV. str. 273.

²⁾ . . . sie (die Kreuzzüge) sind eine Offenbarung des Weltgeistes, ein Product der vollen Natur des Mittelalters, eine grosse Epoche im Leben der Menschheit selbst. L. c. 272—273.

del, ki nam je zapustil veličastna dela umetnosti in katerega potomci se zdaj ponašajo, da stojé na vrhuncu omike.

Res je, cerkveni poglavar je vrgel iskro v gromado, cerkev se je postavila na čelo velikemu pokretu, toda zastonj je podmetati iskro, kjer ni pripravnega goriva, zastonj je vnemati množice za idejo, katera jim je popolnoma tuja. Posamezniki se dajo morda pridobiti, množ pa ne. Ideja križarskih vojsk je bila torej lastnina in prepričanje celega krščanskega zahoda. In pred takim splošnim prepričanjem mora imeti človek spoštovanje. — Ravno tisti, ki dandanes na vsa usta razglašajo svobodo vesti, mišljenja in prepričanja, brezozirno obsojajo dogodke in čine minolih stoletij, ne meneč se za to, da so izumrli rodovi imeli tudi svoje prepričanje, da so jih v dejanju vodile morda visoke ideje, za katere je zdanji čas sicer nedovzet, a oni so bili pripravljeni za nje vse žrtvovati. Ako vidimo, da je kdo popolnoma vnet za kako idejo ter povsem prepričan o njeni vrednosti, moramo vsaj ceniti njegovo prepričanje, četudi se ž njegovo idejo ne zlagamo. To bi naj uvaževal vsak, ki hoče presojsati zgodovinske dogodke.

Največja hiba za zgodovinarja je, ako se ne more povzdigniti nad površje modernega naziranja, v katerem se je izšolal in v katerem živi. Kdor hoče nepristransko presojsati kak zgodovinski pojav, mora najprej odložiti moderne naočnike, postaviti se mora na stališče onega časa, upoštevati vse okoliščine, kulturne, politične, družabne, dušeslovne nazore in prepričanje tistih, ki so sodelovali pri kakem dogodku.

Rekli smo že, da so križarske vojske podobne egipčanskim piramidam. Vsak potnik strmí pred njimi; toda, ko bi dandanes kdo začel zidati tako piramido, imeli bi ga vsi za norea. Ravno tako, ko bi dandanes kdo hotel uprizoriti križarske vojske v o n i o b l i k i in v o n e m o b s e g u, kakor so bile v dvanajstem in trinajstem veku, bi se mu po pravici smejali. Ali ravno tako napačno je zdanje razmere in nazore rabiti kot merilo za dogodke prejšnjih časov. Tako ravnajo oni, ki brezpogojno obsojajo križarske vojske in njihov čas. Največkrat so tega krivi njihovi moderni filozofični nazori.

Zgodovinar mora biti sicer modroslovec, ker brez modroslovja je zgodovina kup razmetanih dejstev, toda varovati se je jako, da modroslovni zistemi ne postanejo za zgodovino Prokrustova postelja. Za presojevanje zgodovinskih dogodkov treba je v p r a v e m p o m e n u s v o b o d n e g a d u h a. V zgodovinskem raziskovanju velja pred vsem metoda »a posteriori«. Metoda »a priori« se seveda ne more popolnoma izključiti, ker zgodovinar mora že prinesiti s seboj najvišja načela, kakor so n. pr.: vsak učinek ima svoj uzrok, kar je protislovno, ne more biti oboje resnično itd. Toda svojega filozofičnega zistema ne sme nikdar postaviti za kriterij zgodovinskih dogodkov. Človeški duh je preveč nagnjen k temu, da povsod išče in nahaja dokazov za ono, kar je že poprej vzprejel za resnico. — Celo takrat, kadar je resničnost kakega filozofičnega principa nedvomljiva in zveza med tem principom in kakim dogodkom tudi gotova, ni varno kar naravnost s tem principom meriti dogodka.¹⁾

¹⁾ „Principes de la critique historique“ par le P. Ch. de Smedt, S. 7 (holandist). Liège-Paris 1883, str. 38—39.

Vkljub temu mora zgodovinar biti modroslovec, t. j. ne sme ostati pri zunanjih, tvarnih dogodkih, marveč mora iskati njih notranjo zvezo in ideje, ki so nekako duša zgodovinskih dogodkov.

Ne sme pa gledati na to, kar se strinja z njegovimi nazori, marveč na to, kaki nazori so vodili one, ki so sodelovali pri kakem dejanju. Kdor tako prostodušno razmotruje križarske vojske, za tega so pravi čudež. »Čemu bi se modroslovec bolj čudil, o čem bolj strmel, kakor o prizoru, ko se vsa Evropa, rekel bi, do temelja potrese in se dvigne kakor en mož z orožjem v roki proti Orijentu?«¹⁾

V resnici so križarske vojske globok in zanimljiv predmet za modroslovno razmotrovanje. — Kakor imamo dušeslovje posameznih ljudi, tako tudi celih narodov, in kdor bi hotel, recimo, pisati dušeslovje narodov, bi imel v križarskih vojskah obilo gradiva. Malo imamo zgledov v zgodovini, da bi kaka ideja narode tako močno prevzela, kakor ideja križarskih vojsk. Vse dušne in telesne moči, dobre in slabe lastnosti; čednosti in strasti z vsemi svojimi oblikami se tukaj kažejo našim očem. Najskrivnejše moči, ki tičé v človeški naravi, so privrele na dan. Najvzvišenejše čednosti in najpodlejše strasti so se podile v vseobčnem gibanju.

Krščanska ponižnost, viteški ponos in skoro nadčloveško junaštvo so se družili v eni osebi.

Krščanski križarji so trpeli neznosno vročino, lakoto in žejo, a tudi v največjih nevarnostih in težavah, na dolgih in trudapolnih potih po azijskih puščavah, v grozni stiski v Antijohiji, popolnoma iznemogli pred zidovi jeruzalemskimi, so vendar ohranili pogum, njih volja je bila kakor jeklo, njih duh vedno svež. — In ti ponosni junaki, pred katerimi je trepetal mohamedanski svet, so padali v prah in klečé hodili po svetih mestih, proseč odpuščenja za svoje grehe. Duhovniki, ki so jih spremljali, niso hvalili njih junaštva, ampak izpodbujevali so jih le z očitanjem njih pregreh; hrabri vitezi pa so radovoljno sprejemali ukore in kakor levi drevili v boj za veliko idejo. Po najsijajnejših zmagah so se oblačili v spokorno odelo, uspehe so pripisovali le Bogu.²⁾ Daleč od domovine so prelivali svojo kri, da bi le pomagali ondotnim kristijanom, ptujim in neznanim po krvi, a bratom v Kristusu. Takega idealnega edinstva med narodi ni poznal svet dotlej, ni ga mogla ustvariti nobena druga vera, nobena druga ideja, kakor le krščanska.

V križarskih vojskah pa nahajamo tudi temne strani. Zgodovinar mora sicer hladnokrvno presojeti dogodke, vendar mu ne sme biti vse eno, kako moralnično vrednost imajo. Da je v križarskih vojskah marsikaj temnega, je naravno. V takem burnem in vihnem pokretu pridejo na svetlo vsakovrstne sile, človek se tukaj pokaže celega človeka. Ne le duševno, marveč tudi tvarno bitje je človek. Razum in volja človeška določujeta dejanja, toda pogostoma sta podvržena strastem, predsodkom, zmotam, sebičnosti, počutnosti. Od tod neskladnost v človeških dejanjih. V tem oziru moramo pritrditi zgodovinarju, kakoršen je Gregorovius, ki pravi: »Sveta lakota po zlatu« (auri

¹⁾ Michaud I., str. 112.

²⁾ Michaud I., str. 480—481.

sacra fames), ki v človeštvu igra ravno tako svojo ulogo, kakor najidealnejši verski nagib, nas opominja vedno, da polovica zgodovine pripada materiji,¹⁾ — kakor polovica človeka samega, lahko dostavimo. Ne moremo odobravati tega, da so na mnogih krajih v svojem ognju začeli krvavo preganjati jude, obsojati moramo razsajanje fanatične druhal, ki je brez reda rogovilila po Ogrskem, Bolgarskem in Grškem, koža nam se ježi o groznem klanju v Jeruzalemu. Tudi marsikaj nespametnega nam stopa pred oči.

Neodpustljiva lahkomišljenost se nam zdi, da so cele čete otrok puščali iti na vzhod, kjer so jih brezdušni trgovci prodajali v sužnost. Do 200.000 potnikov je letelo za neko gosjo, katero so imeli za navdahnjeno.²⁾ Vsak veliki pokret pač ima tudi svoje spačke. Premislimo le, kaka zmes je bila tukaj nakopičena! Najrazličnejši narodi, vsakovrstni značaji, neolikana, polbarbarska druhal, razbojniki in oderuhi! Pri taki sodrgi surove moči kaj lahko nadvladajo, navdušenje se lahko izprevrže v fanatizem. Ti ljudje so si zabili v glavo, da bo boj za sveto mesto izbrisal vse njih grehe in v tem prepričanju so počenjali najgroznejša hudodelstva. Nobena moč na svetu ni mogla brzdati groznih sil, ki so izbruhnile na dan. Peter Amijenski jim je sicer bil vodja, toda silnih moči ni mogel obrzdati. Lahko mu je bilo zanetiti ogenj, ali strašnega plamena ni mogel ugnati v določene meje.

Toda nepristranski sodnik mora postaviti na tehtnico svetle in temne strani. Činom posameznega človeka je težko določiti moralno vrednost, ker nihče umrljivih ne more videti vseh skrivnostnih nagibov človeškega srca, pri činih pa, ki so proizvod tisočerih glav, je to še tem težje.

V idealnem, realnem in moralnem svetu vladajo trije zakoni: metafizični, fizični in moralni. Metafizični zakon ne pozna nikakšne izjeme, tukaj lahko s popolno gotovostjo obrnemo splošno pravilo na vsak posamezni slučaj, nikdar se n. pr. ne more zgoditi, da bi krog bil četverooglat. — Veliko vprašanje pa je gledé na fizični zakon, ali je ta tudi večin in neizpremenljiv, ali pa je izjema mogoča v rokah tistega, ki je dal naravne zakone. Rešitev tega vprašanja je važna za modroslovca in zgodovinarja, ali tukaj se ne moremo s tem pečati, ker ni v strogi zvezi z našim predmetom.

Tretji zakon je pa npravni in moralni, po katerem se vršé dejanja človeška, izhajajoča iz svobodne volje. Tukaj je treba velike pozornosti zlasti zgodovinarju, ki obdeluje dejanja posameznih ljudi in celih narodov. Volja človeška je podvržena strastem in zatorej ima ta zakon veliko izjem. Moralni zakon je n. pr., da otroci ljubijo svoje stariše, a koliko izjem vidimo v vsakdanjem življenju! Krivično in nepremišljeno bi bilo splošno pravilo obračati na vsak poseben slučaj in ravno tako napačno iz posameznega slučaja sklepati o celoti. Dejanje posameznega človeka se ne sme nikdar postaviti kot splošna sodba in uštevati celoti: Ako n. pr. prideš v tuje mesto in kar v prvi ulici srečaš tri pijance, ali smeš iz tega sklepati: v tem mestu so sami pijanci? Ravno v tem se največkrat greši, kadar kdo presoja neko dōbo, narod, pokrajino, stranko ali stan. V moralnem redu je indukcija od posameznega na

¹⁾ Geschichte der Stadt Rom IV., str. 282.

²⁾ Weiss, Weltgeschichte IV., str. 608.

splošno jako zapeljiva. To moramo imeti pred očmi, kadar govorimo o križarskih vojskah. V četah križarjev vidimo tolpe pustolovnih vitezov, razbojnikov, potepuhov. Da ti niso šli iz čistega namena na vzhod in da niso mnogo povpraševali, kaj je prav in kaj ne, je gotovo. Toda je li pravično iz tega sklepati, da so v obče vse križarske vojske bile le proizvod ropazeljnosti in fanatizma? — Poleg teh vidimo množice vrlih mož, ki so šli iz najčistejšega namena v tuji svet pomagat tlačnim bratom, ne vedoč, ali se vrnejo kdaj ali ne, ali se bo njih podjetje posrečilo ali ne. — Med križarji vidimo tudi duhovnike in menihe, katerih ni gnala v Palestino gorečnost za sveto stvar, marveč nada, da zadobé ondi nove škofovske stolice in druge lepe časti. Ali pa smemo iz tega sklepati, da so vsi šli iz sebičnih namenov v sveto deželo, da je »duhovni jarem« silil narode v daljni svet le za to, da bi cerkveni služabniki dosegli svoj namen, da bi cerkev obogatela in utrdila svojo »necomejeno« oblast nad narodi? Ne! Velika večina jih je šla s križarji le zato, da bi jih izpodbujala na potu, tolažila v nadlogah in širila v sveti deželi kraljestvo božje. Nikake časne nagrade niso pričakovali in ne dosegli; čast božja in blagor vzhodnih kristijanov je bil njih edini smoter, edino plačilo.

Nasprotnosti se med seboj pojasnjujejo. Ako primerjamo svetle in temne strani v križarskih vojskah, studi se nam marsikaj, zato se pa tem bolj lesketa častna večina nesebičnih, značajnih in požrtvovalnih mož. Kolikor koli sebičnih, nepoštenih nagibov in strasti je sodelovalo v tem nenavadnem pokretu, vendar »varal bi se, kdor bi mislil, da vera ni bila glavno gibalno, ki je močno gnalo množice križarjev.«¹⁾ Ako denemo na tehtnico križarske vojske ali kakoršen koli veliki zgodovinski dogodek, prepričamo se, da je končni rezultat vselej dober. Človek odločuje s svojo voljo posamezne čine, ima pred očmi nekak cilj in izbira tudi potrebna sredstva, da ga doseže. Njegov namen je lahko jako vzvišen in sredstva izvrstna, ali pa tudi jako slab in sredstva nepoštena. A vse to je delno (partikularno), vkljub tej posameznosti pa vendar vidimo nekako skladnost in skupen rezultat celih narodov in stoletij. Zatorej se vsi večji zgodovinarji in modroslovci strinjajo, da človeška dejanja prešinja še nek drugi, višji element, katerega se človek v svojem dejanju morda ne zaveda, ki pa iz njegovih činov proizvaja posledice, na katere ni mislil, in njegova dejanja dobé v zgodovini pomen, o katerem se mu še sanjalo ni. Ta višji element so ideje, ne kakor bi visele nekje v zraku v Platonovem in Heglovem smislu, marveč te ideje izvirajo iz večnega in neskončnega razuma božjega t. j. Previdnost božja vodi zgodovino človeštva. »Božanstvo«, pravi Ranke, »je vselej ideal, ki sveti ljudem; v človeškem dejanju in nehanju še tiči sicer tudi nekako drugo nagnjenje, obrnjeno na razmere in pogoje realnega bivanja, vendar človeštvo neprenehoma hrepeni pa božanskem.«²⁾

¹⁾ Michaud o. c. I., str. 109.

²⁾ »Das Göttliche ist immer das Ideale, das den Menschen vorleuchtet; dem menschlichen Thun und Lassen wohnt zwar noch eine ganz andere, auf die Bedingungen des realen Daseins gerichtete Tendenz inne, aber es strebt doch unaufhörlich nach dem Göttlichen hin.« Weltgeschichte I., str. 3.

V zgodovini sta prepredeni človeška volja in previdnost božja, ki bije po žilah svetovnega gibanja. In ta cilj, ki ga daje višja roka človeškim dejanjem, je vselej dober in se vselej doseže; to je z jedne strani povečanje božje, z druge pa napredek človeškega rodu k večjemu usvršenju.

Pomen križarskih vojsk.

Ako se vprašamo, kak pomen imajo križarske vojske v zgodovini kot celoti, t. j. kak uspeh, kake nasledke so rodile za človeštvo v gmotnem in duševnem oziru, najdemo zopet jako različna in nasprotna mnenja. Nekaterim so te vojske vir vsega zlega, ki je prišlo čez Evropo naslednja stoletja, drugi jih pa povzdigujejo nad zvezde. Miren opazovalec gré tudi tukaj srednjo pot. Ni dvomiti, da je marsikatera obitelj zaplakala vsled križarskih vojsk, veliko denarja je odšlo v globoko Azijo, mnogo delavnih moči se je izgubilo, tako da so cele pokrajine ostale skoro prazne in neobdelane. Resnica je tudi to, da so zlasti poznejše vojske jako poostrile nasprotje med vzhodom in zahodom. Toda kakor so nesreče in nadloge v življenju posameznega človeka večkrat zdravilo zanj in pripomoček k duševnemu in gmotnemu napredku, tako so tudi križarske vojske za evropski svet bile ostra burja, ki je očistila soparni zrak. Človeški duh se je brezdvomno po tem velikem dogodku pretresel in vzdramil; začel je nagloma razvijati svoje zmožnosti, in res vidimo že v dvanajstem, še bolj pa v trinajstem stoletju v Evropi lepe sadove v vseh strokah človeškega znanja, katerim se še dandanes čudimo. Evropskim duhovom se je povečalo obzorje; zemljepisno in narodopisno poznavanje se je razširilo; narodi so se zblížali; na svojih dolgih potih so spoznali drugi drugega; začelo se je živahnejše občevanje med narodi; trgovina se je povzdignila in ž njo gmotno blagostanje; misli so se zamenjavale; to so pa glavni pogoji kulturnega napredka. Evropa se je dalje očistila nadležne sodrge; marsikateri roparski vitez je obležal v azijskih puščavah, marsikateri nepokorni vazal je pustil svoje kosti na tujem svetu. Kraljeva moč v evropskih državah se je ojačila in s tem tudi države same. To je sicer nasprotno našim ustavnim in svobodoljubnim nazorom, toda v onih časih je bilo potrebno. Ljudstvo je bilo še nezrelo, da bi si z vladarjem samo dajalo postave, vazali pa so iskali največ le svojo osebno korist, pogosto in očitno škodo države in naroda. — Križarske vojske so tudi nekoliko oblažile tužno stanje kmetskega stanú.

Mnogi so šli s svojim gospodarjem v boj in ko so se vrnili, so dobili svobodo. Zopet drugod so podložniki ostali brez gospodarja, kar so zlasti mesta dobro porabila. Od tega časa so rastla imovita mesta, svobodni meščanski stan se je lepo razvijal, kar je bilo sila važno za daljni kulturni in državni napredek. Zgodovinar Michaud pravi naravnost za Francijo, da so ji križarske vojske veliko pripomogle do poznejše slave in moči.¹⁾

V verskem in cerkvenem oziru so se brezdvomno dosegli tudi lepi uspehi, saj so križarske vojske veličasten pojav ravno verskega prepričanja. Krščanski duh je vzplamtel in se odločno postavil po robu zoper mohame-

¹⁾ Historie des Croisades I. str. 492.

danstvo; narodi krščanski so se tesneje zedinili, cerkev je razširila svoj blagodejni vpliv na нравstveno življenje narodov; papeževa oblast se je utrdila, kar je bilo zopet koristno za spreobračanje še barbarskih narodov. Dandanes je seveda to marsikomu v spotiko, toda to je bil zgodovinski postulat, sicer bi imeli tudi na zahodu neznosen pagansko-bizantinski cesaropapizem. — Pravi se, da je po križarskih vojskah cerkev obogatela. To je res; ali i to je bila naravna posledica. Mnogi veljaki, ki so se napotili v daljno Azijo, so sporočili svoje imetje cerkvam, bratovščinam in samostanom. Mnogi se niso nikdar vrnili, in tako je njihovo premoženje prišlo v cerkvene roke.

Res je, duhovščina je vsled križarskih vojsk obogatela; toda »duhovstvo je bilo tudi najbolj prosvetljen stan v narodu«. »Gotovo je, da je po duhovstvu prišla luč v Evropo in da je le duhovščina mogla na neki način posvetiti blagosodne sadove križarskih vojsk.«¹⁾ Ker je duhovstvo bilo najbolj prosvetljeno (»le clergé était la partie la plus éclairée de la nation«), je prava sreča, da je imetje prišlo v cerkvene roke, ker v nasprotnem slučaju bi ga gotovo ne dobili svobodni meščani, marveč lakomni in pohotni velikaši, ki takrat niso imeli nikakega zmisla za vedo in umetnost. Cerkev pa je s takim bogastvom mogla ustanoviti in obdarovati vseučilišča in druge šole, postaviti veličastne katedrale, bolnišnice, sirotišča itd. Samostani so prehranili tisoče in tisoče ubožcev; vsak tujec je našel v njih prijazen vzprejem, kakor v svoji hiši. Tako je delala »mrtva roka«. Dandanes pa v imenu »humanitete« bogatini čepé na svojih zakladih, dočim tisočeri stradajo in delajo kakor živina za svojega gospoda — žida.

Zgoraj omenjeno spričevalo francoskega zgodovinarja je tem važnejše, ker ima svoje posebno stališče. Kmalu potem pravi: »Dokler je duhovščina krepko pospeševala napredek civilizacije, tako dolgo je ohranila svoje bogastvo; ko se je odvrnila od civilizacije, izgubila je bogastvo.« — Znano je, da je država šele novejši čas ugrabila cerkveno imetje, torej iz tega naravno sledi, da je duhovščina poprej pospeševala omiko, da je bila prosvetljena, zdaj pa, ko se njen naraščaj vzgaja več ali manj v državnih šolah, je zapustila civilizacijo! Blažena logika!

Križarske vojske so proizvod verskega navdušenja in mladeniškega heroizma evropskih narodov, in tako globoko segajo v njih življenje, da si brez njih skoro ne moremo misliti evropske zgodovine.

Pravi namen križarskih vojsk. — Življenjsko vprašanje za krščanski zahod.

Toda ako hočemo katero stvar prav oceniti, moramo vprašati tudi po njenem namenu. — Kaj je torej bil namen križarskih vojsk, in ali so ga dosegle? V šoli smo se nekdanj učili, da križarske vojske glavnega namena sicer niso dosegle, vendar da so imele blagodejne posledice za evropske narode. Kateri pa je bil ta glavni namen? Osvobojenje Jeruzalema in svete dežele? Navadno se misli in govori tako. Toda če stvar natančneje zasledu-

¹⁾ Michaud o. c. I. 491.

jemo, vidimo, kako je navdušenje za sveto deželo polagoma pešalo, naposled je padel Jeruzalem zopet sovražnikom v roke; v Evropi je izginila zadnja nada, da bi se mogli kristijani stalno polastiti svetih mest. Vkljub temu ideja križarskih vojsk ni izumrla, marveč ostala je skozi vsa stoletja do najnovejšega časa eno najvažnejših vprašanj v Evropi. Papeži niso nehali klicati krščanskih vladarjev v boj zoper polmesec, ne več v daljno Palestino, marveč na vzhod, na balkanski polotok in proti Carigradu. Izpremenilo se je le bojno pozorišče, ideja pa je ostala.

V križarskih vojskah so se res vse težnje in misli obračale na Jeruzalem, vendar zadnji namen, poglavitno idejo moramo iskati globlje in to je: boj med mohamedanstvom in krščanstvom, med arabsko in krščansko omiko. In prav to daje križarskim vojskam veliki svetovno-zgodovinski pomen. Boj zoper mohamedansko barbarstvo in fanatizem, to je klic, ki odmeva že čez tisoč let v Evropi, a najkonkretnejši izraz je dobil v križarskih vojskah. Osvobojenje Jeruzalema je bilo le zunanje oporišče, ki se je sčasoma izpremenilo, ideja pa je ostala. Kakor je dandanes celo orientarno vprašanje zvezano s Carigradom, tako je bilo takrat s sveto deželo. Zdaj je jasno, komu naj prisvojimo zmago. Zunanje se zdi, da se je v križarskih vojskah krščanstvo umaknilo polmesecu; v resnici so pa kristijani izgubili le Jeruzalem, ideja pa zmaguje, počasi sicer, a dosledno. Da so kristijani izgubili Palestino, k temu so največ pripomogle okoliščine. Vitezi krščanski so se v topli deželi pomehkužili in udali razkošnemu življenju, k temu so še s seboj iz Evrope prinesli svoje stare prepire in sebične namene. Največje zlo je bilo, da so hoteli kar čez noč vpeljati med jutrovske narode evropske fevdalne uredbe. Grke so hoteli kar polatiniti. Na ta način so si popolnoma odtujili prebivalstvo, jeruzalemsko kraljestvo je bilo država brez naroda, ki se je morala prej ali slej pogrezni, ker ni imela tál.

Toda z druge strani so krščanske čete skrnhale preveliko moč mohamedanstva, pretečo nevarnost so za mnogo stoletij odvrnile od Evrope, grškemu cesarstvu so podaljšale življenje. Ko bi ne bilo križarskih vojsk, bi bil Carigrad že veliko prej padel, turška povodenj bi se bila že prej razlila čez Evropo. — Hrabri krščanski vitezi so napravili silen vtisk na Saracene. Daleč po puščavah arabskih je šel glas o njih junaštvi, arabske matere so svojim otrokom pripovedovale čudne povesti o strašnih »Frankih«.

Kakor se je mohamedancev polastil nekak strah pred krščanskim orožjem, tako je z druge strani kristijanom porastel pogum, krščanska zavest se jim je vzbudila, začeli so se čutiti za en narod nasproti skupnemu sovražniku. Poprej so že sicer Franki junaško odbili Arabce pri Toursu in Poitiersu (l. 732.), hrabri španski vitezi so delali čudeže junaštva, ali to je bilo le »na svojo roko«; drugi narodi se niso za to nič brigali. Na vzhodu so se tudi Grki sami branili.

Po križarskih vojskah pa je postal boj zoper mohamedanstvo skupno vprašanje za Evropo. Države in narodi so uvideli, da je to prav življenjsko (vitalno) vprašanje za krščanski zahod. In v naslednjih stoletjih vidimo, kako različni narodi hité v boj proti Turku. Kdo bi preštel

vse narodnosti, ki so bile zastopane pri Nikopolju, pod Belim gradom, pri Lepantu, pod Dunajem!

S skupnim postopanjem si je Evropa rešila vero, svobodo in omiko; turška moč bi bila že zdavna zatrta, ko bi krščanske ideje ne ovirala človeška strast in politična sebičnost.

S križarskimi vojskami si je Evropa postavila velikanski spomenik, ki se nanj tudi pozni rodovi lahko s ponosom ozirajo. — Nehoté nas ta evropska provala spominja dveh sličnih v starodavnih helenskih časih. Kakor križarji, so se tudi grški junaki nekdanj zbrali in udarili proti Aziji — na Trojo. Grška domišljija ni pognala veličastnejšega pojava, kakor trojansko vojsko. Sijajna junaška dela so izvedli grški junaki, vse strasti so privrele na dan, sami olimpski bogovi so se zanimali za ta dogodek. Ta vojska je podala snovi grškim Muzam, ki so navdehnili velikega pesnika Ilijade in Odiseje. Kakor bogove so častili Grki trojanske junake. »Ko bi mi imeli toliko spoštovanja do svojih starih prednikov, bi bilo osvobojenje svete zemlje za nas ravno tako slavno in znamenito, kakor za grška plemena trojanska vojska.«¹⁾ Če že ne bi častili križarskih junakov kot pol-bogov, bi vsaj pravično sodili njih dela in čas, v katerem so živeli. V marsikaterem oziru stojé križarske vojske mnogo višje kakor trojanska. Že ideja, ki je Grkom potisnila orožje v roke, zaostaja daleč za ono, ki je Evropo vzdignila proti Aziji v križarskih vojskah. Divje strasti nam stopajo tu in tam pred oči, veliki značaji in junaki tudi, toda visokih kreposti iščemo pri Homerovih junakih zastonj; rodila jih je le krščanska vera.

Tudi križarske vojske so podale snovi nebrojnim legendam, bajkam, narodnim in umetnim pesnikom, našle so tudi svojega Homerja in ta je italijanski pesnik Torquato Tasso (1544—1595). Bodi tudi Homerova Muza v marsičem nedosežna, vendar pripomniti je, da je predmet »Osvobojenega Jeruzalema« (»Gerusalemme Liberata«) mnogo čudovitejši (plus merveilleux), kakor predmet Ilijade.«²⁾

Ko je grški genij začel že pešati, usuli so se še enkrat evropski Grki čez Azijo. Aleksander Veliki je peljal svoje čete proti Perzijancem, kakor pozneje Gotfrid Bouillonski. Uspeli Aleksandrovi so bili sijajni, dasi kratkotrajni, nasledki v kulturnem oziru velepomnljivi. A križarske vojske nadkriljujejo tudi ta pojav. Prvič je cilj, ki ga je imel Aleksander, bil mnogo ložji in nižji. Aleksander je šel v Azijo, ne da bi ondi vpeljal nove uredbe, nove zakone, ni se boril proti kaki veri. Še celó nasprotuo; Grki so poprijeli mnogo perzijskih običajev. Njegov namen je bil le streti že tako gnilo perzijsko državo. Križarjem so pa stali nasproti običaji Jutrovcev, Mohamedova vera in nasprotnik, ki ni bil tako postaren kakor Perzi, marveč poln ognja in mladeniške moči. Aleksander je imel sicer maloštevilno, toda dobro urejeno vojsko, kateri je sam neodvisno zapovedoval; s križarji so pa drle cele tolpe neurejene druhali in v rednih vojskah so bili trdoglavni velikaši, ki niso sluhali nobenih ukazov. In če uspehi križarjev za oko niso tako sijajni, nasledki

¹⁾ Michaud o. c. I. 479.

²⁾ Michaud, o. c. I. 481.

segajo veliko globlje v življenje evropskih narodov, kakor Aleksandrove vojske.

In tako so prišle križarske vojske v zgodovino kakor velik meteor, kateremu ni najti enakega. Ob osemstoletnici nam stopa pred oči iz grobov »železni« rod, ki je proizvedel tako velikanski pojav in nam kliče z besedami, ki jih je izpregovoril Rousseau: Glejte, kaj sem naredil! — Voilà ce, que j'ai fait! Z vsemi svojimi dobrimi in slabimi lastnostmi stoji vek križarskih vojsk na zgodovinskem obzorju in kliče vsem poznejšim rodovom: Kateri izmed vas je brez greha, naj vrže prvi kamen na mene!«

(Dalje.)

Fr. Kovačič.

Leposlovje fin de siècle.

Bili

I.

Bili so časi, ko se je za dogmo jemal stavek: »Umetnost je sama sebi namen«. Če premislimo ta stavek in iščemo logičnega njegovega izvora, pridemo pač v nasprotje ne le z vsakim treznim modroslovjem, ampak z zdravo človeško pametjo, kakoršno ima vsak človek, kateri ni s predsodki zaprl mišljenju svobodnega vzleta. Ta stavek nima zmisla v nobeni drugi estetiki, kakor v panteistični. In kakor se je panteizem moral umakniti materijalizmu, tako se sedaj, ko se znanstveni materijalizem zajeda v vse slojeve in v vse stroke, umika to vodeno, brezsmiselno načelo svojemu nasprotju: »Umetnost ima namen, mora imeti namen, umetnost je sredstvo za razširjanje novodobnih nazorov.«

Znani ženijalni opisovalec norcev Cesare Lombroso je povabil v Turin Maxa Nordana novembra meseca prešlega leta. Ta žid, ki je eden najuplívnejših pisateljev naše dôle, je tam predaval v »Teatro Ballo« o nalogi umetnosti ter pobijal stavek: »l'art pour l'art« (umetnost edino le za umetnost).

»Teorijo, ki pravi, da je umetnost sama sebi namen, smatram za napačno, in kdor jo zagovarja, kaže le svojo veliko nevednost«, razlagal je ta zastopnik »novih struj«. »Zakaj dušeslovje, zgodovina nravnih nazorov in vseh umetnosti, dokazuje trdno, da je prazno in neutemeljeno naziranje, ki pravi: umetnost nima drugega namena, nego da je lepa.« In ko je kot materijalist razvijal svoje darvinistične nazore o družbi, nravnosti in umetnosti, izrekel je to obsodbo panteistične estetike: »Umetnost, ki je sama sebi namen in nima druge naloge, nego da si olajšuje umetnik ž njo svoje dušno stanje in se ž njo naslaja, ta umetnost je edino le umetnost onega še polživalskega človeka, ki je prebival v jamah kvaternarne dôle.« Tako pisatelj, ki se hvali, da s svojimi kritikami stotisočem ljudi, pisateljem in občinstvu, »sugerira« nazore o umetnosti, lepoti in nravnosti.

Ko je Stritar vpeljal to načelo v naše leposlovje, si pač ni mislil, da ga ne bodo pobijali le ozkosrčni »dogmatiki«, ampak tudi možje, ki stojé na

čelu »napredka«. Če tudi zametujemo darvinistično nezmisel o »jamskem človeku«, moramo pritrditi nazoru, ki je izražen v navedenih besedah.

Ko je leposlovje veljalo le za zabavo, ko nam ni podajalo drugega, nego zaljubljene povesti, vzdihujoče pesmi in tožbe, katere tožijo nezreli ljudje blede luni, so se pač ljudje dali prepričati, da je ta umetnost sama sebi namen, da je izraz božanske ljubavne čutne sile, in »svetih« čuvstev, katere pojé vzvišeno osebo pesnikovo itd. A zdanje leposlovje stopa pred nas v čisto drugi obliki. Tu se kaže materijalizem v vsej nagoti. V romanih se naravnost in izrečno pobijajo nramni nazori. Naturalizem si ne izbira več za predmet človeka, ampak ono, kar je Zola imenoval cinično: la bête en l'homme, ali čemur pravi socijalni demokrat žid Lafargue: Das Thierische im Innern, die blonde Bestie. Da ima to leposlovje namen, jako neplemenit namen, to spozna lahko vsak, kdor hoče sploh kaj spoznati. Ne pečam se s temi umazanci, v pričujočem spisu hočem opozoriti na nov tok, kateri slovenskemu občinstvu ni več neznan, a občinstvo ga ne umeva in ne pozna njegovega pomena. Jaz mislim na leposlovje, ki je v službi novih prevratnih idej.

Naše občinstvo se sploh premalo méni za stvari, ki se godé izven našega naroda. In vendar ne moremo umeti svojih domačih pojavov, če ne poznamo zunanjih vplivov, vsled katerih nastajajo. Kak pisatelj, ki je malo drznejši ali bistroidnejši, nego navadna množica, zanese novih idej v slovstvo. Beseda »novost, napredek« preslepi občinstvo, da ga slavi in se naslaja s tem, kar se mu podaje pod znamko napredka. Na notranjo vrednost, na izvor idej se ne gleda prav nič, in gorjé tistemu, ki bi si upal motiti slavo ljubljencu brezmiselnega občinstva! Vendar opozarjati moramo občinstvo na nevarnosti in razkrivati zmote.

Aškerca in onih mladih pesnikov, katere on zdaj vzgaja pri »Ljubljanskem Zvonu« ne bo razumel, kdor ne pozna natanko idej, iz katerih izvirajo njihovi spisi, in vira, od koder jih zajemajo. Zato bomo v sledečih vrsticah podali nekaj črtic o največjem pesniškem talentu, kateri se je udal socijalni demokraciji in zdaj mlade duhove tira za seboj. Kar je Aškerca podal socijalističnih idej, so le slaba senca, če jih primerjamo s pesmimi socijalne demokracije A d e N e g r i. Ker socijalisti povsod širijo njene proizvode, in ker je Aškerca njeno pesnikovanje uvedel v naše slovstvo, podamo o njej nekaj črtic.

Kot socijalna demokracinja se Negri norčuje seveda iz buržoazijcev, onih ljudi, ki živé v razkošnosti od delavskih žuljev. Tu ne srečujemo »tiranov« iz rimske dóbe, ampak osebe iz sedanjega časa, od razkošnega življenja oslabiljene ljudi, kateri se imajo družabnemu redu zahvaliti za to, da vlečejo ogromne svote za svoje brezdelje. Kako biča socijalistinja tako buržoazijsko dete!

Slabotno in leno
Se v bolnih žilah
Pretaka ti kri —
Kot zadnja kaplja
Prevzetne rodbine,
Ki naglo gine.

Oj, kakšno življenje!
Sijaj veselje,
Pohotne pojedine,
Kipeče kupe
Ognjene plamene
Ti lijejo v kri.

Bahantično uživanje,
Ponočni poljubi
Nesramnih ustnic,
Dolgočasne ure,
In divji lovi
Na iskrih konjih.

Socijalni demokratje se delajo, kakor da zaničujejo breznačelnost liberalne buržoazije, katere edino načelo je: denar in čast. Zato pravi socijalistinja:

Neznano ti je	Slaboten, nezmožen,
Neutrudno delo	Za nič na svetu,
Znanosti resne.	Truden od lenobe,
Ne čutiš, ne trepečeš v željah,	Bodeš nemarno
Ne sanjaš, da izpolni	Neplodno življenje
Se koprnenje goreče vere.	V mrzlem objemu
Ne giblje se roka	Kake nesramne
Ti v plodnem delu.	Kurtizane
	Sramotno končal.

Kapitalistična družba, ki je odtujena veri in nrvnosti, je zaslužila, da jo mladi rod tako biča. Socijalistinja se obrača od te družbe strani, zapušča praznično okinčane plesne dvorane in razkošna gledišča ter tava med stradaljo množico po cestah, po podstrešnih luknjah, po skrivališčih revščine, nesnage in nenravnosti. Priljubljen predmet ji je novodóbná proletarijska mati. Za njo gre v bolnišnico, kjer se rodi dete, namenjeno bedi in sramoti. Ada je sama vzrasla iz proletarijata, pozna to življenje; pretresljivo slika obupno stanje sirot. Izredna lirična nadarjenost se kaže v njenih vrsticah, kakor plameni ji vzplapolavajo čustva, — a ona je popolna socijalna demokratinja, in v mrzli materijalizem uklepa svoje mišljenje in čustvovanje. Ne navajam dokazov za njen brezverski materijalizem, a pokazati hočem, kako novodóbná poezija služi materijalističnemu naziranju življenja in socijalnega razvoja. Ker mi je več na tem ležeče, da natančno izrazim misli, nego da bi zabaval, ne rabim mere in rim.

Ženska z otrokom, proletarkinja, išče po noči zavetja v prenočišču. Tu jo izprašujejo natanko, in potem dobi posteljo.

In ko je, tresoča se od sramote, svojega življenja	Zvon zazvoni! V pusto spalnico
Skeleče rane	Prisije hudobna zarja.
Razkrila, dobila je slednjič	Iz postelje skoči uboga žena
Zaželeno postelj. — — —	V somraku sivem.
In sanja se ji, da je gorka postelj	In s cunjami si pokrije nage ude
Za vedno njena.	In vèn jo spodé z otrokom
O pokoj, o sladki mir! Za zdaj in za vedno	V strah in v bedo, v burjo in nevihto,
Je gorka postelj njena! — — —	V nevarnosti neznane. — — —

Tako je to ljudstvo. A njegove želje so neskončne. Ne trpljenja, uživanja nam dajte! Mi ne verujemo v nebesa po smrti, mi hočemo nebesa uživati tukaj!

V plohad se naj vsipljejo rože na nas, mi hočemo kruha!
 Mi hočemo zlatega, sladkega grozdja;
 Svobodno naj se blaženstvo razliva
 Črez celi svet!

V prvi številki letošnjega »Ljubljanskega Zvona« je objavil Aškerc »Delavčevo pesem o premogu«. Tendenca te pesmi je ista, kakoršno ima največja izmed novejših pesmi Ade Negri. A laška socijalistinja je silnejša

v slikanju, globokejša v mišljenju, odločnejša v smeri. Da spoznajo čitatelji moč socijalnodemokratske umetnosti, navajam tu nekaj odstavkov:

Tisoč metrov globoko pod zemljo

Razteza se rov.

Po jamah, po votlinah, kakor blodeči duhovi

Hodijo v svoji temni ječi

Rudokopi.

Petsto jih je z lučmi in krampi,

Z vrvmi in kladivi.

Trud in delo jih še nista upognila,

Petsto jih je, lepih, krepkih mož

Kot bojnih junakov.

Cvet mladosti jih še krasi.

Njih žené in otroci

Jih čakajo tam, kjer v solnčnih žarkih

Daleč od prepada in temnih nevarnosti

Večno zelenje cveté.

Ječe in kopaje stopajo dalje

Globoko v prepäd.

To je ljudska moč, ki divje se upira

Zoper skal nepremakljivo veličastvo

S kruto silo.

In rije in ruje, in koplje in trga

Okrutni Vandal,

Sesa in požira bogastvo nenasiten.

A zlobno premišluje grozni prepäd

Maščevalne naklepe.

In nevihta udari — švigne blisk.

Grom zagrmi.

Globočina neskončna razvname se,

S švigajočim plamenom, z groznim šumom,

Vse uničuje.

Skozi temne rove, gugajoče se hodnike,

Skozi krik in tulenje

Razmesarjenih žrtev se dviga kot kača,

Ki zlobno se vije iz groba,

Plamen navzgor. — — —

Ritem se izpremeni. Enakomerno, pusto, brez oddelkov, vrsta za vrsto, rima za rimo slika grozni smrtni boj v globini. Ogenj se širi, hodniki se podirajo, iz globočine se slišijo obupni glasovi kakor tulenje divjih zveri. Blazen od bolečin, hoče ubežati rudokop, rešiti življenje, zajeti zraka ¹⁾:

O, to suženjsko življenje, katero životari

Revež v temnem rovu v prahu in dimu,

To živalsko življenje brez solca in cvetličja,

To življenje slepcev, to življenje groze,

Zdaj si želé, zdaj si ga želé — — —

A človek je slabši od naravne sile:

Plamen se dviga, dviga, se raduje, praskeče,

In nad groznim bojiščem se divje krohoče:

Iz sovraštva umor! In z nenasitljivo,

Zmagonosno besnostjo se roga razvalinam v obličje:

Končano je!

Trupla izvlečejo na dan in pokopljejo. Duhteče rože vzrasejo iz globine.

A sinovi mrličev, o temne, bolestne postave,

V lakoti in v bedi vzrasli, kakor očetje

Hodijo za eden sold in za košček kruha

Spet dolí v rove!

¹⁾ „Die neue Zeit“, XIV./II. 22.

Aškerc končuje pesem takole:

In gor vas spravijo na vrh potem
Na solnce božje, na svetlobo živo.
Mrličje, ki vas težko bo spoznati,
Vas, stokajoče v bolečinah smrtnih,
Umirajoče mučenike dela . . .
In kaj porečejo pač žene vaše?
In deca vaša kaj poreče takrat?

S tem Aškerc končuje. Kaj pa porečejo žene in deca? Zakaj se Aškerc ne drzne odgovoriti na to vprašanje? Zakaj s tem končuje? Ko pride socijalistinja v svoji pesmi do tega mesta, pa se vzbudi v njej še le pravi demon. Kjer Aškerc utihne, ker se mu ne zdi še varno, dalje govoriti, tam se Ada Negri obrača z drznim vsklikom do delavcev:

O ljudstvo, o ljudstvo suženjsko, poteptano,
Ki nikdar ne vživaš življenja lepote in moči!
Če se daješ vedno in vedno v sužnost teptati,
Je boljša zate smrt!

Živel požar, ki tvoje raztrgane cunje,
Tvojo lakoto, tvojo bežo za vekomaj uniči!
Živel požar, ki te bedne postave
V pozabljenost pogrezne!

Požar, ki neplodno usmiljenje bogatašev
Zate vzbudi za kratko urico, ki ti bolest,
Ki ti trud, ki ti vse vzame
In spanje in mir ti podari.

Živel požar, ker srečnemu, ki v luči se solnči,
Tuli strašni opomin: Vzbudi se!
Ne smehljaj se več v sladkih sanjah ljubezni!
Pusti plesišče in radost!

Pokrij si glavo in nagni se, nagni
S tresočim kolenom in bledim licem
K delu, k zemlji, kjer mrjó tvoji bratje
V razvalinah in v ognju!

Čitatelj me morda nevoljno vpraša, zakaj seznanjam naše občinstvo s temi proizvodi?

Bili so časi pri nas, ko smo o takih proizvodih tujih slovstev molčali. A naš mladi zarod se je v šolah navzel zaničevanja do krščanstva in se na vseučilišču pod tujim vplivom načelno vzgaja v »novih strujah«. Ti skrbé, da se naše občinstvo seznanja z vsemi proizvodi drugih slovstev, kateri so v nasprotju z vero. Naša socialnodemokratska lista sta med drugimi modernimi korifejami tudi Ado Negri že večkrat hvalila, in v novi »Slovenki« nekdo obžaluje, da slovenske pisateljice še niso tako prebrisane, kakor je kaka Negri, George Sand in druge. Narodnjakinja Melanija v Govekarjevem romanu »Ljubezen in rodoljubje«, katerega je izdala »Matica Slovenska«, se izobražuje ob pesmih Negrinih. In »krščanskosocialni« »Slovenski List« je »Slovenko« toplo priporočal. To so nazori!

Aškerc je zdaj zavozil v Negrin tir, in ker je on urednik pesniškega dela pri »Ljubljanskem Zvonu«, pričakovati moramo, da bo mladi naraščaj v tem duhu vzgojeval. Zato je potrebno, da opozorimo občinstvo, od kod so te »nove struje« in kaj pomenijo. Če že moramo tička poslušati, je dobro, da vemo, koliko je vredna njegova pesmica in kje se je naučil.

Zato podamo tu še nekaj vzgledov. Pretresljivi so prizori, v katerih pesnica slika siromaštvo; s tem si pridobi srce čitateljevo. In to odobravamo. A ona opazuje vse z materijalističnega stališča. Ona veruje v nazor, da je življenje le pojav fizičnih sil; beda, katero opeva, je fizični učinek prejšnjih dôb in je hkrati fizični vzrok bodočega krvavega preobrata, iz katerega imajo nastati socijalistična nebesa na zemlji. Pravice, ljubezni ni; trpljenje nima etičnega pomena; kdor se ne more veseliti, nima vzroka in upravičenosti, da živi. Kako oduren je ta nazor, tudi če je zavit v pesniško obliko, naj pokaže sledeči vzgled:

Beda, sila — stanarina ni plačana —
 Že večkrat — in na cesti leži
 Ubožno, umazano imetje.
 Smrtnemu boju enaka je silovita selitev!

Megla in dež kapata na voziček
 In grdita in močita cunje
 In črvivo, golo, grdo polišstvo.
 V mrtvi šari živi jokajoča duša!

Spominja li se postelja nesrečne ljubezni,
 Ki jo je varovala, in ki je ustvarila
 Bolehnima otročičema življenje glada in bede?
 O, prokleta, ti ljubezen nizkih koč!

Grozni klic slišim v mrzlem jutru:
 Ima li pravico izstradana sužnja,
 Da s poljubom ljubezni ustvari novo bitje,
 Otroka bede? Ljubezen siromakov je zločinstvo! itd.

To je poezija, katero je tako slavil v »Ljubljanskem Zvon-u« g. Cankar kot pridobitev nove dôbe.

In kaj se naj razvije po darvinističnem načelu boja za obstanek iz teh razmer? Boj na življenje in smrt med imovitimi stanovi in med proletarijatom, kateri se že zdaj pojavlja v stavkah. A stavke so brezuspešne. Siromaki so premagani od kapitala. Koncem stavke je trpljenje še večje:

Obupno se gledajo — obraz je upadel
 Od dolgega bdenja, od lakote in boli,
 Utrujen od boja. — In jeden zakliče obupno:
 Čemu? Umrimo!

In drugi pravi: Otroci mi ginejo
 V lakoti. — Tretji: Bolna mi žena leži
 V bolnici. — Mrzla ledena groza
 Pretresa množico.

A krepek mladenič poskoči pogumno
 Z iskrim pogledom: Ne! Nikdar!
 Do zadnjega moramo se boriti,
 Ljudje smo, ne živina!

Veličastni v razcapanih oblačilih,
 Jokaje se od sramú, trepetaje v srcu,
 Obupne sence, vračajo se zopet
 K delu. — Kdo jih odreši?

A proletarijat ne bo zadovoljen s pasivnim odporom:

Iz umazane, gole šare, ki v cestnem blatu
Se bliža novi prihodnosti,
Iz bede, ki zapira mi pot, vidim
Dvigati se grozeče barikade.

In v pesmi »Nota di cronica«:

Z oken palač se vsiplje razbito steklo,
Vsaka vrata zapahnjena, balkoni so zaprti.
Sredi mesta molčé oborožene krožijo straže,
V zraku se slišijo tožbe, solze in žalovanje nevest.

Oddelek vojakov je tu; borilci bledé —
O strah! . . . Na uporno gnečo so streljali,
A oni so, grozni in ljubki lhrati, pali v prah,
In nihče ni masčeval njih krvi prelite.

Lačni so bili, in očetje otrok; skrivnostni
Instinkt pravičnosti jih je gnal k prevratu;
Pali so . . .

In kdo je kriv? — Zavpila sem, in v imenu obeh —
V imenu upornikov in prodanih sužnjev,
V imenu bratomorcev in v imenu ubitih,
Metala sem prekletstvo na skrivne sile.

Instinkt pravičnosti, to je iznajdba materijalizma, katera jemlje človeku svobodo in odgovornost. Kakor čebela sestavlja svoje satovje, kakor pajek préde svojo nit in jastreb gloda mrhovino, tako pod vplivom temne sile, neprostovoljnega nagona rastejo in padajo družabni organizmi. Kjer vlada ta nauk, tam je seveda opravičen vsak prevrat.

Bodi za enkrat dovolj teh vzgledov! Kdo je ta pesnica?

Sedaj je emancipirana dama z dobrimi dohodki; ni še dolgo, odkar je hodila v lesenih cokljah; iz uboge učiteljice je postala po socialnodemokratski in liberalni reklami svetovnoznana pesnica. Njena zgodovina je jako poučna in razsvetljuje precj sedanje umetnostne in kulturne razmere.

Vzrastla je iz revščine. Izučila se je za učiteljico. Brezverska šola jo je vzgojila, ona šola, v kateri se resno in natanko razpravlja o Jupitru in o Afroditi, a molči o Kristusu in Materi Božji. Verski indiferentizem, kateri je glavna »pridobitev« novodôbne šole, ji ni zadostoval, socialistični tok jo je potegnil v materijalizem. Ko je nastopila s svojimi pesmicami, pridobila si je kmalu občinstvo. Ognjevite ljubavne pesmi, panteistično navdahnjene pesmi o naravi so se prikupile širnim slojem. Liberalna družba ni spoznala, da so pesmi, katere slavi, v jedru socialnodemokratske. Bilo je slično, kakor se zdaj godi z Aškercem. Liberalna buržoazija ne misli globoko; ko bi mislila, ne bi bila dolgo liberalna. Cerkev pa je takoj spoznala njeno smer. Dne 14. julija 1893. leta so prišle njene pesmi na cerkveni indeks. Protikrščanska družba je zdaj šele prav začela hvaliti in slaviti prej zaničevano učiteljico. Javno mnenje je prisililo laško vlado, ki se oprijema vsake bilke, da bi se pokazala popularno, da jo je nastavila kot učiteljico slovstvene zgodovine na šoli »Scuola normale Agnese«, na kraljevi pripravnici za učiteljice v Milanu.

Take budalosti — ne morem najti pripravnejše besede za ta korak — takih budalosti je zmožna samo liberalna vlada, katere glavna lastnost je breznačelnost in slepota. Sedaj hodijo hčere liberalnih meščanov k socialni demokratinji v šolo, da se pri nji izobrazijo za učiteljice. To bo zarod, ki vzrase iz take vzgoje! Iz tega vzgleda se vidi, da nima liberalizem več moči za življenje. Sam si koplje jamo, v katero ga bo kmalo zvrnila hčerka — socialna revolucija.

Ada Negri pa je vedno drznejša. Sedaj vedno odločneje proslavlja revolucijo in kliče proletarijat na boj. Vladi se nekaj jasni, ljubljena laških materijalistov ji postaja neprijetna, a ne upa se nastopiti proti javnemu mnenju. Socialna demokracija jo slavi kot novo devico Orleansko, kot največjega duha laškega naroda. In odtod prihaja, da se v neke vrste listih pri nas njeno ime vedno večkrat imenuje.

Tej pesnici se je zgodilo nekaj podobnega, kakor Carducciju, katerega tudi neki ljudje proglašajo za največjega veleuma laškega naroda. »Il Pensiero Slavo« ga je prav odločno slavil pred kratkim časom povodom nekega govora. Kdo je pred tridesetimi leti vedel za njegovo ime? In nekega dne je sedel pri svoji mizici ter zlagal pesem. Ko jo je prečital, zgrozil se je sam nad svojim stvorom. A njegovi prijatelji so imeli neznansko veselje nad to pesmijo. Bila je himna na satana. Posebno so jim ugajale vrstice:

Kakor viharja piš,	Slava ti, satana,
Kot blisek močni,	Oče upora,
Svetu zavladal je	Mojster uničenja
Satan mogočni.	Napuha, razdora.
Blagor nam on deli,	Daritve prinašamo
Vodi nas k sreči,	Ti na oltarje,
V ognju postavlja si	Ker si uničil
Prestol bliščeči.	Boga in pa farje.

Carducci sam pravi, da se ni od začetka upal objaviti to pesem. A prevratni in framasonski listi so se je polastili in jo objavili z zmagoslavno navdušenostjo. V trenutku je bil Carducci najslavnejši mož na Laškem. Tolpa pristašev ga je gnala vedno dalje, ko je spoznala njegovo nadarjenost, in kmalu se je predrznil, javno upiti: »Strani z Bogom! Mi ga ne maramo!« Vedno glasnejši so bili slavospevi, katere mu je pelo brezbožno časnštvo. Ko se je dne 8. decembra l. 1869. sešel vatikanski cerkveni zbor, ponatisnili so protikrščanski listi to himno, da z njo oporekajo temu očitnemu pojavu krščanske vere.

Tako se godi »veleumom«, ki korakajo na čelu napredka. Javna morála je dandanes mnogo slabša od zasebne. V javnosti vladajo nazori, kateri se v zasebnem življenju odkrito grajajo, a družba kot organizem je napojena z njimi. Časnštvo skrbi, da se ta javna korupcija ohranjuje in da »napreduje«. Kadar ta od liberalizma izkvarjena družba najde v umetnosti kak nov nazor, kako predrzno bogokletstvo, zakriči od veselja in slavi moža, kateri si je predrznil to javno in brez strahu izreči, kar si drugi samo mislijo in želé. Hipoma ga dvignejo na ščit, z brezkončnim hvalisanjem ga omamijo in tirajo

vedno dalje. Carduccija so prignali tako daleč, da je javno in odločno v imenu svojega časa, v imenu družbe in omike, katera ga je izbrala za svojega glasnika, izrekel: »Mi smo satanski.«¹⁾ Zdaj pa naj pride kak prebrisan estetiški formalist in nam naj dokaže, da je ta umetnost »sama sebi namen«!

Okoli takih prvakov se zbira potem cel roj trabantov, posnemalcev, kateri vedno in vedno v najrazličnejših oblikah ponavljajo ideje, katerih so se naučili od prvakov. Lahko bi to dokazal z dolgo vrsto imen, a ne maram tem potom delati reklame zanje.

Pred tridesetimi leti je še framasonstvo ukazovalo omikani družbi, katere može si mora izbrati za duševne voditelje — in družba je slušala. Zdaj pa socializem diktira struje in nazore — in družba zopet sluša. To je ona breznačelna družba, ki misli, da mora ploskati vsemu, kar se ji prodaja pod znamko omike in napredka.

Popolnoma pod vplivom tega protikrščanskega duševnega toka stoji Aškerc in možje, ki so okoli njega. Aškerc nikakor ni samostojen. Izučil se je pri novejših pesnikih in pisateljih. Želja, da bi bil »modern« in popularen, ga je odtujila krščanstvu, o katerem ima čisto napačne nazore, in ga je vrgla najprej v naročje absolutni narodnosti. A ko je videl, da se je to načelo v pesništvu že preživelo in ne obeta več lavorik, dal se je zapeljati pesnikom, kakoršni so: Carducci, Negri in njih posnemalci. Celo njih satanade posnema.

Ko je naše liberalno občinstvo čulo te nove glasove, slišalo je v njih samo odpor proti krščanstvu. To je bila za Aškercu najboljša reklama. Vse je segalo po njem. Nekateri gimnazijski profesorji so njegove pesmi celó vpeljavali v šolo. »Pegaz in osel« se je mladim ljudem kazal kot uzor satire in pesniškega veleumja. A ko se je nasrkal Aškerc proizvodov najnovejših struj, udaril je v tako smer, ki je čisto nasprotna liberalnim težnjam. A oni, ki ne vidijo nič, ne mislijo nič, to so liberalci. Slavé ga dalje.

In vendar se na socialističnih shodih beró Aškerčeve poezije, razpravlja se o njih v socialnodemokratskem zmislu. Primerjajo ga Adi Negri in pravijo, da je najboljši sedanji pesnik. Slišali smo celó, da mislijo socialni demokratje izdati njegove pesmi v nemškem prevodu, da bi jim bolj služile. A to bodo najbrže opustili, ker se itak Negrine pesmi dovolj predstavljajo. Napredni visokošolci so izjavili, da popolnoma soglašajo ž njim, in priredili mu slavnosten večer; dolg članek o vrlinah Aškerčevih smo brali v »Svobodi«, kjer ni manjkalo napadov na »nazadnjake«. In da bi tudi nežni ženski spol se čim prej navzel »novih struj«, ne pozablja »Slovenka« seznaniti svojih čitateljic ž njim.

Ker se nekateri agitatorji tako trudijo, to pesništvo narediti popularno in ljudstvo napojiti ž njim, smemo si pač dovoliti ne z estetičnega, nego s splošnega političnega stališča izreči svojo misel. Da stoji Aškerc pod vplivom socialne demokracije, to je gotovo. A nade, katere stavijo vanj ti ljudje, so prazne, kakor so prazne nade delavcev, ki mislijo, da jim bodo pomagali oni mladi visokošolci, ki se zbirajo okoli rudečih listov in tako hlastno delujejo za nove poganske nazore. Tu pogrešamo poglobitnega elementa,

¹⁾ Carducci. Satana. (14) 24.

kateri je potreben za resno, požrtvovalno delovanje: prave ljubezni do ljudstva. Aškerc se nam je pokazal kot popolnega skeptika, dvomljivci so tudi oni mladi ljudje, ki se zbirajo okoli njega. Da z zbadajočim sarkazmom bičajo zdanje razmere, da zasmehujejo vse, kar je trdnega, pozitivnega, ne delajo iz stalnega, gotovega prepričanja, iz namena, koristiti ljudstvu, ampak samo zato, ker se njih odporni, sam seboj nezadovoljni duh oklepa vsake priložnosti, da bruha iz sebe sovraštvo in srd. To zanimanje za najnižje stanove, to ironično slikanje družvene nenravnosti in izprijenosti nikakor ne izvira iz plemenitega namena. Vsled takih pesmic postane pesnik slaven, a delavec ostane lačen. Proletariat jim je le sredstvo, s katerim delujejo zase in za svoje ideje, kakor liberalci izrabljajo »narod« za svoje namene.

II.

Tej šoli, ki sloni kolikor toliko na istinitih razmerah, in je pač v toliko upravičena imenovati se realistično, v kolikor te razmere odsevajo iz njenih proizvodov — tej šoli nasproti stoji smešna prikazen dekadentizma. To so pesniki, ki so s svojo moralnostjo prišli čisto na nič in nimajo niti duševnih niti fizičnih sil več, da bi bili zmožni za kako jasno, odločno idejo. Taki so d e k a d a n t j e; ime, katero nosijo, jih prav dobro označuje.

Človeška narava se pač ne dá čisto zatreti, in zato najdemo tudi pri njih marsikaj lepega, zlasti kadar se približujejo mišljenju in čutenju zdravih ljudi, kakor Březina; a splošno smemo reči, da je dekadentizem ena najbolj žalostnih bolezni v slovstvu. Tu imamo na primer K a r á s k a. Spisal je zbirko pesmi. Kak naslov bi jim dal? Bil je pravičen in jim je dal naslov, kakoršnega so zaslužile: Sodoma. Državni pravdnik pa je to »Sodom« zaplenil, ker se je celó državnemu uradniku stvar zdela preveč — sodomska. Poleg tega je imel nesrečni dekadent opraviti še s sodiščem. Kaj vse se ne zgodi umetniku, kateri trdi, da je njegova »umetnost sama sebi namen«! Taki proizvodi so ekscesi ljudi, kateri o svojem moralnem in umstvenem stanju lahko pojejo: »Ich hab' mein' Sach' auf nichts gestellt.« List »Moderní Revue« služi čisto tej smeri. Ilustracije se odlikujejo po izvenredni nagoti. Dekadenčna pesem, dekadentna slika, dekadentna skladba — to so stvari, katerih dušno zdrav človek pojmiti ne more. Karásek nam pripoveduje v neki pesmi, da je »izsesan od bolezni vseh svojih pradedov«. V drugi pesmi se raduje, da »bo njegova duša izginila po smrti brez sledú«, in le to ga boli, da bo njegovo »telo sicer segnilo, pa bo vendar še ostalo«. In v sredi med takimi obupnimi brezbožnostmi je še précej lepa himna na Mater Božjo! In v isti pesmi govori o »banalnem gibanju bulvardov«!

Karásek je spisal roman, ki gledé morálne vsebine stoji čisto na stališču Govekarjevem. A dekadent ni realist, njegov roman je zgodovinski. Začenja se doslovno s temi besedami: »Pisatelju se zdi, da se bo marsikomu ta knjiga zdela zelo nemoralna. Pisatelj je dovolj nadarjen in tako dobro vzgojen, da mu je to čisto vse eno. On vé namreč, da čim slabša je nprav neke ljudske pasme, tem bolj je ta v skrbeh za npravnost. V najhujšem slučaju pisatelj

torej ne žali drugega, nego samo neki predsodek, in kot predsodke moramo vsekako smatrati pravne zakone, katerih posameznik ni dal sam sebi, ampak katere mu je vsilila družba, v kateri živi.« Govekar temu dekadentu lahko zavida cinično surovost, s katero žali pravno čustvo in neizbrisno prepričanje ljudi. Kakšen je roman, ki potrebuje takega uvoda, — to pa naj si čitatelj sam misli.

Ta bolezen je v slovstvu epidemično nastopila. Na Francoskem je nastala v takem ozračju, v katerem nastajajo duševne epidemije.

Začetnik dekadentizma je Verlaine. Njegov značaj je popisal neki francoski estetik tako-le: »Verlaine je bil tako izvenredna prikazen, da si je težko misliti čudnejšega človeka. Bil je neko bitje, o katerem bi rekel, da stoji na malo nižji stopinji nego človek. Ni imel niti volje, niti razumnosti, niti moči, niti logike, niti duševne dobrote, niti zlobnosti, imel ni ničesar, prav ničesar. Bil je silno nervozen in občutljiv. A ni mu bilo mar, da bi bil spravil svoje občutke v red in zvezo, še toliko se ni potrudil, da bi jih bil obrnil na kak določen objekt. Živel je v čutnosti. Ni se povzdignil do one druge stopinje spoznanja, na kateri spoznamo pri udarcu s palico ono palico, ki nas je udarila; ostal je pri prvem občutku. In ker ni imel druge zmožnosti, bila mu je pa ta morda bolj razvita, nego pri drugih ljudeh. In občutil je tisoč užitkov in čutnih razlik, za katere si ne vzemó ljudje časa, da bi jih razlikovali. A ni došel do njih po analizi ali po premišljevanju, ampak zato, ker je živel popolnoma čutno, bil je čutnost sama. Ali da se izrazim bolje: imel je tisoč občutkov, brez določenega predmeta, brez zveze, brez jasnosti. Verlaine ni bil človek, Verlaine je bil patologičen slučaj.«¹⁾

Darvinistični »estetik« Nordau pa je cinično rekel, ko je pisal o njegovi žalostni smrti: »Niedrigste Laster hatten sein Gehirn zu Brei geschlemmt. Er war seit Jahren vollständig fertig.« To je karakteristika začetnika nove literarne smeri, kateri se je v svojem jokajočem tonu imenoval »le pauvre Lélian« — revček Lelijan.

Take ljudi poznamo. To so novodóbní predstavljatelji omike. Kdo še ni videl po mestih takih ljudi, kateri kot mladi starci životarijo, brez moči, brez veselja, nesposobni za delo, nevajeni mišljenja, ljudi, kateri nimajo užitka ob zdravi zabavi, ampak le v izrednih bolestinah mikih še čutijo kako zadovoljstvo za par trenutkov, dokler jih zopet ne premaga gnus in prenasičenje?

Moralni dekadentje najdejo sebi primerno zabavo v dekadentnem pesništvu. Zanimivo je, da je dekadentizem nastopil neposredno za naturalizmom. Med njima je organična zveza, dasi sta si na videz čisto nasprotna. To zvezo bom pokazal v naslednji kratki črtici.

Duševno življenje je šlo v drugi polovici našega stoletja urno navzdol. Zgodovina modroslovja kaže dekadenco do skepticizma. Duševnost je zginila, ostala je le materija, ako je sploh še kaj trdnega ostalo. Vsporedno s tem tokom je šlo leposlovje. V ruskem realizmu odsevajo razna modroslovná naziranja, nekateri romani obdelujejo načeloma tvarine, ki so vzete iz delo-

¹⁾ Claude des Roches: Les petites écoles poetiques contemporaines (Revue Thomiste III. 756.)

kroga tega modroslovja. Vpraševalo se ni več po vzrokih, ne več po namenih, preiskovalo se je le to, kar se vidi in čuti. Dušeslovje je postalo fizijologija, javno življenje se je jelo smatrati le kot niz posameznih faktov. V človeku samem se ni priznavala svoboda volje. Ljubezen se je imenovala »magnetičen vpliv silnega organizma«. ¹⁾ Vse višje umsko delovanje, katero vodi do verskih in moralnih načel, se je zatajilo.

To naziranje je izraženo v sodóbnem slovstvu. »Kdo vé zares, če je prepričan o čem ali ne?« tako vprašuje nesrečni Lermontov. ²⁾

Kaj je torej preostajalo leposlovcem? Višje ideje so bile izključene, šli so tisto pot, katero je šlo modroslovje. Iz modroslovcev so postali naravoslovci, iz psihologov fizijologi. Vglobili so se v mikroskopične preiskave, ker celote stvarstva niso več umeli.

Realizem se je lotil slikanja in posnemanja posameznih malenkosti. Koliko drobnjavi, koliko natančno opazovanih in zvesto ponarejenih predmetov vidimo v teh proizvodih! Mnogokrat se pisatelj tako vglóbi v to tvarino, da ga le malenkosti vodijo; brez stalnega načrta se préde povest do negotovega konca. Mnogokrat dobi taka slika duševni znak pisateljeve individualnosti le od ironičnega pesimizma, kateri jo navdihuje.

Pa kaj popisavati? Zvesto fotografovanje nekaj časa zabava, a postane dolgočasno. Treba je tvarine, ki vleče. Realisti so se vglóbili v spolsko življenje. Kot fizijologi so je popisavali, brez srama, mrzlo, brez srca, kakor kaka znanstvena knjiga. Umetnost je šla čedalje bolj navzdol. Postala je res služkinja in razširjalka moralnega nihilizma. Francoski naturalisti so ponižali slovstvo do najnižje moralne stopinje, katera je sploh mogoča. Da je javna morála sedaj tako pokvarjena, se mora pripisovati večinoma slovstvu, ki je ljudstvo izkvarilo. In če se je kdo uprl zoper to, rekli so: »Umetnost mora kazati le resnico! Verizem je edino prava struja. Mi priznavamo za voditeljico edino le resnico. Poglejte, če ni človeštvo res táko, kakoršno popisujemo!« Da, njih občinstvo je bilo res njih vredno, pozabili so le reči, da so sami pripomogli k temu, da je postalo táko.

In pristaši te struje so se bahali, kakor nedavno Govekar v »Edinosti«, da je idealizem na veke premagan, da bo ta realistična struja vladala odslej brez tekmecev. Zaslepljenici! Človeška narava se dá potegniti v blato, a se ne dá vtopiti v njem. Nastala je naravna reakcija. Občinstvo je prenasičeno, naturalizem se mu studi. Naveličalo se je zreti vedno svojo propalost in išče drugih struj, da se zadovolji ž njimi. Skeptik, ki je blodil v materiji, dviga svoj pogled, da zazre luč in se razvedri ob jasnih solnčnih žarkih. Ali jo pa tudi najde?

Dekadentizem nam priča, da ne. Ta rod, ki je vzrasel v zastrupljenem ozračju, nosi strup v sebi in bolcha. Ali je dekadent angel, da ne bi propadel tam, kjer se nemorálnost v imenu napredka stavi celo pod postavno varstvo? Ali naj ima trdne nazore, če ga pa vsa šolska odgoja napeljuje k skepticismu? Uda se, mehko, dovzetno srce se odpre »novim strujam«. Nove

¹⁾ Lermontov. Junak našega časa. Str. 145.

²⁾ Tam 263.

struje pa mu zastrupijo kri in izsušče mozeg. In ko je njegovo srce podobno gnili citroni, vzdihuje:

Ure moje preteklosti so šle od mene, a jaz jim nisem natrgal cvetja,
dnovi so prihajali zaupno, a nisem jih okrasil z rožami, nisem jim
nažel zorečih (!) žarkov (!)
nastala je dōba mraka, veter Neznanega se dviga po alejah,
a niti ena vesela pesem mi ne zveni iz dalje.¹⁾

Ne popisuje sebe, razkriva le svoje rane in svojo slabost. V svojo dušo se ne upa pogledati, ampak opazuje boleznj svojih živcev. Njegova glavna želja pa je, da bi se kar najbolj oddaljil od realistov. Kāko je dekadenci popisovanje narave, naj nam pokaže ta-le vzgled iz poezij Dehmelovih:

Noch eine Stunde, dann ist Nacht;
Im blassen Strome rückt und blinzelt
Ein Geglüh.
Der rothe Mond ist aufgewacht,
Da kuckt er über'n Berg und grinst:
Sonne, hüh!
Singt mir das Lied vom Tode und vom Leben,
Mund auf, lacht! Das ist zwar sündlich,
Klingklang sündlich! aber eben
Trinken und lachen kann man blos mündlich!
Hüh!²⁾

Realizem je slikal predmete z minucijozno natančnostjo: njegovo načelo je bilo, da stopi pisatelj v ozadje in da govori le predmet s čitateljem. Dekadent pa je popolnoma ločen od zunanjega sveta; on pozna samo en predmet: samega sebe. A kakšen je on sam? Brez misli, brez prepričanja, brez stalnosti. Njegovo dušno življenje je le vrsta raznih čustvenih mikov, njegovo mišljenje so asocijacije fantazem. Dekadent torej ne slika v svoji pesmi nič, nego le svojo čutnost. On pesnikuje brez pojmov; besede, katere rabi, nimajo drugega namena, nego izraziti simbolično ono čustvo, katero je imel. Od tod izhaja, da imajo dekadenci pesmi tak mističen značaj. Temno, nejasno, čudovito zmedeno, kakor jecljanje blaznega, to je dekadenci pesništvo. Spasmodične krče, veličastne sence, mitre, štole, lesbiške bahanalije, zoreče žarke, nage ude, vriskajoči jok, mano, solnčni prah, banalne bulvarde itd. — to vse povije

¹⁾ O. Březina: »Lítost«.

²⁾ Poljski dekadent pa tako-le vzdihuje po sreči:

A więc okrzykiem płomiennym
Wołam: cześć, cześć! cześć, cześć!
I w borze wysoko piennym
Rozbudzam echa: cześć, cześć!
Cześć, cześć!
Rosnący gwar wyliega
Na roztoczy łąk, pól, rzek
I jako jeden oceaniczny ściek
Po widnokręgi zalega:
Cześć, cześć! cześć, cześć!

Te budalosti bi izgubile sijaj svoje bizarnosti, ko bi jih skušal preložiti na slovenski jezik.

dekadent v klopčič in ga nam poda kot — pesem. Iz vsega pa se sliši navadno Dehmelov vsklik:

Aeh, verfaulte Welt!

Kdor se ne potrudi, da preišče dušno stanje dekadentov in preuči njegove vzroke, stoji pred tem pesništvom kakor pred nerazrešljivo uganko. Mislite si zdravega človeka, ki govori o svojih načrtih in misli jasno in odločno! In ta naj poslušaj histerično, pol blazno žensko in premišljuje njene vzdihne in vsklrike! Ničesar ne bo razumel. Zdravnik pa, ki je preučil bolezen, ne bo sicer razumel zmisla besedi, katerega ni, pač pa bo sklepal na dušno stanje bolnega organizma.

Dekadentu je glavno opravilo, da ne izraža nobene misli in ne uporablja nobenega zakona, niti logičnega, niti moralnega, niti konvencionalnega. Besedne skupine, katere podaje, niso nič drugega, nego simbol njegovih živčnih emocij, in nimajo drugega namena, nego ta, da v čitatelju provzročajo podobne živčne emocije. Zato imenujejo novejši dekadenti sami sebe: simboliste, v nasprotju z realisti. Nad živčno čutenje se dekadent ne povzdiguje in se noče povzdigniti. On stoji torej na istem stališču, kakor zloglasni umazanec Montegazza, kateri ljubezen in uživanje obdeluje samo kot fizijologijo ljubezni in fizijologijo uživanja. To je najbolj rafinirani pojav materijalizma v slovstvu. In kakor je skrajni racijonalizem združen navadno z babjeverstvom, kakor med skrajnim ideologičnim panteizmom in materijalizmom ni mnogo razdalje, tako tudi ta rafinirani materijalizem dobiva v dekadencičnih proizvodih mistično - sanjarsko lice.

Vzglede čitatelju rad prihranim. »Ljubljanski Zvon« jih je prinesel dovolj. Delal je dosledno; ker je vpeljal naturalizem v naše slovstvo, je bilo prav, da je pokazal tudi njegov sad. Mi opozarjamo samo še na to, da je ono pretirano rahločutje, ona nenaravna čustvenost, katera se kaže v dekadencičnih po lilijah dišečih in sladkovodenih pesmih, le zunanja barva, katera zakriva skrajno podlost. To kaže pač najbolje oče dekadentizma, slavljeni Verlaine. Od žene se je ločil. Ona se je omožila z drugim, on pa je živel po pariških ulicah kakor žival. Slednjič se ga je usmilila neka zloglasna ženska, pobrala ga je na ulici, očedila golazni in »ž njim živela«. In zato se ji je zahvalil s pesmijo, katera je lani po njegovi smrti prišla na svetlo, tako-le:

Ona je nenaravno zlobna! Kako klepeta v svoji grdi govorici!
Ta stari nesramni angel je tako hudoben, da je skoro čist. (!)

Nadležna je kakor grinta; zares, da sem se v tebe zazijal,
moral sem imeti čudno lakoto, gospodična mrcina,

Lakoto, ki je z vsem zadovoljna, kakor lakota onega, ki mrličje
izkopava itd.

Kar Verlaine v tej zbirki še nadalje podaje francoskemu občinstvu, je tako podlo in brezumno, da se gabi celo onim, ki so ga izprva slavili. To je dekadentizem v pravem pomenu besede.

V nečem pa stojé dekadenti vendar višje, nego podli materijalisti in naturalisti. Ti se lažejo, da stojé na vrhuncu napredka; v neznosni prevzetnosti se rogajo veri in zraven besedičijo, da podajejo v leposlovni obliki sad novo-

dôbne kulture in pridobitve znanosti. Dekadent pa vé in pove, da je — dekadent. On ne hvali svoje nravne propasti, ampak jo priznava. Podoben je človeku, ki ve, da ne more ničesar izgubiti in ničesar pridobiti. To je jasno izrazil že prej omenjeni Karásek v sonetu:

Njegovi Svetosti papežu Leonu XIII.

Ime preslavno Tvoje občudujem,
Kako razkošno biti je pri Tebi,
Prejeti blagoslov z rok apostolskih,
Ž njih diha hladnost belih svetih dlani.

Vem, Lev, da nisem zmožen ukloniti
Prevratno glavo pred tujaro Tvojo,
Ki sveti v biserov se žgočem dežju.

Kot luč iz ametista srce svoje
Jaz rad prižgal bi v svetem hramu Cerkve —
Poganstvo v mislih pa se mi košati,
V laseh cvetlice, grešno sladnost pevam.

Otrok propalosti jaz v temi blódim.
Oj, od ljubavi božje sem predaleč,
Še upati ne smem v Njegovo milost.

Ni bilo težko, preložiti — ta sonet, ker je tudi v originalu čisto dekadentčen — še rim nima! Aškerc tako podučuje svoje učence.

A če premislimo vsebino, začuditi se moramo nad odkritosrčnostjo, s katero dekadent priznava svojo duševno revščino. A to je tudi najvišji duševni čin dekadentov, da skeptično priznava svojo slabost. Višje se ne dvigne. Kdor se uglobi v mišljenje dekadentov, spozna, da večinoma niso zlobni ljudje, njih srce bi bilo dobro, če ne bi bilo v podlosti izkvarjeno. One zagrizene hudobnosti, katera nasprotuje vsemu pozitivnemu in se upira krščanstvu, ker noče nalašč služiti Bogu, — tega znaka večine naturalističnih proizvodov — tu ne najdemo. Dekadenti so večinoma žrtve javne nenravnosti, ki spoznavaajo svojo propalost, se jočejo — in ginejo. Oni spadajo med hekatombe, katere liberalno-poganska omika žrtvuje svojim nesramnim malikom.

Ta dekadentizem je zdaj zastopan v vseh slovstvih, najbolj med Francozi, Nemci, Lahi in Čehi. Tudi Poljaki ga poznajo. Predlanskim so njega zastopniki stopili pred svet s knjigo samosvestnega naslova: »Almanach dekadentów polskich«. A glavni znaki so pri vseh isti.

* * *

K sklepu se ozrimo nazaj na obe struji, o katerih smo poročali. Tu vidimo, da ima dekadentizem splošno bolj aristokratiško lice; a pesniki Negrine smeri so skrajno demokratični — proletarijski. Dekadentizem je mistično zamaknjen v sanjarstvo, premišljuje svoje bolezni; socijalistični realizem pa samozavestno bojevito biča družabne razmere. Dekadentizem gleda z bolešno žalostjo v preteklost, pesniški socijalizem pa kliče na boj in pripravlja revolucijo.

Tu vidimo, da stojimo na meji dveh dôb, kateri se ostro ločita. Na eni strani je umirajoči liberalizem, na drugi pogumni socijalizem. Na eni strani žalost in obup, na drugi divji gnev in brezmejno zaupanje v moč pesti in uspešnost socijalnega boja. Dekadentizem umira v skepticizmu, socijalizem pa na podlagi darvinistično-materijalističnega svetovnega naziranja proslavlja boj za obstanek, ki bode baje v svoji prihodnji obliki proletarskim masam

pomogel do gospostva in do onega zemskega raja, o katerem se sanja ubogim zaslepljencem. Obe struji sta se razvili iz materijalizma in si stojita zdaj nasproti kot skrajna póla. Dekadentizem pomeni konec stare dóbe, socializem sam sebe proslavlja kot prvoboritelja nove, srečne dóbe.

Obe struji sta napačni in pretirani, kakor ekstremi sploh. V sredi med njima stoji krščanstvo, ono krščanstvo, katero se je tako dolgo preziralo in zaničevalo. Zdaj pa stopa vedno mogočnejše na dan. V srcih vernih katoličanov ni ugasnilo, a »nove struje« so je v javnosti potisnile v ozadje. Zdaj pa stopa javno ne le v znanosti, ampak tudi v umetnosti vedno odločnejše na dan. Nasprotno smeri nastopajo hrupno in oblastno, nekaj časa gospodarijo, a se uničujejo same, ko se razvijajo. Tako bo tudi zdaj. Ne bojimo se »novih struj«, tudi v našem slovstvu se bodo kmalu preživele. Žalostno je le to, da se ljudem pamet meša ž njimi, in da izgubé še to mrvice npravnosti, kar so jim pustili prejšnji leposlovci. Želimo pa, da bi naši krščanski pisatelji in pesniki znali porabiti svojo nadarjenost in svojo moč, kakor zahteva naša dóba.

L.

Liberalizem ali večni Žid.

(Žalostna igra v petih dejanjih. — Po zgodovinskih virih spisal dr. Jožef Debevec.)

Napoved. Prvo dejanje obsega: rojstvo, rast in romanje večnega Žida, njegovo prvo ljubezen in pripravljanje za poroko.

Drugo dejanje: krst v Parizu.

Tretje dejanje: poroka, slavnostni govor, ženitovansko popotovanje.

Četrto dejanje: prepir v domači družini.

Peto dejanje: na smrtni postelji v dunajski borzni palači.

Pripomba. Bravec, ki pozna Aristotelovo poetiko in Lessingovo hamburško dramaturgijo, pogršal bo morda v pričujoči žalostni igri trojne enote: kraja, časa in dejanja. Tudi jaz je pogršam, in po pravici rečeno, raje bi videl, da bi bil večni Žid ostal samo na enem kraju in deloval samo štiriindvajset ur, kakor pa da je prehodil skoraj ves stari svet, in je hodil skoraj od začetka sveta pa do danes. Enota dejanja pa se le zapaža, in izrazi se lahko z besedama: *non serviam!*

Oseb ne bom našteval ob začetku, kakor je navada, ker jih je preveč; prišli bi med nje tudi mi, ker vsi sodelujemo, bodisi kot igravci ali pa kot deske, ki po njih hodijo.

Predigra.

Prvi prizor.

(Raj. — Prvi stariši. — Na prepovedanem drevesu. — Kača.)

Kača (*Evi, približavši se prepovedanemu drevesu*): Eva, zakaj Vama je prepovedal Bog jesti od vsega drevja v raju?

Eva. Saj jeva sad vseh dreves, ki so v raju; le sad drevesa, ki je sredi raja, nama je Bog prepovedal jesti in dotikati se ga; sicer bi morala umreti.

Kača. Beži, beži; ne bodeta umrla ne; Bog Vama je le nevoščljiv, da ne bi postala njemu enaka. Zakaj to dobro vé: tisti dan, ko bosta jedla sad prepovedanega drevesa, se vama bodo oči odprle in bosta kakor bogova, in spoznala bosta dobro in hudo.

Eva. Toda zapoved, zapoved

Kača. Kdo vama ima kaj zapovedovati? Sramotno je za človeka, služiti komu drugemu. Svobodna sta. O, kaj je lepšega od svobode?

Eva. Že misel na nepokorščino mi vznemirja dušo.

Kača. Mišljenje je svobodno. Ali nimaš razuma? Kdo te more siliti, da tako ali drugače misliš? Pojdi torej in pregovori Adama, in jejta. Videla bosta, kako sladka je svoboda! Zakaj ne bi jedla od drevesa, kjer se vama poljubi?

Eva. Vest mi pravi, da bi se pregrešila zoper Boga, ako bi Adamu prigovarjala za tako dejanje.

Kača. Govorjenje je svobodno. Misliti smeš, kar hočeš, torej tudi govoriti. Zakaj pa imaš razum?

Eva. Čedalje bolj uvidevam, da je bila prepoved božja pretežka.

Kača. Poniževalna, reci. Svobodo vama je kratil.

Eva. Slušala te bom; osvoboditi se hočem od tega jarma, osvoboditi pa tudi moža. Grem!

Kača. O, srečna, ki si me umela: trenutek svobode ti je napočil. Proč z robstvom! Ne služiti!

(Eva odide. Kača pa počasi zleze z drevesa, pogleda za Evo ter se salansko zasmije):

Ha, ha! Da ti veš, kakšna svoboda te čaka! Svobodna sta v resnici zdaj, ko vama je Bog prijazen, svobodna greha, svobodna trpljenja, skrbi, bolezní. Tudi jaz sem užival nekđaj tako svobodo; a zapravlil sem jo, zamenjal sem jo s svobodo pekla. Zamenjajta jo še vidva. *(Izgubi se med drevjem.)*

Drugi prizor.

(Po 4000 letih. — Noč. — Babilonska planota. — Kača prileze na razvaline babilonskega stolpa ter gleda po svetu:)

Ha, izvrstno se mi je posrečilo! Ves svet je v moji oblasti. Hotela sta biti kakor bogova, ha, ha, njiju otroci so pa zdaj sužnji. Pravi jutroviski despotizem vlada povsod, kamor se ozrem. Nikjer svobode, nikjer sreče, nikjer zadovoljnosti; z reveži nima nihče usmiljenja. Lej no, še modri Platon, ki je povsod iskal Boga, ne mara za reveže. O Platon, Platon, voda na moj mlin je, kar pišeš: »Ubožca ne sme biti v državi nobenega; take ljudi treba pregnati iz mest, s trga in dežele, da ne bo nobene take živali v vsej državi.«¹⁾ In v kakšni umazanosti se valja svet, grški in rimski! He, le tako naprej! Ali ni dober sad prepovedanega drevesa?! Le jejte, le uživajte, redim se jaz!

¹⁾ De legibus lib. 11.

(V tem se nekaj zasveti od judejske strani. Sliši se tudi petje: „Slava Bogu na višavah, in mir ljudem na zemlji, ki so dobre volje“.)

Kaj pa je to? Slava Bogu? ne: slava satanu? Kdo si upa kaj takega izreči? Crimen laesae maiestatis! Haló, poglejmo, kaj je? *(Kača zleze s stolpa ter se plazi proti Judeji.)*

Tretji prizor.

(Trideset let pozneje. — Kača pred vrati Jeruzalemskimi:)

Hu, kako mi vrè kri v srcu! Vse mi bo izpridil. Sin božji je, to že vidim. Kar sram me je, da me je v puščavi trikrat odbil. Adam se je dal takoj ujeti, ta pa ne, po nobeni ceni. Kaj mi je storiti? *(Mislí.)* In kaj govori? O svobodi. »Resnica vas bo osvobodila!« Saj za en del ima prav: jaz sem lagal in z lažjo vzel prvima človekoma svobodo. A moje kraljestvo bo razdejavano. Ne, to se ne sme zgoditi. Ne bodeš mi osvobodil ljudi, ne; naščuvati jih hočem zoper tebe, da te bodo križali. *(Izgubi se v mestu. Preobleče se za pismouka; izpod dolge halje se čisto malo vidi konec kačjega repa.)*

Četrty prizor.

(Trg v Jeruzalemu pred Pilatovo palačo. — Pilat na sodnjem stolu. — Jezus stoji zvezan pred njim v škrlatnem plašču, ves raztepen in poln ran. — Židovska množica: farizeji, pismarji in ljudstvo. — Preoblečeni pismouk hodi med množico ter ščuva:)

Vpijte: križaj ga, križaj ga! Njegova kri pridi nad nas in nad naše otroke.

(Ljudstvo vpije, pismouk pa si mane roke od veselja:)

Ha, zmaga je naša!

Peti prizor.

(Kakih osemsto let pozneje. — Trg v Jeruzalemu. — Na trgu stoji Žid, opravljen za daljne potovanje; ko skrbno skriva kačji rep, ki mu je mugal izpod kaftana, vzdigne se na pot, govoreč sam s seboj:)

Motil sem se! Umorili smo Sina božjega, a vstal je; razgnali smo učence, a zbrali so vernike v Cerkev; v Rimu je tekla kri kristijanov, a iz nje so vzrastli novi; z Arijem, Nestorijem, Evtihom smo sejali seme zmote in krive vere, a moj sovražnik — Bog — je poslal Arabce, ki so vse pomèli, samo Cerkve Kristusove ne. In romarji, prihajajoči iz zahodnih dežel, pripovedujejo, kako mogočna je ta rimska Cerkev, in kako širi evangelij in osrečuje z njim narode. In papež, kakšno čudovito oblast ima! Vsi narodi ga časté kot svojega duhovnega poglavarja. Sam cesar Karol Veliki se je v svoji neumnosti ponižal in sprejel iz njegove roke cesarsko krono. Jaz sem ob vse, vse! — — — Toda ne! Čakaj, še me ni konec! Rim, tebi veljaj zanaprej boj! Uničiti, streti te hočem v prah. Načrt imam, o krasen, o božanstven — ne, peklenski načrt! Pojdimo! *(Vzdigne se na pot.)*

Šesti prizor.

(Carigrad. — Patrijarhova palača. — Focij sedi zamišljen pri mizi, podpira glavo s komolecem. Nekdo potrka na vrata.)

Focij. Le noter! (*Žid-romar vstopi ter se globoko prikloni Fociju.*)

Romar. O, veleučeni Focij, kako pa, da si tako zamišljen? Taka bistra glava vendar ne bo v zadregi?

Focij. Prijatelj! predno ti razodenem svoje skrivnosti, bi vendar rad vedel, s kom imam čast govoriti?

Romar. Na imenu tako ni nič; no, toliko ti pa povem, da smrtno sovražim papeža. Namenjen sem sicer na Nemško, da tam pridobim zaveznikov, a mimogredé sem se oglasil tudi pri tebi,

Focij. Dobro, dobro! Sovražnik papežu! Potem si moj prijatelj!

Žid. Zoper Rim vedno! Sedaj pa razlôži, kaj te boli.

Focij. Rim, papež! Noče me pripoznati kot zakonitega patrijarha carigrajskega; v poslednjem pismu mi je celo zapretil, da me izobči, ako takoj ne zapustim prestola carigrajske cerkve ter naredim prostora Ignaciju.

Žid. In to te vznemirja? Si-li ne znaš pomagati? Odrgraj se od tega antikrista rimskega, bodi sam papež.

Focij. Krasna misel! Carigrajski cesarji tudi želé to. A kako izvesti?

Žid. Poslušaj! Z Bazilijem, ki ga nazivate Macedonskega, se dobro razumeta, kaj ne?

Focij. Od njega se ne bojim nobene ovire. Molčal sem k njegovim grdobijam, zato mi je hvaležen.

Žid. Izvrstno! Če imaš cesarja na svoji strani, tudi škofov ne bo težko pridobiti.

Focij. Ne vem; ne zaupajo mi prav. Za jutri sem sklical velik zbor ter povabil vse škofe carigrajskega cesarstva. Precéj se jih je že zbralo v mestu; vendar se bojim . . .

Žid. Ne bodi plašljivec, Focij! Poslušaj me: Cesarja Mihéla upijani nocoj ter dobodi njegov podpis za vse sklepe jutršnjega zbora, in kaj ti je treba škofov? Ali ne more podpisati njih imen kdo drugi? Pamet, Focij, pamet! Vzemi papir in piši, kar ti bom narekoval. (*Focij piše.*) »Po sklepu zbora vesoljne vzhodne cerkve je papež Nikolaj odstavljene — »odstavljen« podčrtaj! — »vsakdo pa, ki se predrzne zanaprej z njim občevati, bodi izobčen.« Takó, sedaj pa podpise! Nekaj jih naredim jaz, nekaj ti, saj imaš kaj več peres, ne? in črke boš menda tudi znal staviti različno, zdaj po koncu, zdaj pošev?

Focij. O, izvrstno, izvrstno!

Žid. Druge podpise pa dobodi od svojih zanesljivih prijateljev. Tako je listina vesoljnega zbora narejena, carigrajska cerkev ločena od rimske, ti pa si — prvi carigrajski papež! (*Odhaja.*)

Focij. Neznani prijatelj, ostani vendar še pri meni . . .

Žid. Mudi se mi dalje. Izvrši, kar si začel! Smrt Rimu! (*Odide.*)

Focij (*zamišljeno gleda za njim ter kakor v sanjah ponavlja*): Dá, smrt Rimu!

Sedmi prizor.

(Pred ozidjem carigrajskim. — Žid-romar sam:)

To bo udarec rimskemu papežu! Ha, ha! In kar naprej vidim, kako bo Carigrad potegnil za seboj Bolgare, Srbe, Ruse . . . Tresi se, Rim, odtrgal sem ti več nego sto milijonov vernikov! — A kam sedaj? Že vem! Osamiti te hočem, ob vseh straneh ti odtujim narode. Za enkrat najprej Nemce! (*Udari jo proti zahodu*)

Osmi prizor.

(Vormacija [Worms]. — Dvorana v kraljevi palači. — Kralj Henrik IV. sedi na prestolu, okrog njega nekaj nemških škofov. — Na desni Henrikovi Žid-romar.)

Žid. Kaj še pomišljaš, Henrik? Ali ne vidiš, kako raste papežu Gregoriju ošabnost? Strogo zahteva, da se duhovniki ne smejo ženiti, prepoveduje simonijo, in slednjič tirja, da noben škof ali opat ne sprejme investiture od tvojih uradnikov, od lajikov. Mar ni to skrajna predrznost?

Henrik. Kaj storiti?

Žid. Čemu pa si sklical cerkveni zbor? Odstavi papeža!

Henrik. Kaj misli o tem naš slavni zbor?

Škofje. Kar naš slavni kralj!

Henrik (*slovesno*): Proglašam torej, da papež Gregor VII. bodi odstavljen!

Vsi. Odstavljen!

Žid. Ponižaj, poruši Rim, Henrik; ti bodi glava narodom!

Henrik. A če papež izreče cerkveno izobčenje nad menoj?

Žid. Ha! Čemu imaš vojake? Vzdigneš se zoper njega z vojsko in preženeš ga iz Rima.

Henrik. Naj se torej začne boj zoper Rim! Hohenstaufovci se ne dajo zaničevati.

Žid. Živeli Hohenstaufovci, poraz Rimu!

Deveti prizor.

(Frankobrod. — Cesar Friderik Rudečebradec sam pri zajutruku. — Vstopi romar.)

Žid. Dobro jutro, cesarost! Tako skromen zajutrek?

Friderik. Kaj hočeš s tem reči?

Žid. To, da ste nemški cesarji sploh preskromni, preomejeni. He, vse drugačni so vaši tovariši na Jutrovskem, v Carigradu; vse jim je pokorno, na trebuhu leže pred njimi vsi velikaši, in ni ga nikjer, ki bi bil njim enak.

Friderik. Mar jaz nisem neodvisen, mogočen nad vse druge?

Žid. Nisi! Mar papež v Rimu ni vladar kakor ti? Ali se moreš popolnoma svobodno gibati, povej!

Friderik. To je res, da ne! V Rimu, v Italiji nisem jaz gospodar.

Žid. In prav to je sramotno. Ako hočeš biti res cesar, polasti se Rima, tam stoluj, kakor so stolovali slavni rimski cesarji. Friderik, poslušaj me: ustanovi vesoljno monarhijo, to je: cesar vse in povsod!

Friderik. Krasen načrt! A kako ga izvršiti? Mesta v Lombardiji preveč ljubijo svobodo, kakor da bi se hotela pokoriti meni: zavezala se bodo s papežem zoper tujo silo. Saj veš, papeži vedno ščitijo svobodo.

Žid. Udari z vojsko na-nje, potem se bo že videlo, kdo je močnejši. Odnehati pa ne! Uniči svobodo svobodnih mest italijanskih, uniči moč papeževo!

Friderik. Pojdi torej in zberi mi vojsko, da odrinemo takoj proti jugu. Saj pojdeš tudi ti z menoj?

Žid. Kjer se gre zoper papeža, tam sem povsod tudi jaz! Jaz sem bil vedno in bom gibelin! (*Cesar ide. Pripravlja se prva vojska zoper Italijo.*)

Deseti prizor.

(Isto prizorišče. — Žid sam.)

Čakaj, rimska Cerkev, krvavela mi bodeš! Obdali te bomo z vojskami in strli tvojo moč! (*Odide.*)

Enajsti prizor.

(Pavija. — Cerkveni zborček [conciliabulum]. — Friderik Rudečebradec. — Petdeset škofov, večjidel Nemcev. — Žid-romar.)

Friderik Rudečebradec. Znano Vam je, častiti očetje, da je v Rimu zavladal po smrti papeža Honorija, ki je nam bil zelo neprijazen, velik nemir. Kardinale so pozabili, da smo tudi mi na svetu in so vsi volili kancelarja Rolanda za papeža; le dva sta se zavedala svoje dolžnosti ter volila našega kardinala Oktavijana. Tako imamo sedaj dva papeža. Kateri je pravi? To odločiti je naša cesarska dolžnost. Povabili smo tudi kralja francoskega in angleškega, naj pošljeta svoje zastopnike v Pavijo, da skupno volimo papeža, a nista se odzvala. Nič ne dé; volili bomo brez njih. Kaj se vam zdi?

Žid. Nemški cesar ne sme nikdar privoliti, da bi kardinale zoper njegovo voljo izbirali si papeža. Friderik, proglasi kardinala Oktavijana na svojo roko za papeža.

Škofje. Dà, Oktavijan bodi papež!

Friderik. A kaj storimo z Aleksandrom III., ki ga drugi priznavajo kot zakonitega vladarja vesoljne cerkve?

Žid. Izobčimo ga! Tvoj papež naj ga izobči!

Friderik. Modro si svetoval. Tako naj se zgodi!

Žid. Živelci Hohenstaufovci! Vi bodite nad papeži. Smrt papeški oblasti, smrt!

Vsi. Smrt!

(*Nato kronajo cesarjevega pristaša, kardinala Oktavijana, za papeža; nadene si ime Viktor IV.*)

Dvanajsti prizor.

(Ravn pred Rimom. — Cesar Friderik II. koraka z močno vojsko proti večnemu mestu. Za njim goré vasi, ki jih je zažgal. — Papež Inocencij IV. beži iz Rima na Francosko. — V ozadju stoji)

Žid. Izvrstno, izvrstno mi gre! To se vidi, da je rodovini Hohenstaufovcev sovraštvo do Rima prešlo v kri in meso. Seme, ki sem ga sejal, klije, rodi stotern sad! (*Zgubi se med vojake*)

Trinajsti prizor.

(Pred Parizom. — Žid-romar prihaja, ves zamišljen.)

Kam naj [se obrnem zdaj? Nemci so pridobljeni za me. Papeževa veljava je pri njih globoko omajana; seveda je v boju zoper Rim poginil ves hrabri rod Hohenstaufovcev. A Rim še stoji, vkljub temu. Naščuvajmo sedaj Francoze kar po vrsti, potem Angleže in tako dalje, in tako dalje! (Odide v mesto.)

Štirinajsti prizor.

(Pariz. — Kraljeva palača. — Kralj Filip Lepi (1285 — 1314) sedi na naslonjaču, globoko zamišljen. — Nekdo potrka na vrata.)

Filip. Entrez!**Žid** (*vstopi.*) Bon jour, sieur! Kaj tako premišlujete? Pa Vas vendar ne moti več rajnik Bonifacij VIII.?**Filip.** Mólči mi o njem, o Rimu sploh!**Žid.** Jaz mislim prav tako! Veste kaj, sieur, prestavite Rim na francoska tla. Sedaj ravno ni nobenega papeža. Skrbite za to, da bo izvoljen francoski kardinal, in ta naj ostane tu, na Francoskem.**Filip.** Mon Dieu, kakšna misel! In kje naj stanuje?**Žid.** V Parizu gotovo ne! Ponudite mu Avignon!**Filip.** Très-bien! Sluge, he, kje ste? (*Sluge prihité pred kralja, ki jim daje razna povelja. Žid se tiho prikloni in odide.*)**Petnajsti prizor.**

(Pred vrati avignonskimi. — Žid sam:)

Tako, sedaj pa le vladaj katoliško cerkev, Klement, tebe pa bo vladal kralj Filip. Res, sam sebi se čudim, da se mi vse posreči. Oj, kako se boš omajala, Cerkev Kristova, vsled sužnjosti avignonske. Papež bo do cela odvisen od francoskih kraljev, drugim vladarjem pa se bo s tem zameril; v Rimu bode rastle nered vsled odsotnosti papeževe; in kaj še vidim v daljavi? Enkrat mora priti do tega, da dobomo dva papeža, ali pa še več! (*Vleže se ter zaspi.*)

Šestnajsti prizor.

(Fondi na Neapolitanskem. — Kardinali se zbirajo ter volijo proti zakonitemu papežu Urbanu VI. nezakonito kot protipapeža Klementa VII. — Žid gleda vse to ter si samega veselja mane roke.)

Žid (*sam za-se*): He, kakšna zmeda! Glej jih, zdaj imajo dva papeža! Ume se samo po sebi, da bodeta drugi drugega izobčila. In živeti tudi treba! Dajte, verniki, denar sèm! Pa ne bojte se več: ako ne dobite, česar želite, pri enem papežu, obrnite se na drugega. In vi, pobožni verniki, kaj stikate glave? Kaj se povprašujete, kje je resnica? Nikjer! No, cerkev rimska, sedaj te pa bo konec!

(*Popravi si kačji rep, ki mu je vsled prevelikega veselja jel mahati izpod halje ter počasi stopi proti Klementu VII., kateremu zašepeta nekaj na uho, na kar protipapež vsklikne*):

»Dà, dà, v Avignon nazaj!«

Sedemnajsti prizor.

(Žid sam.)

Nemčija, Francija, Italija, vse je zmedeno, povsod jo je Cerkev rimska zavozila . . . Še v jedno deželico moram pogledati, kakó kaj mislijo o Rimu in papežu. (*Odide.*)

Osemnajsti prizor.

(Oxford na Angleškem. — Trg pred vseučiliščem. — Od jedne strani nastopi John Wiclef, od druge Žid — romar.)

Žid (*zagledavši Wiclefa*): Govd morning, Mr. John! Kam pa tako urno?

Wiclef. Na vseučilišče, predavat!

Žid. Čujem, da udrihate po menihih in papežu.

Wiclef. Kakó ne bi? Pomislite: Vzeli so mi mastno prefektovsko mesto ter je dali menihu, češ, ustanovljeno je bilo za redovnike; — kdo jih ne bi črtil, teh samopašnikov? In kralj me je poslal z nekaterimi drugimi učenjaki v Rim, da poravnamo prepir med njimi in papežem, pa — menite, da je mogoče mirno govoriti s tem antikristom? Opravili nismo nič. Kdo ne bi črtil tega rimskega samodržca, prevzetneža prevzetnega? In to sovraštvo — čuj me, čuj tudi ti, ošabni Rim, bodem vcepil v mlada srca, in potem gorjé ti, Rim, gorjé!

Žid. Tako modrega moža še nisem imel časti poznati, Mr. John, le takó naprej! Osvobodi Anglijo rimskega despotizma!

Wiclef. Dà, svoboda! Nekaj sem že storil: osvobodil sem najprej sebe. Poslušaj: kdo me more siliti, da bi sveto pismo prevajal in navajal takó, kakor hoče Rim? Veš, kaj sem naredil jaz? Prevél sem sv. pismo po svoje, svobodno, in sedaj se krasno disputira!

Žid. Very well, Mister John! Svoboda najpreje v sv. pismu!

Wiclef. Dà, tu hočemo imeti svobodo, ne pa tam, kjer je ni. N. pr. prišel sem do spoznanja, da človeška volja ni svobodna

Žid. Jaz že davno trdim prav to!

Wiclef. Pa veš, kaj sem še našel v sv. pismu?

Žid. Nikar me ne muči in povej hitro!

Wiclef. Da oblast ima le tisti, ki je v milosti božji. Ako papež, škof, kralj etc. etc. ni v milosti božji, nima nobene oblasti več nad verniki, nad narodom.

Žid. Ti si res bistra glava! Nočem te dalje muditi; škoda bi bilo vsakega trenutka, ki bi ga izgubil zaradi mene. Pojdi torej; glej, učenci te željno pričakujejo.

(*Podasta si roki; nato gre Wiclef na vseučilišče. Žid pa gleda nekaj časa za njim. Ko Wiclef izgine, vsklikne Žid*):

Vse v redu. Hajdimo! (*Odhaja.*)

Devetnajsti prizor.

(Zlata Praga. — Vseučiliška knjižnica. — Hus sedi pri mizi ter piše. — Vstopi Žid.)

Žid. Má ucta, mistr Jene!

Hus. Ne potrebujem poklonov. Sedaj me pusti pri miru, ali pa hitro povej, česa želiš.

- Žid.** Diko praškega vseučilišča bi bil rad poznal; želja se mi je izpolnila.
- Hus.** Kaj čakaš torej?
- Žid** (*steguje glavo preko Husovih ramen na spis*) Samo jedno željo še gojim: izvedel bi namreč rad, kakšno delo pišeš, ki si tako zamišljen?
- Hus.** Izvirno sicer ne bo, a bo pa imenitno. Prepisujem namreč iz Wiclefa
- Žid.** Iz Wiclefa? Saj ga poznam. Poštenjak od nog do glave. No, pa kaj si že napisal? Ali smem brati?
- Hus.** Poslušaj, preberem ti sam. Naslov knjigi bo: Tractatus ed Ecclesia. Razumeš latinski?
- Žid.** Vse, vse!
- Hus.** Poslušaj me torej! Cerkev je družba tistih, ki so od vekomaj izvoljeni za nebesa. Tisti, ki so od vekov zavrženi, so le po zunanje v tej družbi. Edini glavar jej je Kristus. Papeštva ne potrebuje. Kristus ni nikogar postavil za poglavarja cerkvi, tudi sv. Petra ne. Vso oblast, ki jo imajo sedaj rimski papeži, so dobili le od rimskih cesarjev, počenši s Konstantinom Velikim.
- Žid** (*ploska*): Vybourně! vybourně!
- Hus** (*čita dalje*.) Papež in škofje imajo pa le tedaj oblast nad verniki, če so v milosti božji, če živé sveto in pravično. In isto velja o kraljih in cesarjih. — Iz tega pa tudi vidiš, kako lahko se pripeti, da papež niti ud ni Cerkve, ako namreč ni v milosti božji. In ljudstvo mu tedaj ni dolžno pokorščine, to se ume. Sploh je vsa tista pokorščina »pod duhovnim poglavarjem« iznajdba duhovnikov, naravnost zoper nauk sv. pisma
- Žid** (*mu seže v besedo*.) Dovolj, dovolj! Le piši dalje! Prekrasne misli! S Panem Bohem, mistr Hus! (*Prikloni se in odide. Hus pa piše dalje*.)

Dvajseti prizor.

- Žid** (*se ozira, če ga kdo ne vidi, in ko zapazi, da je sam, vsklikne*): Pa naj še kdo reče, da ne znam zób dreti? Najprej ga je treba omajati, potem se izruje. Papeštvo, tvoja moč je omajana daleč okrog, po vseh deželah; malo še počakajmo, potem pa — rěsk! — izdremo ta gnjili zob, izdremo papeštvo sè svetá! (*Proti občinstvu obrnjen naredi z roko, kakor da zob puli*.) Toda ne - še, ne, počakajmo še malo, da oteče! Čuj glavica, mej tem lahko obiščeš svoje prijatelje humaniste, saj ti tudi oni pomagajo majati ta ostudni zob. Z učenjaki moraš biti vedno prijazen, zakaj učenost, to ti je najhujše orožje, kdor ga zna vihteti. Latinsko in grško bi moral sicer znati nekoliko bolje, ker ti močje so mojstri v tem; no, pa za silo boš že kaj povedal! Kaj ne, pa le k mlajšim humanistom greva, k mlajšim, ti so ognjevití; kaj stari, ti so kakor sveti očetje! Erazma posetiva v Rotterdamu, no pa v Italijo pogledava k Macchiavelli-ju in drugim. (*Odlazi*.)

Edenindvajseti prizor.

(Rotterdam. — Erazem v naslonjaču.)

- Žid** (*potrka na vrata ter vstopi*.) Ave, Erasme, ave, et praesidium meum et dulce decus meum! Ave, lux Germaniae, ave, decus doctorum virorum! Dovôli, veliki Erasme, da te z nadepolno mladino občudujem tudi jaz,

neznani ti tujec. Že davno je, kar sem slišal, da si »monstrum scientiarum«, da latinski tako elegantno ni pisal po Ciceronu nihče. Z občudovanjem sem poslušal, ko so pravili, da si sicer mašnik katoliške cerkve, a da že davno ne čitaš več maše, pa tudi v cerkev ne hodiš, in da se ti brevir zdi smešen, post neznosno breme. Z občudovanjem sem to poslušal in spoznal v tebi učenjaka; pa tudi drugi so spoznali, da molitev, pobožnost, sploh vera ni za učene ljudi. Kdor zna tako dobro latinsko in grško, kakor ti, Erasme, lahko živi tudi brez vere. Toda oprôsti mi, če ti povem, od kdaj te zlasti občudujem. Vidiš, odkar sem čital tvoje najnovejše delo »Moriae encomium«, hvalo neumnosti, ki je v par mesecih doživela sedem izdaj. Takega uspeha še ni imela nobena knjiga na svetu, Erasme!

Erasem (*modro.*) Habent sua fata libelli!

Žid. Kar naravnost ti povem, da sem se cele strani naučil na pamet n. pr. kar si pisal o papežih: Če je treba delati, prepuščajo delo sv. Petru in Pavlu; če je treba vleči dohodke od svoje službe, pridržujejo jih zá-se. Menijo, da so Kristusa popolnoma zadovoljili, če so se skazali kot škofe s svojim skoro glediškim ornatom, s svojimi ceremonijami, s svojimi naslovi »Vaša Svetost«, in pa z blagoslovi in preklinjanji itd. itd. Noben nemški pisatelj pred teboj ni tako ometal papeža z blatom kakor ti, Erasme, in zato te občudujem. Voščim ti, da bi še dalje deloval v tem zmislu. Glej, mladina je vsa za teboj in strastno bere tvoje spise. Kako te ne bi to veselilo?

Erazem. Tvoja hvala mi daje novih moči. Bistroumen mož si tudi ti, ker si mene umel. Bodi prepričan, jaz bodem pisal še zanaprej takó! (*Poda Židu roko; nato se poslovita.*)

Dvaindvajseti prizor.

(Razgled po Italiji. Žid stoji s popotno palico v roki ter strmi.)

Hej, to smo kakor v poganskem Rimu! Povsod slišim le o klasikih, klasikih, na prižnicah beró Platona in Cicerona mesto sv. pisma, ha ha, in mladina je vsa prevzeta tega starogrškega in starorimskega duha. Pišejo pa ti mlajši humanisti res odkritosrčniše nego odkritosrčni Ovidij sam. Kar mi je pa najbolj všeč: zoperno skolastiško modroslovje so vrgli v kot, češ, da je pisano v barbarski latinščini. Tako je prav! Čemu nam je treba takega modroslovja! In epikurejsko življenje cvete zopet po mestih. Zares, zdi se mi, kakor da ste vstali iz grobov, razkošni Rimljani! (*Potuje dalje.*)

Triindvajseti prizor.

(Florencija. — Macchiavelli. — Žid.)

Žid. Po krivici te torej obrekujejo, o slavni Macchiavelli?

Macchiavelli. Po krivici! Kaj pa uči moja knjiga »Il principe«? Ali ni to vse resnično? Država je vse, posamezni človek ni nič, vladar, il principe, ima vso oblast v svojih rokah, vso, in nihče je nima, ako mu je on ne dá. In če učim, da mora vladar gledati vedno le na svojo korist, naj

reče krščanska vera kar hoče, mar je to tako napačno! In da doseže svoj namen, dovoljeno mu je vsako sredstvo; — no, ali te obide zona, ko to slišiš?

Žid. Kaj še! Saj tako so učili že stari. Nasprotno, veselim se, ker vidim, da se je s teboj, dragi Nikolo Macchiavelli, začela za zgodovino in politiko čisto nova, sveža, čvrsta doba. (*Objameta se in poslovila.*)

Štiriindvajseti prizor.

(Žid sam.)

Oblezel sem skoro ves svet in našel, da je vse nezadovoljno, da se povsod kuha, kuha nekaj, kar rimskim papežem ne bo dišalo. Pa čudno! ▼ Rimu menda ne vedó nič, ker tako sladko spé. Inocencij VIII. je spal, Aleksander VI. spi. Meni je prav, čisto prav! Sè pa še mi vlezimo za trenutek, da z novimi močmi vstanemo. In tedaj — izpulimo zob!

(Vleže se in se dela, kakor da spi. Časih plašno skoči kvišku ter se ozira proti Rimu, a ko vidi, da je vse mirno, zopet leže. Slednjič, ko sliši, da napoveduje papež Leo X. odpustke za mile darove v korist novi cerkvi sv. Petra v Rimu, vstane ter vsklikne):

Dovolj počitka! Moj čas se je približal.

(Konec predigre.)

Politični razgled.

Znamenje, ki vlada visoko politiko, je že dalje časa — vzhodno vprašanje.

Nam se zdi vzhodno vprašanje ogledalo, ki se v njem zrcala zapadna Evropa taka, kakoršna je. Humaniteta odmeva doma z visokošolskih stolic, humaniteta iz lož, humaniteta iz zbornic, humaniteta s prestolov, a če pogledate to Evropo v zrcalu vzhoda, ne ugledate na njej nič humanskega, nič človekoljubnega. Turek divje znaša svoj srd in gnev nad ubogim krščanstvom, kri krščanska res »v potocih teče«, a evropska diplomacija? Gleda, mirno gleda. Ne samo to! Evropska diplomacija je šla celó za t u r š k e g a ž a n d a r j a. Pavel Cassagnac z ironijo biča to sramoto.

»Za Armenijo Kreta.«

»Da bi razmetal preosnove, ki so mu jih hoteli usiliti, je sultan podkuril nemire.«

»Mohamedani so, kakor v Armeniji, tudi na Kreti planili na kristijane.«

»In glej, kako se trudijo evropski poslanci, da branijo —«

»Koga? Zrtve?«

»Ne.«

»Pobivane?«

»Ne.«

»Kristijane?«

»O nikakor ne.«

»Koga pa?«

»Ubojnik e, morivce, mohamedane!«

Ne da bi branila kristijane, Evropa brani Turke. Pri Akrotiri je začela metati bombe na kristijane.

Odkod ta čuden pojav?

Odtod, ker v Evropi vlada še liberalizem. Pri Akrotini so padale bombe liberalizma.

Evropa najprej ne brani kristijanov proti Turkom, ker sama ni krščanska, ampak liberalna, kar je toliko, kar turška, kakor je po vsej pravici dejal »L' Osservatore Cattolico« (1897. št. 38.) Kaj pa je Turek? Njegovo bistvo je zanikanje božanstva Kristusovega, zanikanje krščanske morale, fatalizem, harem, teženje po unazanem rajuh Mohamedovem, kjer so veliko plačilo huriske. Kaj pa je liberalizem? Sestav, ki zanikuje vsako neodvisno stalno resnico in nrvnost. Iz tega pa izhaja vse, kar je turškega. Liberalna Evropa, prav tako kakor Turek, taji v javni politiki Kristusa, ne méni se za krščanska načela, malo ceni krščansko vero. Če ne vlada v Evropi fatalizem, pa vlada racijonalizem, kriticizem, skepticizem, determinizem, in determinizem je naposled isto kar fatalizem. Liberalna Evropa prav tako tlači krščanstvo. Metternich in Cavour sta imela o mnogočem vsak svoje misli, a kar se dostaje cerkve, sta bila edina: cerkev jima mora služiti. Cezarizem Henrika IV., Friderika Barbarossa, Friderika II., regalizem Ludovika XIV., jožefinizem avstrijski, republikanska demokracija, vsi so edini v tem, da nočejo služiti cerkvi, ampak da sami zaslužnjujejo cerkev. In huriske? V tem oziru je Evropa le še bolj turška, nego li Turek. »E dere et fornicari«, jesti in nečistovati, to sta dve zadnji besedi, ki do njih dospel človeštvo odpadlo od Boga, in do njih sta dospeli Turčija in Evropa, izlam in masonstvo. Mohamedanski polmesec in masonska zvezda gledata na isti rod.

Tako nekako »L' Osservatore Cattolico«.

Drugi vzrok temu žalostnemu pojavu je ta, da je liberalizem bistveno — egoizem. Liberalizem je poteptal vse pravo, pravica sta mu le še sila pa nagon. Nagon pokvarjene narave pa je vsekdar egoistiški, zato je liberalizmu pravica vsekdar tudi le tam, kamor jo žene egoizem. Da jes ploh še Turčija, to je nečloveško in krivično dejstvo. Nečloveško, ker izlam ne pozna v svojem fanatizmu človeškega čuta, ampak brezčutno, brezsrčno, divje tepta vse, kar je krščanskega. Krivično, zakaj taka država, ki je nje bistvo boj proti resnici in pravici, proti krščanstvu in človečanstvu, taka država nima nobene pravice, da je. A evropske države, ki se vkljub svojemu načelu »de non interventu« mešajo v vse, tej sramoti vendar ne morejo storiti konca! In zakaj ne? Zato ne, ker jih vlada liberalizem, ki je egoizem. Države so si zavidne druga drugi, vsaka bi rada dobila bogato dedščino po iznemoglem sultanu, zato jim je ljubše, da je nobena ne dobi, nego li da bi jo dobila ena; zato jim je bolj po godi, da umirajo kristijani pod turškim mečem, nego da bi raztrupale ta meč. Ker jih egoizem priganja na to, da branijo Turčijo, zato pravijo, da

je to pravično, zato vpijejo, da je Grška kršila mednarodno pravo. Kako morejo evropske države še govoriti o mednarodnem pravu, ko so zavrgele pravce vse moralnosti in vsega prava, ko so zavrgele — Boga! Tudi mednarodno pravo v njih ustih je le izrek egoizma. Ozrimo se le za nekaj let nazaj! L. 1870. si je Italija prisvojila Rim, prav tako kakor bi si Grška rada prisvojila Kreto. Lahi so se pozivali na narodni čut, ki hoče zedinjeno Italijo; Grki se pozivljajo na isti narodni čut, ki hoče zedinjeno Grško. Tam italijanstvo, tu helenstvo; en čut je toliko pravičen kolikor drugi; zavoljo enega se sme storiti, kar zavoljo drugega. Če je bila vojska proti Rimu sveta, je sveta tudi vojska proti turški Kreti, dà, če je nam govoriti odkrito resnico, je vojska proti turški Kreti svetejša. Papež ni tlačil, ni moral podložnih Italijanov, Turek jih tlači, jih mori. Kristijani na Kreti po načelu samoobrambe imajo pravico braniti se, in če imajo pravico braniti se, ima tudi Grška pravico braniti jih. A glejte! L. 1870. nihče ni črnil, da je napad na Rim v imenu narodnosti zoper mednarodno pravo. Evropske države so mirno gledale, kako so Lahi uropali Rim. Danes, ko je Grška porabila isto ime narodnosti, je to po nazorih evropskih držav zoper mednarodno pravo, česar ni moči mirno gledati! Če je res, da je napad Grške na Kreto zoper mednarodno pravo, in da kaj takega evropske države ne morejo mirno gledati, so leta 1870. iste evropske države zatajile mednarodno pravo in molčé odobravale lopovstvo. Lopovščina je bila le toliko večja, ker Lahi niso imeli drugega vzroka, kakor »narodni čut«, Grki pa lahko pokažejo na morije po Turškem, ki kličejo vso Evropo v svet boj zoper nečloveškega barbarskega Turka. Pa pravijo: mir je v nevarnosti! Milijarde so izmetali za »oboroženi mir«, in zdaj se bojé za evropski mir, ko je četica Grkov šla branit tlačene in teptane trpine na samotnem morskem otoku! Dobro, verujmo jim: bojé se! Potem pa je vzhodno vprašanje evropskim državam ne samo ogledalo za njih grdi egoizem, ampak ob enem tudi ogledalo za njih nemoč!

»A sacculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea et dixisti: non serviam. Scito et vide, quia malum et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum!« (Jer. 2. 20. 19.) Nad evropske države prihaja sodba božja!

Ko pa evropske države nočejo spoznati svoje zmote, da so zapustile Boga in jih je zato Bog prepustil vednemu strahu in trepetu, slavi krščanska misel vedno širje in širje med narodi svoje zmagoslavje. Narodi spoznavajo, da je le v krščanstvu upanje lepše bodočnosti.

V Avstriji je pokazalo ljudstvo pri zadnjih volitvah za peto skupino, da hoče biti, kar je, krščansko, katoliško, in da hoče imeti tudi take zastopnike. Posebno na Kranjskem vedno svetleje plameni katoliška zavest. Nekateri maloverni so se bali, kaj bo, če odklonijo katoličani od liberalcev jim ponujani kompromis. Bali so se za mandate v kmečkih občinah. A kdo bi se družil z mrličem? Liberalizem je mrlič. Zavrgli so vsak kompromis z liberalizmom, in zmaga ni bila samo čista, neoskrunjena, ampak bila je sijajnejša nego li bi bila s kompromisom! Toda o kompromisih bomo še govorili.

Na Francoskem se tudi začinja novo življenje. Katoličani so začeli spoznavati, da morajo biti katoličani tudi v politiki. Leon XIII. jim je modro

ukazal, naj se družijo in delujejo na podlagi republike. Monarhisti so se upirali in se nekoliko še, a pokazali so s tem tudi, da dihajo še v ozračju liberalizma, da jim je več gospodljivost, nego li katoliška stvar. Mnogo pa se jih je oklenilo Leona in začeli so na republikanskih tléh boj za sveto pravdo. Letos je v Brestu že zmagal prvi katoliški republikanec Gayraud proti kandidatu monarhistu. Zor se dela!

Na Laškem se kaže zadnji čas katoliška zavest na čuden način. Kaže se v tem, da katoličani ne hodijo na volišče. »Ne elettori, ne eletti!« Katoličani naj se zdrže volitev, je ukazal Pij IX. in prav tako za njim Leon XIII. Mnogi so se tedaj rogali, a danes spoznavajo, da to ni sama pasivna politika, ampak da je eminentno de jure. Dum tacent, clamant! Zvesti katoličani so se zdržali volitev, in tako niso deležni sramotnega gospodarstva, ki se je začelo leta 1870. v zedinjeni Italiji. Krvavi socializem, ki se tako strašno širi po Italiji, je izrodek liberalnega gospodarstva. Liberalizem je zalegel tega vampirja. Zdaj pa, ko grozi zedinjeni Italiji, liberalci niti te tolažbe nimajo, da bi vso krivdo zvrgli na klerikalce. Zakaj klerikalci niso vladali, ker niso volili. Še le zdaj so liberalci opazili, kako malo razborito so se rogali katoličanom, ker niso hoteli na volišče. Zato so jih začeli zdaj vabiti. Drugod rujejo vse vprek zoper klerikalizem, a v Italiji vabijo klerikalce s prižnic in iz spovednic na volišče. Ni še dolgo, kar je pisal liberalni »Fanfulla«: »V Brestu kandiduje kanonik, in ves svet nima nič zoper to. A kar je dovoljeno, pravično, hvalevredno prek gora, zakaj bi bilo prepovedano, nepravno, grajevredno tostran? Če sme v Brestu kandidovati duhovnik, zakaj ne bi smel v Turinu, v Neaplju, v Milanu? zakaj bi ne smel vsaj oddati volivnega listka?« Škofje pa dobro poznajo nakane liberalizma in divje se srdé liberalni časniki nanje, ko vkljub vsej vabi vedno iznova kličejo katoličanom staro geslo: ne elettori, ne eletti! Zavedni katoličani pa slušajo svoje škofe, in tudi tako, dà, prav zato zmaguje katoliška stvar!

Liberalizem propada, noben kompromis ga ne bo rešil; na bojišču bo ostala na eni strani le socialna demokracija, na drugi strani pa zmagavna misel krščanska!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Slovstvo.

Codex Sanctae Catholicae Romanae Ecclesiae, quem adnotationibus illustratum exponit in Pontificio seminario Vaticano D. D. Henricus Maria Pezzani, in s. theologia et in iure canonico apud Pontificiam universitatem Gregorianam doctor renuntiat, Ssmi Leonis P. P. XIII. cubicularius ad honorem. Pars I. 1893 pag. 178. Pars II. 1896 pag. 1070+293. Romae apud Henricum Filiziani (Pozzo delle Cornacchie, 7, 8.). — Velika osmerka. V Italiji 16 lir; izven Italije, pošte prosto, 18 lir.

Delo, katero s tem naznanjamo častitim duhovnim sobratom, je zanimivo po vsebini, a še bolj po obliki. Zato menda ne bode odveč, ako o njem izpregovorimo nekoliko obširneje.

Odkar je prisilna invazija l. 1870. potisnila staroslavno rimsko Sapienzo v posvetne roke, ter jej odvzela, kakor kaže šestindvajsetletna zgodovina, tudi nekdanjo slavo, se je bilo bati, da pomine in ugasne ogenj, ki je poprej v teh prostorih razžarjal in osvetljeval bogoslovsko vedo. Zlasti se je bilo bati, da zamró poprej tako živahne in na široko zapletene pravoslovne študije.¹⁾ Toda munificenja rimskih papežev je jurisprudencijo srečno rešila iz onih viharnih časov ter jo presadila v mirno zavetje posamnih bogoslovnih semenišč v Rimu. Ondi še dandanes cvete in se s priznano marljivostjo obdelava pravoslovno polje. Zato pa tudi cerkvenopravno slovstvo v Rimu nikdar ni ponehalo. Zadnji čas je več učenih juristov poslalo v dežel svoja predavanja. Omenjam le temeljito delo Feliksa Cavagnis-a: *Institutiones iuris publici ecclesiastici* (1888), dva dela, in pa dekretalno pravo, katero sta predavala na Apolinariju (t. j. v šoli rimskega semenišča) znamenita veščaka, profesorja De Angelis (*Praelectiones iuris canonici ad methodum decretalium Gregorii IX. exactae*, devet zvezkov) in Santi (*Praelectiones iuris canonici*, pet zvezkov). Razven semenišč in gregorijanske univerze okrog sebe zbira mlade pravnike tudi »Accademia di conferenze storico-giuridiche, ki jo je ustanovil kmalu po svoji izvolitvi za papeža Leon XIII. V njej razpravljajo najboljši juristi, kanonisti in romanisti, duhovniki in lajiki, obširno in temeljito posamne tvarine pravoslovne vede.²⁾ Zato ni čuda, da se iz vseh pokrajin zbirajo v Rim bogoslovci in duhovniki, da bi ondri začeli in nadaljevali pravoslovne študije. Tje jih vabi tudi »Studium congregationis concilii«, kjer se vsak mesec javno obravnavajo »causae«, ki so ravno na vrsti, da se tako mladi, vendar građuirani juristi uvajajo v praktično delovanje in poslovanje.

Predava pa se kanonično pravo v Rimu mnogo drugače, nego po drugod. Vsa tvarina je razdeljena na tri leta. Prvo leto jemljó institucije, t. j. vire,

¹⁾ Morda bode koga zanimalo izvedeti, kaj in kako se je predavalo na Sapienzi pravoslovje. Kajpada ne morem govoriti iz lastne izkušnje. Pred seboj imam knjigo, ki jo je spisal o Rimu duhoviti francoski pisatelj, protonotarius apostolicus, dr. Gaume. Le-ta se je mudil l. 1841. in 1842. dalje časa v večnem mestu. Da ga je rimsko šolstvo zanimalo, je pač umljivo. Na Sapienzi je bilo takrat pet fakultet: bogoslovna, pravoslovna, medicinska, filozofska in filološka. Pravoslovcem se je predavalo: naravno-, narodno- (ius gentium), cerkveno pravo (*Institutiones*), kanonično pravo (*Interpretacija dekretalov*), Justinijanove Institucije, Pandekti, civilno- in kazensko pravo. — A tudi v nekdanjem rimskem kolegu (*Collegium Romanum*) se je predavalo cerkveno pravo. Ime zavoda samo nam je porok, da so jezuitje pravoslovne stolice zastavili z odličnimi možmi svojega reda.

²⁾ Pisatelj teh vrstic je obiskoval to akademijo l. 1891/2. Takrat so se obravnavale te-le tvarine: 1. *Diritto pubblico dei Romani, e Fonti epigrafiche del Diritto (Res sacrae et religiosae)*. — Prof. Giuseppe Gatti. 2. *Pandette*. — Prof. Odoardo Ruggieri. 3. *Pandette (De donationibus)*. — Prof. Ilario Alibrandi. 4. *Filosofia del diritto (Società domestica)*. Prof. Salvatore Talamo. 5. *Storia del diritto privato romano secondo l'ordine delle Istituzioni di Gaio*. — Prof. Vincenzo Natalucci. 6. *Diritto ecclesiastico (Processo matrimoniale)*. Prof. Seb. Sanguineti. 7. *Legislazione comparata, ossia legislazioni moderne posto in confronto con diritto romano*. 8. *Principii di legislazione economica*. — Prof. Filippo Cortelli. 9. *Origine e progresso del diritto commerciale in Italia (Atti e contratti commerciali)*. — Prof. Fil. Cortelli. 10. *Istituzioni di antica epigrafia latina (Sistema dei nomi. Iscrizioni sepolcrali)*. — Prof. Carlo Lodovico Visconti. 11. *Antropologia legale*. — Prof. Giuseppe Lapponi. — Učni jezik je deloma italijanski, deloma latinski. Vsak profesor predava po jedno ali dve uri na teden.

splošne pojme in kratek pregled vsega cerkvenega zakonodajstva. Hkrati pa se obdeluje tudi *jus publicum*, ki razpravlja o temeljnih pravicah cerkve, o njenem razmerju do države in drugih avtonomnih konfesij. Drugo in tretje leto pa se predava cerkveno pravo po dekretalih Gregorija IX. Profesorji so torej navezani na razdelitev dekretalov (*Judex, judicium, clericus, connubia, crimen*). Tako se ni moči izogniti, da ne bi bilo treba iste stvari večkrat ponavljati. Često se zgodi, da je tvarina, ki logično in praktično spada skupaj, pomešana po raznih knjigah dekretalov. Metoda, ki zajema kanonično pravo naravnost iz virov, ki učenca sili, da mora »*corpus*« vedno pred seboj imeti, ima gotovo dobre strani. Pouk po tej metodi je bolj temeljit in globok, ali neprimerno težji od pouka cerkvenega prava po avstrijskih bogoslovskih učilnicah. Kdor se torej ni popolnoma ugloobil v rimsko metodo, kdor ne zasleduje po navodu dobrega profesorja zgodovinskega razvoja posamnih zakonov, se mu lahko primeri, da bode znal dobro dekretalno pravo, ali vprašan, kaj je v dotičnem predmetu »*ius vigens*«, bode nehoté umolknil. Zato so jeli veščaki že pred leti misliti na to, da se dosedanja metoda predrugači. Neko srednjo pot v tem pogledu je nastopil sloveči jezuit Wernz na gregorijanski univerzi, ki je v svojih predavanjih sicer ostal še pri glavni razdelitvi dekretalnega prava na pet delov, vendar pa je posamne zakone sistematično združil in s tem nekako pot pokazal, po kateri bi bilo hoditi v bodoče kanonistom.

Dosedaj običajno, ali — če govorimo iskreno — nekam okorno in zastarelo metodo pa je popolnoma prevrnil naš pisatelj. Hotel je namreč podati zdaj veljavno pravo v kratkih odstavkih (*canones*), katerim je pod črto pridejal potrebno razlago. Vse cerkveno pravo bode razvrstil v štiri dele, izmed katerih je doslej dva spravil na svetlo. Prvi, najkrajši del razpravlja splošna svojstva cerkvenih zakonov in njih interpretacije. Potem navaja temeljne zakone: o sestavi cerkve in o rimskem papežu (*Jus publicum*). Vso to tvarino je porazdelil v 49 kanonov. — Drugi del razpravlja v treh zvezkih o osebah (*de personis*), njih pravicah in dolžnostih (*can. 50 — 575*). — Zaradi lažjega pregleda je pisatelj prav primerno razvrstil ta obširni del v šest poglavij. V prvem poglavju omenja *vernikov* in njih splošnih dolžnosti in pravic, potem govori o sv. zakramentih krsta, birme, R. Telesa; o posvečevanju praznikov, o pokori, o postu in zdržku, o zakramentu sv. poslednjega olja. Drugo poglavje nosi naslov: *De coniugatis*. Omenja zarók, zakónskih zadržkov, kaj se ima zgoditi pred zakonom, kako se poroča, o zakonskih pravnih, o poveljavljenju zakona, *qui filii sint legitimi*, o vzajemnih dolžnostih med stariši in otroki, *de divortio, de secundis nuptiis*. Koncem tega poglavja podaje knjiga ponatisek okrožnice Leona XIII. *de matrimonio christiano*: »*Arcanum*«. Tretje poglavje nam kaže *duhovščino*: kdo sme postati duhovnik, kdo ne; kdo sme duhovnike posvečevati in pod katerimi pogoji; o nižjih in višjih redovih. Nato jako lepo razpravlja dolžnosti in pravice duhovnikove, ki je a) mašnik, b) pridigar, c) spovednik. Nadalje obravnava cerkveno hijerarhijo, počenši od župnikov in njih pomočnikov: *de dignitatibus, de canonicis aliisque ad capitula pertinentibus, de canonicis honorariis, de vicario capitulari, de patriarchis, primatibus, archiepiscopis et episcopis, de praelatis inferioribus,*

de curia episcopali, de s. R. E. Cardinalibus et de curia Romana, de conciliis. — Četrto poglavje nam kaže meništvu (De regularibus): najprej o vstopu v meniški stan in o novicijatu, o profesiji, de regularibus ad intra, ad extra in naposled de recessu a religione. — Peto poglavje je naslovljeno: De fidelibus defunctis. Obravnava cerkvene zakone o pogrebih in kar je ž njimi v zvezi. — Šesto poglavje se glasi: De Sanctis in razpravlja v dveh kanonih: Sanctos invocare convenit, in pa: Nemini liceat venerari pro Sancto aliquem absque Ecclesiae auctoritate.

To je razdelitev in kratka vsebina prvega in drugega dela. Tretji del: de rebus, in četrti: de iudiciis (poenis) obeta pisatelj v predgovoru drugega dela.

O imenu, katerega je nadel svoji knjigi, razpravlja pisatelj sam v tretjem dodatku prvega dela (str. 165—172). Dokazuje namreč, zakaj jo je imenoval »Codex«. Hotel je podati cerkveno pravo svojim učencem in drugim duhovnikom v kratkih, jedrnatih stavkih ter pospeševati s tem kodifikacijo cerkvenega prava, kar so itak očetje vatikanskega zbora iskreno želeli. Brez dvojbe bode — tako trdi pisatelj — prišlo in mora priti do kodifikovanja cerkvenega prava. Temu pot pripravljati, poučevati, kako primerno, koristno, da, potrebno je težiti za kodeksom cerkvenega prava, nam pisatelj sam prav ognjevit in prepričevalno dokazuje, sklicujoč se naposled na papeža Pija IX., »qui, damnare praecipuos errores novissimos volens, hac breviori atque expedita forma in Syllabo usus est«. Koliko je pisatelj s svojim delom pospešil oficijelno kodifikacijo cerkvenih zakonov, o tem naša razprava ne sodi. Pač pa moramo poudarjati, da je srečno predril zastarelo metodo pri predavanju cerkvenega prava ter združil v eno knjigo »institucije« in »tekste«. Kratki odstavki (canones) podajajo učencu zdanje cerkveno pravo. Povzeti so iz večine po dotičnih konstitucijah papežev, cerkvenih zborov, po odlokih kongregacij in po potrjenih cerkvenopravnih knjigah. Duhovnikom pa bodo ti kanoni tudi jako dobro služili, ker jih je lahko in hitro najti in pregledati. Vse delo je namreč logično razvrščeno po znanem redu: de personis, rebus, iudiciis. Pohvalno omenjamo tudi to, da se pisatelj ozira povsod, kjer je potrebno, tudi na postave, ki vežejo duhovstvo in vrnike grškega obreda.

Vsak kánon ima pod črto razlago, kjer se pove, odkod je povzet in deloma tudi razlagajo posamni termini, kar je neprecenljive vrednosti, ker učenec iz te razlage lahko dobi pregled in zgodovinski razvoj, dostikrat celo pravne razloge posamnih zakonov.

Strokovna kritika se je izrekla o delu jako laskavo. Pisatelj sam na začetku objavlja priznalno pismo profesorja cerkvenega prava na gregorijanskem vseučilišču v Rimu, P. de Luca S. J., ki se sklada z delom, ker je jasno, lepo razdeljeno in podaje čisto in zares katoliško resnico.¹⁾

¹⁾ „L'ordine, la chiarezza e soprattutto la sana e veramente cattolica dottrina, che costantemente ha mantenuta in esso, lo renderanno certamente accetto ai Cultori di Ss. Canoni. L'aver poi compendiate le leggi fondamentali della Chiesa in brevi e distinti canoni, tratti quasi sempre dalle stesse costituzioni Pontificie, coi commentarii a ciascuno che di bella luce l'illustrano, gioverà grandemente allo studio del Diritto Canonico ed offre un mezzo agevolissimo per riscontrare con prontezza le leggi, che al presente sono in vigore nella Chiesa“.

Svoje delo je posvetil pisatelj svetemu Očetu, »universae Ecclesiae sapientissimo moderatori, Juris Pontificii assertori infallibili et ad vincula usque strenuo vindici«. Na čelu nosi knjiga »geslo« Leona XIII.:

„Justitiam colui: certamina longa, labores,
Ludibria, insidias, aspera quoque tuli:
At fidei vindex non flectar: pro grege Christi
Dulce pati, ipsoque in carcere dulce mori“.

Dr. A. Karlin.

Atomismus, Hylemorphismus und Naturwissenschaft. Naturwissenschaftlich-philosophische Untersuchungen über das Wesen der Körper. Von Dr. Anton Michelitsch, Docent der Philosophie. Graz, 1897. Im Selbstverlage des Verfassers. — Knjig, katere se pečajo s to snovjo, je izšlo pač že mnogo, a ne le, da niso pojasnile težavnega problema, ampak z različnimi hipotezami so novejši prirodoslovci zabredli v huda nasprotja. Pisatelj navedene knjige pa si je stavil nalogo, pridobitve kemije primerjati z različnimi modroslovnimi sestavi in jih razložiti. Iz vsega dela se vidi, da stoji pisatelj na vrhuncu zdanje znanosti; kar je pa še več vredno: s to moderno izobrazbo združuje temeljito poznavanje modroslovja in trezno, jasno mišljenje. Atomisti se bahajo, da se je vsled njihovih nazorov povzdignila prirodoslovna veda. Gospod pisatelj pozna natančno vse pridobitve novejših kemikov, ocenjuje njih vrednost, jih primerja in — iz rezultatov kemije dokazuje protislovje atomistike. Dokazi proti atomizmu so tako jasni in prepričevalni, da se jim z modroslovnega stališča ne dá ugovarjati. V prvem delu dokazuje, da se telesa substancijalno izpreminjajo. S tem so atomizmu izpodmaknjena tla. V drugem delu preiskuje substancijalne principe in jih najde v materiji in formi. Ta nauk je hylemorfizem. Jako zanimiv je tretji del, v katerem uporablja ta nauk na posamezne pojave v fiziki in kemiji: gibanje, kohezija, adhezija, elastičnost, elektrika, sile, gorkota, razni pojavi pri plinih, luč, prvine, atomska teža itd. pridejo v poštev.

Kar pazni čitatelj spozna iz teh jako zanimivih razprav, je to: Ako natanko preudarimo vse pridobitve fizike in kemije, ako se ne damo premotiti od šarlatanskega pretiravanja, katero se mnogokrat vsiljuje v znanstvene, prirodoslovne razprave, ampak s kritičnim duhom premotimo njih modroslovno vrednost, pridemo po empirični poti na isti temelj, na katerem sta sezidala svoj modroslovni sestav velikana Aristotel in sveti Tomaž Akvinski, na isti temelj, kateri je temelj krščanskega modroslovja.

Kdor nima časa, da bi preučeval obsežna modroslovna dela, naj se potruzi, da prebere to knjižico, ki na sto stranéh podaje dovolj gradiva za premišljevanje fiziku, kemiku, modroslovcu, in slednjč tudi onemu, ki mora na socialističnih shodih se boriti z materijalističnimi učenjaki. Uspešen boj proti socialni demokraciji je nemogoč onemu, ki ne pozna natanko materijalizma in orožja, ki ga zavrne. Zato priporočamo knjigo dr. Michelitscha najtopleje. Stane samo 70 kr.

E. L.

Povesti. Spisal dr. Ivan Tavčar. I. zvezek. V Ljubljani. Založil pisatelj. 1896. — Ker ti spisi niso novi, marveč so le zbirka že izdavana

natiskanih in prav tako izdavna prebranih povesti, zato ni, da bi se mnogo bavili o njih. Vsak ima že o njih svojo sodbo. Zato razberimo tukaj le kratko kritike veščakov.

Dr. Ivan Tavčar, pravi »Slovenski Narod« (l. 1897., št. 18. in 19.), je eden izmed tistih beletristov, »s katerimi se, hočeš nočeš, mora baviti javnost«; eden izmed tistih pisateljev, »ki prisilljo s svojim duhom, s svojim slogom vsakogar, da jih posluša, čita in — kritikuje, bodisi že ugodno ali nasprotovalno, entuzijastično ali sovražno«; eden izmed tistih romanopiscev, »ki se odlikujejo i po lastnem, značilnem slogu, i po bogastvu idej, i po pogumu, s katerim podajajo čitateljstvu svoje nazore o svetu«.

»Dr. Tavčar stoji sam sredi velikega krdela idealistov in najmlajših realistov. Zašlo pa je v Tavčarjeve prvence marsikaj značilnega za Stritarja ali Jurčiča. Iz prvega je zajel najprej sentimentalno patetičnost svetožaljskih, vedno strahotno nesrečnih zaljubljenecv brez pravega in resnega posla in poklica, iz drugega pa neko pretirano manijo za obnormalnimi, na pol bedastimi, na pol sila modrimi originali iz kmetskega naroda. Ker se je pridružil temu vplivu še vpliv prav tedaj gospodujočih tujih romantikov, postal je dr. Ivan Tavčar romantik v besede celem pomenu. Stari gradovi s skrivnostnimi prebivalci in bajno lepimi prebivalkami, z viteškimi plemenitaši in posužnjenimi robotajočimi kmetiči; ekscentričnosti zaljubljenih ali homerično pijanih aristokratov; sila idealni, koprneči plebejski Togenburgi in genijalni potepuhi, duhoviti berači ter filozofujoči pastirji so ljubljenci bohotne fantazije Emila Leona in nekaj časa tudi še dr. Ivana Tavčarja.«

V bistvu se sklada s »Slov. Narodom« tudi »Slovanski Svet« (l. 1897., št. 1.):

»V I. zvezku Tavčarjevih zbranih spisov je ponatisnjena petorica nezrelih, v dijaških letih napisanih romantično idealnih in à la Werther sentimentalno deklamatoričnih novel, pa dvanajstoriga kmetskih slik iz Loškega pogorja. Pisatelj razpolaga z bujno domišljivostjo in lepim narodnim jezikom; vendar ne podaje v svojih spisih resničnih značajev, nego večinoma le tipe po vzorcu nemških in francoskih romantikov stare šole. V slikanju efektov ljubi dr. Tavčar klasično pretiravanje, ki je z maniro modernih, zlasti pa realističnih beletristov v razmerju vode in ognja. Kot sodobnik Jurčičev išče si pisatelj rad tudi takozvanih originalov, ki so vsi bolj ali manj sorodni Krjavlju ali Martinu Spaku.« Tako »Slovanski Svet«.

Vse to, se nam zdi, da je »Dom in svet« (l. 1897. št. 6.) dobro razložil modroslovski, rekši: »Tavčarjeva jako očitna posebnost je ta, da hoče — efekt.« Zato pisatelj »ustvarja sam iz svoje domišljije več kakor opazuje.« Zato »si ne stavi naloge, da bi življenje opisal tako, kakor je, ampak tako, kakor zanima.« Zato: »velika nasprotja, nenavadne posebnosti, grozne strasti . . . take slike naj vzbujajo zanimanje.« In »ker ni nikake resnice, kjer ni trdne umetniške umerjenosti, zato se mnoge njegove osebe prav bližajo karikaturam. Vse na efekt!«

Kar se torej tiče estetiške plati I. zvezka Tavčarjevih povesti, v njih ni toliko umetnosti, kakor onega, čemur bi dejal Nemeč — »Effekt-hascherei«.

Ker se pa estetična plat ne dá ločiti od versko-nravne, podajmo o teh spisih še sodbo veščakov na verskonravnem polju. Dr. Lampe izjavlja, da »Tavčarjevi spisi v celoti niso koristni našemu narodu«. Izrecno pa se je s tem bavil dr. Mahnič. Razbral je iz dr. Tavčarjevih spisov naslednje sodbe: 1. Dr. Tavčar je fatalist. »Edina svetovna sila, ki vse giblje, vse določuje, ne le v brezumni naravi, ampak tudi v človeku, je usoda.« 2. Dr. Tavčar je pesimist. »Usodna sila je slepa, brezčutna, neusmiljena, njeni prsti so železni.« 3. Zato dr. Tavčar dosledno tudi uči, da je sila spolne ljubezni neukrotna.« (Rimski Katolik. II. Str. 371. itd.) In zares te sodbe moremo razbrati, če tudi ne tako jasno, že iz I. zvezka njegovih spisov. Iz vsega preveva pesimizem. Zadnji namen človeškega življenja je pisatelju dr. Tavčarju neznan. »Kaj je naše življenje, ironija? Ironija ali pa krvava resnica!« »Temoči, katere so skuhale zemljo, so potrebovale nekaj takega, pravim, kar je človek. In naredile so ga, in sedaj mora živeti, kakor more. Vi me bodete umeli!« Ta sodba polblaznega Štefana Deske o človeškem življenju je tudi sodba Tavčarjeva. To spričujejo vsi njegovi spisi. Značilna v tem oziru je noveleta »Mlada leta«.

»Ne vem«, tako beremo v nje začetku, »ne vem, ali se še spominjaš, da sva nekega večera govorila tudi o tem, kaj da pač daje življenju najlepši kras. Bolečina, ker ona mu daje pravo svetost, sem rekel jaz. Ném si pritrdil tudi ti, ker si menil, da govori tvoj prijatelj iz izkušnje. Bog vé, kam te vrže življenje? Ali kadar stopiš vanj, prepričaš se kmalu, da si stopil v jezero bolečin. Tistikrat pa naj ti ne obupa srce!«

In zakaj naj ne obupa srce? Na to nam odgovarja konec novelete.

»Dá, prijatelj! Grabbe ima prav, ako trdi, da **človeško srce je ustvarjeno za to, da se raztrga**. Dá, raztrga! In baš prepričanje tega nas drži v viharjih po koncu, da ne omagamo, dokler nas zakon prirode ne zgrudi v svoj zemeljski rodni prah!«

Zalostna filozofija! A taka mora biti brez — krščanstva! Dr. Tavčar v svojih spisih ne pozna životvornega krščanstva. To je sodba in obsodba dr. Tavčarjevih spisov.

Taki duhomorni spisi niso za odraslo moško in žensko mladino, kakor méni »Slovanski Svet«, ki sodi samo po »poetičnih prizorih«. Niso za Slovence, kakor sodijo »Novice«, če tudi so urejeni po Pleteršnikovem slovarju. In nikakor ne moremo zahvaliti dr. Ivana Tavčarja, da je izdal in založil sam svoje spise, kakor misli »Slovenski Narod«, še manj pa moremo pozivljati slovensko občinstvo, da odlikuje pisatelja z obilnim naročevanjem njegovih zbranih povesti. Dr. Tavčar je imel dovolj darov, da bi bil napisal slovenskemu narodu lepih povesti, a ker ni hotel odpreti srca krščanstvu, zato takih povesti ni napisal, in najboljše zanj in najboljše za slovenski narod, če povesti, kar jih je napisal, skoraj padejo — v p o z a b o! Dr. Aleš Ušeničnik.

Drobtinice.

(† Dubois-Reymond.) Dne 26. grudna 1896 je umrl v Berlinu sloveč učenjak, Emil Dubois-Reymond. Rodil se je dne 7. novembra 1818 v Berlinu, učil se nekaj časa protestantskega bogoslovja, potem pa se v Bonu z vso vnemo lotil naravoslovja s posebnim ozirom na geologijo. L. 1839. se je vrnil zopet v Berlin, kjer ga je slavni profesor J. Müller navdušil za anatomijo in fizijologijo. Že 33 letnega privatnega docenta so ga vzprejeli v akademijo znanosti in sedem let pozneje so ga imenovali za naslednika svojemu učitelju. Polje njegovemu raziskavanju je bila električna fizijologija. Na tem znanstvenem polju je največ deloval, oziroma si je to polje takorekoč pripravljal. Zasedoval in preučeval je neumorno tajinstveno igro tokov v živcih in mišicah, ki se končava s smrtno otrpnelostjo. Nemogoče je na tem mestu obširneje govoriti o njegovih delih, ki so zdravilstvu odprla nova pota. Že l. 1843. je objavil uspehe svojih opazovanj žabjega toka in električnih rib; pet let pozneje pa je izšel prvi zvezek njegovega največjega dela: »Unternehmungen über thierische Elektrizität.« Mnogoštevilne njegove razprave so sicer širile materijalistično naziranje o človeškem življenju in dušeslovju itd., toda Dubois v ožjem pomenu besede ni bil materijalist.

Znani Schopenhauer pripoveduje v eni svojih parabol o dveh Kitajcih, ki sta bila v Parizu pri predstavi neke opere. Eden je pazno zasledoval le premembe prizorov, varnostne naprave proti ognju itd., drugi je skušal uganiti zmisel igre, ki se je predstavljala v tujem jeziku. Prvi je bil naravoslovec, drugi modroslovec. Dubois-Reymond je bil oboje; v prvi vrsti srečen raziskavalec na polju občne fizijologije, v drugi vrsti globok mislec. Kot tak je bil odločen nasprotnik brezmyselnega materijalizma, ki ima v svojem sestavu več hipotez in dogem, kakor vse staro in novo bajeslovje, in je zato l. 1872. na koncu svojega govora »O mejah naravnega spoznanja« zaklical na shodu nemških naravoslovcev znani »Ignorabimus«. Ali bode namreč človeški duh sploh kdaj prodril v celi svetovni sestav, raznih moči vrvenje in delovanje: *ignoramus et ignorabimus*. Ta rek njegov je obče proslul. Na materijaliste je ta njegov izrek vplival, kakor rdeča barva na purane; med modroslovci pa se je vnel živahen prepor. Isto misel je izrazil v najpomembnejšem svojem delu: »Die sieben Welträthsel.« Sedmero zagonetk je v svetovnem sestavu. Prva zagonetka je bistvo snovi in sile. Ta zagonetka, trdi Dubois, je transcendentna, to je, nerešljiva.

Druga zagonetka je pričetek gibanja. Tudi ta zagonetka je transcendentna; zakaj večnega gibanja materije ne priznava, nadnaravnega pričetka gibanja materije, pa pravi, da ne moremo pojmiti.

Tretja zagonetka je pričetek življenja. To pa Dubois izkuša razložiti: »Ko se je materija začela gibati, so mogli navstati svetovi. Pod pogoji, katerih mi ne moremo posneti, kakor celo mnogo neorganskih pojavov ne, je moglo navstati dinamično ravnotežje materije, katero imenujemo življenje. Ponavljam in naglašam; ako

priznamo le en nadnaravni akt, je zadoščal, da je ustvaril gibajočo se materijo: trebalo je le enega dne stvarjenja.«

Tudi četrta zagonetka o smotreni urédbi narave ni trd oreh, piše Dubois. Tu si pomaga s selekcijskim naukom; ta mu je trdna ograja, da človeški duh ne zabrede v gosto temo. A tudi ta ograja ni nepredirna krščanskemu modroslovju.

Peta zagonetka je »postanek občutov«. Ta je zopet transcendentna, nerešljiva. A taka ni šesta, namreč početek umstvovanja in jezika. Dubois piše: »Med novorojencem in odraslim človekom je velik prepad, a se dá premostiti.« Da, drugi prepad se dá premostiti, saj je Dubois sam bil otrok; toda čez prvi prepad ni pokazal mostu.

Sedma in zadnja njegova velika zagonetka je prostost človeške volje, katere tudi ni rešil.

Priznati moramo, da se je Dubois z velikim svojim duhom mnogo trudil rešiti te »zagonetke«, a da je bil tudi toliko pošten ter priznal, da so brez božjega razodetja nerešljive. Zato je končal drugo svoje predavanje z besedo »Dubitemus« ter se za korak približal pozitivnemu krščanstvu.

Kako hud udarec za materijalizem je Reymondov »Ignorabimus«, povzeti moremo iz tega, da je Häckel v tem priznanju vohal že kar klerikalizem. »Dieses scheinbar demüthige, in der That aber vermessene »Ignorabimus« ist das »Ignoratis« des unfehlbaren Vatikan und der von ihm angeführten schwarzen Internationalen, jener unheilbrütenden Schaar, mit welcher der moderne Culturstaat jetzt endlich, endlich den ernstesten Culturkampf aufgenommen hat.«¹⁾ Kar materijalistom ne prija, to mora biti romansko, to mora biti — laž. Tak je materijalizem.

Dr. Ign. Žitnik.

(Gladstone bogoslovec.) Slaviti Gladstone, starček že 85 let, je izdal zbrana dela durhamskega anglikanskega škofa Butlera²⁾, ki je umrl pred sto leti. Zbirki je pridejal nekaj svojih razprav, ki rešujejo le te zanimive bogoslovske probleme: o prihodnjem življenju; o nuji in determinizmu; o čudežih; o Kristusu sredniku; o verjetnosti, vodnici življenja. Najdaljšo razpravo je

¹⁾ Ker je ta srd Häcklov tako značilen, naj navedemo ves odstavek. Häckel nadaljuje v predgovoru svoje antropogenije: »Die Posaune dieses gigantischen Geisteskampfes verkündet uns den Anbruch eines neuen Tages und das Ende der langen Nacht des Mittelalters; denn in den Fesseln des hierarchischen Mittelalters ist die moderne Civilisation trotz aller Culturfortschritte noch immer befangen. Wir erinnern daran, dass der Culturstaat die wichtigsten Abschnitte des bürgerlichen Jahres nach Kirchenfesten eintheilt, die öffentliche Ordnung durch kirchliche Processionen stören lässt u. s. w. Wir geniessen jetzt allerdings das seltene Vergnügen, die »allerchristlichsten« Bischöfe und Jesuiten im Exil oder im Gefängnisse zu sehen (Häckel je pisal to l. 1874). Aber hat nicht derselbe Staat bis vor Kurzem diese gefährlichsten Feinde der Vernunft gehegt und gepflegt? In diesem gewaltigen weltgeschichtlichen Culturkampfe, in welchem mitzukämpfen wir uns glücklich preisen dürfen, können wir der ringendern Wahrheit keine bessere Bundesgenossin zuführen, als die Anthropogenie. Sie ist das schwere Geschütz im Kampf um die Wahrheit. Und der stolze Prachtbau der römischen Hierarchie die gewaltige Zwingburg der unfehlbaren Dogmatik fällt wie ein Kartenhaus ein.«

²⁾ Studies subsidiary to the works of Bishop Butler by the Right Hon. W. E. Gladstone. Oxford. Clarendon Press. 1896.

napisal o posmrtnem življenju. Zakaj pišem o tem? pravi. Zato, ker mnogi na te resnice nikdar ne mislijo. Grožnje so kakor obljube bistven del v ekonomiji odrešenja, in koliko prostora dajejo dandanes v odgoji strahu božjemu? In vendar je dejal apostol: »Ker vemo, da se je bati Gospoda, prigovarjamo ljudem« (II. Kor. 5. 11.). Nato razlaga Gladstone dogmo o peklu, dogmo, kakor se nahaja v katoliški cerkvi. Nerazsodni ljudje se rogajo, a razboriti možje se vračajo k »mističnim strokam«. Dr. A. U.

(Sežiganje mrličev.) Toliko se je borila moderna brezverska veda zoper pokopališča, češ, da so rodišče nevarnih nalezljivih bolezni. Kruto je zahtevala sežigališča. Zdaj mora ista veda priznavati, da je nje poglavitni dokaz ničast. Najprej se je pokazalo, da bacili po grobeh živé le malo časa. Bacili kolere živé le še osemindvajset dni po pogrebu; bacili vročinske bolezni šestindevetdeset dni, sušice petindevetdeset do sto in trindvajset dni; samo bacili, ki so krivi vnetja vranice, živé morda nekaj nad eno leto. Potem pa se je tudi pokazalo — in to je poglavitno — da je zemlja za mikrobo nepredirna. Mikro-organizmi ne morejo skozi zemljo, če tudi so v zemlji vodine. Razvidno je zopet enkrat, da se veda bori za marsikaj samo zato, ker je proti krščanski misli. Samo zato se je potegovala za sežiganje mrličev, ker je sežiganje mrličev zoper krščanski čut. Dr. A. U.

(Mohamedan v zbornici.) Na Francoskem prihaja Grénier, poslanec Pont-Arlie-a, v turški obleki s turbanom na glavi v zbornico. Tu se »na čilimih klanja do zemlje«, pada na tla, poljublja jih, sploh vede se popolnoma, kakor mu veleva koran. Vsa zbornica ga gleda, gleda in — čudi se mu. Le tega mu niso pustili, da bi si v zbornici umival noge.

Ta pojav je za katoličana vsega premisleka vreden. Vemo, da je »toleranca« geslo nove dobe, da novodobni pesnik poje muzulmanom:

„Po svoje jaz — vi pa po svoje
Kot bratje častimo Bogá;
Molitev je dobra i vaša,
Če dobrega vzdih je srcá“ —

a ne to, nekaj drugega nas polni s čudom. Čudimo se, da so še vedno katoličani, »ki ne vidijo«. Turek pride v katoliško zbornico, pride žid, pride ognjemolec; žebrá in se klanja — vstrpni liberalci in krotki katoličani molcé in čudé se strme vanj. A pride naj katoliški poslanec, pokriža naj se, pokliče naj sv. Duha, darivca tudi državne modrosti — kako se mu bodo zakrohotali »vstrpni« liberalci, in kako se ga bodo sramovali — katoličani bratje! — To je — svoboda vesti! Z zasmehom in s silo tlačijo katoliško zavest, a dvigajo, občudujejo izpovedanje — zmote. In mi katoličani molčimo; kam molčimo, mi se sramujemo javno izpovedovati svojo vero, mi se bojimo, da nas ne bi svet imel za »mračnjake«! Dr. A. U.

(Ali bivajo živa bitja na zvezdah?) Tega vprašanja se je dotikal v svojem letnem poročilu M. Jansen, zastopnik francoske vednostne akademije pri zadnji seji »Institut de France« l. 1896. Trdil je, da znanstveno raziskovanje vedno bolj potrjuje podmčeno, da so tudi na zvezdah živa bitja. Analogije in primere med našo zemljó in sosednjimi zvezdami jo podpirajo: a) Splošni

zakoni spričujejo isti svetovni razvoj v vsem ozvezdju. Zemlja po Kopernikovih in Keplerjevih iznajdbah ni več osamljen svet, marveč član solnčne družine. b) Daljnogledi so pokazali na zvezdah zemeljskemu podobno površje: hribe, doline, morda tudi morja. c) Spektralna analiza je dokazala, da ima svetovje povsod isto kemično sestavo. d) Isto sredstvo je razkrilo voden par na zvezdah. — Po analogiji se torej nenaravnost sklepa, da biva organsko življenje tudi na zvezdah. Pogoji za življenje bivajo na njih, torej biva tudi življenje. Jansenovo dokazovanje je pravilno, toda samo po sebi pač ne dokazuje več, nego precejšnjo dozdevnost neke podmene.

Dr. Jan. Ev. Krek.

(Mednarodni katoliški znanstveni shod.) *Congres scientifique internationale des Catholiques* bo zboroval letos četrtrič v Freiburgu na Švicarskem. Dosedaj je bilo določeno, da se prične v ponedeljek, dné 9. avgusta. Na splošno željo je pa pripravljavni odbor otvoritev za nekaj dni naprej prestavil. Letošnji shod bo vrlo znamenit za katoliško vedo. Pri zadnjem shodu, ki se je vršil v Brüsselju, se je prijavilo 130 spisov. Za Freiburg jih je že zdaj obljubljenih 190 in sicer: 150 z natančnim naslovom tvarine, ki jo obravnavajo, 40 pa brez točnejših določil. Shod je razdeljen v razne vednostne oddelke. Dosedaj ima n. pr. orijentalški oddelek 16 spisov, antropologični 10. Pripravljavni odbor se nadeja, da bo požrtvovalnost razboritih udeležencev omogočila vkljub ogromnim stroškom izdajo vseh znamenitih del, ki se obetajo iz Belgije, Nemčije, Francoskega in Amerike. Slovencev se dosedaj še nobeden ni udeležil bivših treh katoliških znanstvenih shodov. Francoščine večim katoliškim izobražencem toplo priporočamo ta shod. Opozarjamo jih tudi na že izdana poročila o prejšnjih treh shodih.

Dr. Jan. Ev. Krek.

(Freiburško katoliško vseučilišče) ima letošnji zimski tečaj 60 profesorjev, 263 vpisanih dijakov in 112 izvanrednih poslušalcev. Svoje delovanje za 1896/7 je pričelo s slovesno inavguracijo dné 16. nov., drugi dan po prazniku bl. Alberta Velikega, ki je poleg bl. Petra Kanizija zavetnik vseučilišča. Sv. Oče je poslal k ti slovesnosti monakovskega nuncija, Mgr. Lorenzellija kot zastopnika. Škof lozanski (Lausanne) in ženevski (Genf) in tešinski škof-upravitelj so poleg državnega sveta, poslancev velikega sveta in mnogobrojnega drugega občinstva počastili ta shod. — Nuncij je v svojem krasnem nagovoru pokazal i diplomatično spretnost, i svojo temeljito učenost. Stavil je tri vprašanja: Ali biva veda? Kje biva? Kaj je treba storiti današnjim in prihodnjim učenjakom? Odgovarjal je: 1. Najvišja načela, splošni zakoni in mnogobrojni zaključki bivajo; torej biva veda. 2. Najčišče, najobširnejše in najvzvišenejše biva v delih dveh bratskih duševnih velikanov: Aristotela in sv. Tomaža Akvinskega. 3. Učenjaki morajo torej najprej braniti dedščino, ki so nam jo zapustili naši predniki; pomnoževati jo morajo z vsemi novimi, res vednostnimi pridobitvami, ki jih morajo združevati z načeli Aristotela in Tomaža Akvinskega. Nuncij se je s tem pokazal pravega zastopnika sv. Očeta, ki ob vsaki priliki poudarjajo omenjena načela.

Dr. Jan. Ev. Krek.

(Nagrade za znanstvene spise.) Na saragoškem vseučilišču je »pravno-znanstvena aragonska akademija« razpisala letos v čast svojemu zavetniku

sv. Tomažu Akvinskemu deset daril za spise vseučiliščnih dijakov. Tvarina spisom je zelo srečno izbrana: 1. Kozmologične teorije sv. Tomaža Akv. (Za to delo je namenjeno darilo infantinje Izabele.) 2. Umstveni temelj pravnih nauk v 'Syllabu'. (Darilo saragoškega nadškofa.) 3. Kako se dokazuje načelo vzročnosti po načelu protislovja? (Darilo vseučiliščnega rektorja Ant. Hernandez Fajarnes-a) 4. Aragonska legenda. (Darilo poslanca Sig. Moreta.) 5. Splošne služnosti v aragonskem pravu: njihov izvor, zgodovina, dejansko stanje, primerjajoče zakonodavstvo in kritika. (Dar poslanca Joahima Gil Bergesa.) 6. Kolektivno hudodelstvo. (Darilo praktično-pravne aragonske akademije.) 7. Španska bogoslovsko-pravna šola mednarodnega prava. (Darilo saragoškega odvetniškega zbora.) 8. Pokrajina (region) in dežela (province) kot naravna uda v državi. (Darilo državnega gubernatorja Vl. Martinez del Campo.) 9. Zgodovina zmešnjav v Aragoniji in Navari o priliki prepira med D. Juanom II. in princem de Viana. (Darilo mestnega župana Lad. Gvizueta.) 10. Kazen in njen namen po sv. Tomažu Akv. (Darilo častnega predsednika akademiji markija de Valle-Ameno.)

Do 15. februvarija 1897 se morajo vsi spisi s priloženim zapečatenim imenom vložiti. V praznik sv. Tomaža Akvinskega 7. marcija se bodo darila razdelila v slovesni skupščini. Bog daj, da bi naša Leonova družba mogla posnemati saragoško akademijo. Zato je pa seveda najpreje treba, da bi slovenski velmožje posnemali požrtvovalne, za katoliško vedo navdušene španjske veljake.

Dr. Jan. Ev. Krek.

(Kantova dela.) Berolinska vednostna akademija je sklenila priobčiti novo kritično izdajo Kantovih del, da izpolni, kot pravi, dolžnost, ki jo ima nemški narod z ozirom na čast »svojega velikega modroslovca«. Po celem svetu išče podatkov: Kantovih pisem, njegovih rokopisov, knjig z njegovimi lastnoročnimi opazkami in zvezkov njegovih učencev. Kritična izdaja Kantovih del pač ne bo rešila njegovih zmotnih načel.

Dr. Jan Ev. Krek.

(Važni rokopisi.) V eni zadnjih sej berolinske akademije je poročal prof. Ad. Harnach o treh gnostičnih spisih iz 2. stoletja po Kr., ki jih je našel M. Ch. Schmidt v Kajiri. Kupil jih je egiptovski berolinski muzej. Pisani so na papyrus in obsegajo: apokrifni Janezov evangelij (Εὐαγγέλιον κατὰ Μαρίαν, ali Ἀπόκρυφον Ἰωάννου); Modrost Jezusa Kristusa (Σοφία Ἰησοῦ χριστοῦ), skoraj gotovo spis gnostika Valentina, in Petrova dejanja (πράξεις Πέτρου). Te spise pozna že Irenej (adv. haer. I.) in učenjaki že težko pričakujejo, da se v celoti ponatisnejo ti starodavni slovstveni ostanki iz prve krščanske dóbe.

Dr. J. Ev. Krek.

(Seismometer.) Pri nobeni naravni sili se ne kaže onemoglost človekova nasproti naravi tako očitno, kakor pri potresu. To, kar je človek od prve mladosti navajen smatrati za vzor nepremakljivosti, to se mu vsled nevidne in neznane moči stresa in ziblje pod nogami. Strah in groza prešine človeka, ker si je v svesti, da se te sile ne more niti ubraniti, niti pred njo bežati. Vsled tega je tudi opazovanje raznih pojavov pri potresu težavno, podatki negotovi, ker je opazovalec redkokdaj popolnoma mirnodušen. Zares je potreba že precej mirne krvi, da človek pri hudem sunku, ko se mu hoče poslopje

nad glavo zrušiti, vzame uro in natanko določi čas in smer potresa. — Dolgo časa že rabimo orodja, ki ž njimi merimo toplino, zračni tlak, množino dežja, hitrico vetra itd. Pri opazovanju potresa pa zanimivost preneha, človek spozna, da je zanj rešitev življenja imenitniši, nego li opazovanje potresa. Še le v najnovejšem času so se učenjaki jeli resno pečati z izumitvijo aparata, ki bi ž njim mogli potres opazovati, njegovo smer, silo itd. določiti. Tako orodje imenujemo »seismometer« ali »seismograf«. Dober in povsem raben seismometer sestaviti ni lahko, in vkljub mnogoštevilnim jako bistrournim iznajdbam še vedno nimamo orodja, ki bi ustrezalo vsem zahtevam. Porabno orodje mora kazati najmanjše utripanje zemske skorje in tudi močne sunke, mora značiti smer in čas potresa, in vsaj približno tudi množino stresov. Nadalje mora orodje ostati rabno in nepoškodovano tudi pri najhujših udarcih. Ta zahteva utegne biti še najbolj kočljiva, kajti pri silnih navpičnih udarcih v Kalabriji l. 1783. in v Riobambi v južni Ameriki l. 1797. so hiše odskočile na kviško in se porušile še le, ko so padale nazaj na zemljo; kameniti poulični tlak je raztrgalo in kamenje vrglo v zrak, več ljudi je udarec vrgel kvišku in do 30 m daleč. Da pri tacih elementarnih silah ne more nobeno orodje pravilno delovati, je povsem jasno. Kakor pa termometer zadošča le navadnim toplinam, ni pa sposoben za hudo vročino, enako ima tudi navadni seismometer nalogo podajati gibanje zemeljske skorje sicer v navadnih razmerah, nikakor pa ne v enacih izvenrednih slučajih. Zibanje zemeljske skorje so prvi opazovali Kitajci in sicer že pred 2000 leti. Choko je izdelal velik bakren kotel, kateri je imel na zunanjem obodu osmero zmajevih glav. Vsaka glava je imela v žrelu krogeljico. Okoli vse posode je stalo ravno pod zmajevimi glavami osmero žabjih podob z odprtimi žreli. V sredi posode je viselo težko nihalo, ki se je pri najmanjšem zibanju zemlje zagugalo in sprožilo iz zmajeva žrela eno krogeljico, katera je padla v žabje žrelo. Ker se je nihalo vselej nagnilo na isto stran, od katere je prihajal potres, se je s tem precej natanko določila smer potresa.

Večkrat že se je opazovalo, da so se tekočine v posodah, voda v skledi, pri potresu zazibale, in pri polni posodi se je je tudi nekaj zlilo čez rob. Prve poskušnje se opirajo ravno na ta pojav. Voda, ali kaka druga tekočina, se je potresla s prahom, najbolje z rastlinskim prahom od parklja (*Lycopodium*), pri potresu se je z vodo vred tudi tanka plast prahu zazibala, in nekaj tega prahu je ostalo na krajni steni posode. Kolikor više je segal ta prah na steni, toliko močnejši je bil sunek; poleg tega pa se je precej natanko spoznala tudi smer potresa. Cacciatore v Palermi je namestu vode rabil živo srebro. Napolnil je ž njim plitvo skledico, katera je imela v obsegu osmero majhnih luknjic. Pod vsako luknjo je postavil posodico. Pri potresu se je živo srebro v skledici zazibalo in na isti strani skozi luknjico plusnilo nekoliko živega srebra v podstavljeno posodico, od katere strani je prišel potres. Toda to orodje je kazalo le horizontalno valovito gibanje, vertikalnih sunkov na njem ni bilo moči spoznati. Tudi je dobro označilo le prvi, oziroma prve tresljaje, poznejši sunki, potem ko je vrhnja plast živega srebra odtekla, se niso dali več določiti. Prirodoznanec Mallet je to orodje zboljšal s tem, da

je položil na površje živega srebra majhno ladjico, ki je imela na sredi precej visok in tenek jambor, kateri se je s svojo ostjo dotikal okajene steklene ploče. Pri zibanji zemlje se je gibal tudi jambor in s svojo ostjo na pločo zarisal črte, ki so kazale smer potresa.

Profesor Milne je s tem aparatom združil električni tok, ki ga je napeljal v živo srebro. Nad površjem živega srebra je bila nastavljena kovinska ost, katera se v mirnem stanju ni dotikala srebra. Pri sunku se je površje živega srebra valovito zazibalo in doseglo kovinsko ost, ter na ta način električni tok združilo, ki je bil pa zopet napeljan na uro, ali pa na pisalno orodje.

Vse te priprave so bile le nezadostne, zato so izkušali prirodoslovci izumiti nove aparate. Mallet je postavil na trdno mizo dve vrsti stebričev, ki so imeli v primeri z višavo različno široko podlago in vsled tega svoje težišče v različni višavi. Vsaka stvar stoji tem trdneje, čem bliže dna ima svoje težišče, nasproti pa se tem hitreje prevrže, kolikor višje je težišče, oziroma kolikor manjši je ploskev nje podlage. Prostor med stebriči je posul z drobnim peskom. Pri sunku se je več ali manj stebričev prevrglo v pesek in s tem pokazalo smer potresa. Lasaulx je napravil desko, ki je imela na sredi presekan stožec in na stožcu jako rahlo položeno krogeljo. Okoli stožca je bilo osmero jamic. Potres je vrgel krogeljo raz stožec in obstala je v eni izmed osmerih jamic. Lega krogelje je značila smer potresa.

Na jako bistroumen način je Mallet sestavil avtomatično zaznamovanje časa. Najprej je združil s svojim aparatom nihalo dobre ure, ki bi ob potresu prenehala. Toda kmalu se je prepričal, da stenska ura z navadnim nihalom ni sposobna za opazovanje časa potresa. To izkušnjo smo morali žalibog tudi sami napraviti o ljubljanskem potresu. Skoraj vse stenske ure so že pri prvih sunkih obstale, dočim se žepne ure za potres niti zmenile niso. Na ladjah se v obče ne rabijo stenske ure z nihalom, ampak nalašč v ta namen, slično žepnim uram izdelane, kronometer imenovane, ki kažejo tudi v najhujšem viharji. Enako uro je toraj Mallet na naslednji način priredil: Oba kazalca je na koncih nekoliko zakrivil, ter na nju pritrdil majhne kocke iz plutovine, ki je bila napojena z glicerinstim črnilom. Ploskev s številkami se je dala nekoliko proti kazalcema premikati in je bila v zvezi z elektro-magnetom. Pri potresu je seismometer električni tok sklenil, električni magnet je za trenutek dvignil ploskev s številkami proti kazalcema in jo zopet odmaknil. Kjer sta se kazalca dotaknila ploskve, ondi sta se poznali dve črni piki, ki sta natančno kazali čas potresa.

Vsa doslej navedena orodja so le deloma izpolnovala svojo nalogo. Velikost sile, ki je delovala pri potresu, se ni dala določiti, močni navpični sunki so bili skoro brez vpliva na seismometer in slednjič je orodje sicer zaznamovalo prvi sunek, toda večja množina prejšnjih udarcev se ni mogla več opazovati. Ni čuda, da so ta orodja na meteorologičnih postajah opustili in so jih izkušali nadomestiti z boljšimi izumitvami. Gibanje zemlje pri potresu se zamore vršiti na trojni način; valovito, premočrtno gibanje v vodoravni ploskvi v vseh možnih smerih slično gibanju vodnega površja, ako

vržeš kamen vanjo; to gibanje se zamore določiti s pomočjo dveh pravokotno med seboj obrnjenih sestavljač (Componenten); in slednjič navpično gibanje. Slavni Galilei je opazoval v cerkvi svetilnico, ki je viseča na vrvi se semtertja gibala, to ga je napeljalo, da je jel natančneje preiskovati zakone nihanja. Na enak način je pred nekoliko desetletji Prost v Nizzi opazoval, da se svetilnik v salonu časih lahko zaziblje brez kakega vidnega vzroka. Najmanjše tresenje je bilo čutno, ako je solnce sijalo na steklene okraske, katerih odsev se je dobro vidno zazibal na steni. Po skrbnem opazovanju se je prepričal, da je temu vzrok večje ali manjše tresenje zemlje. Napravil si je nihalo ter ž njim opazoval v Nizzi komaj čutno tresenje za časa bljuvanja Vezuva l. 1867.

Med vsemi pripravami je nihalo najbolj sposobno naznanjati nam gibanje zemlje v vodoravni ploskvi. V istini se ne ziblje nihalo, temveč le njegova soseščina. Ako se tedaj na spodnji strani nihala pritrdi tanka prožna ost, ki se na lahko dotika okajene ploskve, tedaj se bodo pri najmanjšem tresenju pokazale črte in poteze na ploskvi. Nihalo miruje, ploskva pa se pod nihalom premika. Z enakimi orodji so opazovali že pred dvajsetimi leti potrese v južni Italiji, posebno pa v novejšem času na Japonskem, kjer so deloma evropejski učenjaki to orodje na različne načine zboljšali.

Posebno profesor Tomaž Gray v Glasgowu na Angleškem se je mnogo trudil, da bi nihalo v ta namen priredil. Prvotno orodje je imelo mnogo nedostatkov, črte, ki jih je nihalo napravljalo so bile pri srednjemočnih sunkih le kratke, pri malenkostnem zibanju tako neznatne, da so se komaj razločevale. Prva njegova skrb je bila tedaj grafična znamenja povečati. Zato je obesil težak na sredi votel svinčen krog na tri niti, kakor visi skledica pri tehtnici. Pod tem težkim svinčenim nihalom je bila nekoliko centimetrov oddaljena na sredi prevrtana ploskev, skozi katero je bil vtaknjen vzvod (Hebel) tako, da je s krajšim ramenom bil sklenjen z nihalom, z drugim daljšim ramenom pa se je dotikal pisalne ploče. Vsako najmanjše zibanje nihala je tedaj vzvod tolikrat povečano narisal na pločo, kolikorkrat je bila ena rama daljša od druge. To orodje je z različnimi nebistvenimi izpremembami bilo v rabi na različnih observatorijih in je večjidel dobro služilo za opazovanje horizontalnega valovitega zibanja zemljine skorje. Glavni nedostatek je bil ta, da so pri ponavljanju sunkov bile črte na ploči tako goste in se na različne načine križale, da ni bilo mogoče določiti prvotne smeri potresa. Prof. Milne je zato nadomestil pločo s papirjem, ki se je z enega valjarja navijal na drugega. Vzvod s pisalom zdaj ni več križal prvotnih črt, ker je vedno nov papir, slično brzojavnemu stroju, prihajal pod črtalo. Drugi nedostatek nihalnega seismografa je bil ta, da ni bilo ž njim možno vertikalnih sunkov opazovati. Tudi za to je sestavil Gray posebno orodje, katero je imelo nalogo zaznamovati vertikalne sunke.

Za tehtanje različnih stvari rabimo takozvane peresne tehtnice. Spiralno pero stavi skledici večji ali manji odpor nasproti, in kazalec ob strani kaže, kolik mora biti utež na skledici, da se pero do gotovega merila poniža. Ako pri peresni tehtnici pod stojalo z roko na lahko udarimo na kviško, tedaj se bode skledica z utežem nekoliko posedla, potem zopet stopila na staro mesto.

Na enak način je Gray sestavil seismometer za vertikalne udarce. Mehko spiralno pero je bilo sklenjeno z vzvodom, kateri je bil na enem koncu pritrjen, na drugem pak je imel primeren utež. Pri vertikalnem udarcu se utež vsled peresne prožnosti nekoliko poniža, potem pa zopet kviško dvigne. Z utego je združeno pisalo, katero na ploči zariše črto in smer potresnega sunka. Da se pa pri ponavljanju sunkov ne delajo črte vedno na enem in istem mestu, je ploskev okrogla, ter se počasi suče, blizu ob periferiji pa pisalo napravlja znamenja. Na ta način je lahko mogoče tudi natančno šteti število potresnih sunkov.

V najnovejšem času rabijo na observatorijih potresna orodja, katera so napravljena za opazovanje navpičnega in vodoravnega zemeljskega gibanja. Nihalo in utež s peresom imata kazalce, ki se drgneta ob široke, s papirjem prevlečene valjarje. Kadar je zemlja mirna, tedaj se napravita dve čisto vsopredni črti krog valjarja. Pri najmanjšem gibanju pa se zariše več ali manj upognjena črta na papir na valjarju. Z orodjem je združena tudi ura, ki nje kazalce elektromagnet o potresu pritisne na pločo, ter na ta način natančno zaznamuje čas potresa.

To pripravo s pridom rabijo v južni Italiji, ki se skoro vedno po nekoliko ziblje, in zlasti opazovališče na Vezuvu je izdalo že mnogo zanimivih podrobnosti in podatkov o potresih. Tudi na Japonskem je Wagner skrbno opazoval tamošnje potrese in v ta namen rabil navedeno orodje.

Kan. J. Sušnik.

Glasnik „Leonove družbe“.

Že pred veliko potresno katastrofo so se bili zbrali rodoljubje v Celje, posvetovat se o potrebi znanstvenega društva na krščanski podlagi. Sestavili so tudi pravila, ki jih je potrdilo visoko ministerstvo dné 9. januarja 1895, št. 33.652. A zaradi velike potresne nesreče se je vsa stvar zavlekla. Šele na 19. dan novembra 1896 je bilo mogoče sklicati prvi občni in osnovalni zbor.

Osnovalni zbor na dan sv. Elizabete 1. 1896.

Ta dan je bil velepomnljivi rojstni dan slovenske „Leonove družbe“. Prišli so razumniki z raznih strani in osnovali znanstveno društvo, z imenom po velikem lučnjaku krščanske vede, Leonu XIII.

Zbor je izbral za predsednika osnovalnega in prvega občnega zbora monsignora dr. Mahničiča. Predsednik je pojasnjeval veliki smoter novega društva, ki mu je namen »zbirati in vzpodbujati na znanstveno delovanje krščanski misleče može po Slovenskem; gmotno podpirati znanstvena početja; navajati na znanstveno delo mlade pisatelje; skrbeti za gmotno podporo in znanstveno izobraženje ter za krščansko življenje slovenskih visokošolcev«. Dokazoval je iz materijalističkih in nihilistiških teženj naše dôle potrebo takega društva. Navduševal je vse na složno krepko delovanje. Naposled je

predlagal, da naj se voli novemu društvu odbor ali ravnateljstvo in pa deloma tudi že starešinstvo za slovenske visokošolce, in je vodil volitve.

Izvoljeni so bili z večino :

dr. Janez Krek, bogosl. profesor, za podpredsednika;

dr. Aleš Ušeničnik za tajnika;

dr. Josip Debevec za blagajnika;

msgr. dr. Anton Mahnič, zdaj škof krški

dr. Josip Pavlica, bogosl. profesor

kan. dr. Ivan Mlakar, bogosl. profesor

} za odbornike;

dr. Karol Štrekelj, univ. profesor

dr. Janez Janežič, bogosl. profesor

Josip Rozman, kaplan

} za namestnike odbornikov.

Gledé na predsednika so se glasovi cepili. Naposled so na predlog monsignora dr. A. Mahniča navzoči izvolili z vsklikom za predsednika *prelata dr. Jan. Kulavica*, semeniškega vodjo.

V starešinstvo so bili izvoljeni :

prelat dr. And. Čebašek, stolni dekan,

dr. Josip Debevec,

dr. Fr. Detela, gimn. ravnatelj,

Josip Hubad, gimn. ravnatelj,

msgr. Fr. Jančar,

dr. Janez Janežič, bogosl. profesor.

Josip Jenko, gimn. profesor,

kanonik Andrej Kalan.

dr. Janez Krek, bogosl. profesor,

kanonik dr. Ivan Križanič, bogoslovni profesor,

prelat dr. Janez Kulavica, sem. vodja,

dr. Fran Lampe, prof. bogoslovja,

dr. Josip Lesar, prof. bogoslovja,

msgr. dr. A. Mahnič, zdaj škof krški,

dr. Josip Marinko, gimn. profesor,

dr. A. Mihalič, okrožni zdravnik,

kanonik dr. Ivan Mlakar,

kanonik dr. Josip Pajek,

dr. Fran Papež, odvetnik in deželni poslanec,

Fr. Pavletič, sodnijski praktikant,

dr. Josip Pavlica, sem. špiritual,

Leopold Picigas, prefekt,

Fran Robič, državni poslanec,

Josip Rozman, mestni kaplan,

p. Hugolin Sattner, gvardijan,

Viljem Schweitzer, odv. koncipijent,

dr. Fr. Sedej, c. kr. dvorni kaplan in ravnatelj,

kanonik Josip Smrekar, bogosl. profesor,

kanonik Jan. Sušnik,

p. Stan. Škrabec,

dr. Josip Šorn, gimn. profesor,

dr. Karol Štrekelj, univ. profesor,

dr. Ivan Šušteršič, odvetnik,

dr. Aleš Ušeničnik,

dr. Fran Ušeničnik, špiritual,

Miha Vošnjak, državni poslanec,

Julij Wartho, katehet.

Društvo se deli v odseke. Določili so odsek za bogoslovje, modroslovje, socialno vprašanje, leposlovje, pravoznanstvo, naravoslovje in zgodovino. Pomnožitev starešinstva, organizacijo odsekov in druge določitve pa je osnovni zbor prepustil odboru in bodočim zborom.

Tako je bila »Leonova družba« zasnovana.

Tajnik je volitve naznanil pismeno posameznim odbornikom in starešinam, javno pa v »Slovenca« s pozivom na vse razumnike po Slovenskem.

Dné 23. decembra 1896 je imel odbor »Leonove družbe« prvo sejo. Predsednik prelat dr. Kulavie je izjavil, da provizorično vzprejme predsedništvo. Navzoči odborniki so se posvetovali o glasilu »Leonove družbe«. Po daljšem razgovoru so določili na predlog dr. J. Kreka listu ime: »Katoliški Obzornik«. Uredništvo je prevzel dr. Aleš Ušeničnik. Sklenili so tudi, naj ustanovniki in redni člani dobivajo list brezplačno, podporni člani za 1 gld., vsi drugi pa za gld. 2:50.

Dné 8. februarja 1897 je odbor vzprejemal člane. Družba ima doslej devetnajst ustanoviteljev, dvainsedemdeset rednih in osemštirideset podpornih članov.

Kar smo že drugje povedali, povejmo še enkrat! »Leonova družba« živi. A motil bi se, kdor bi mislil, da sme sedaj deti roke v naročaj in čakati čudežev »Leonove družbe«. Taka družba, kakor je ta, dobiva vso životno moč od družabnikov. Delavnih članov treba, sicer mora shirati, kakor je pri nas res shirala že marsikaka čvrsto spočeta misel, kateri je pa maloskrbnost naša odtegnila potrebnega rediva. Zelo dvoumno uslugo bi storil slovenskemu ugledu, kdor se je oduševljal za »Leonovo družbo« a bi se sedaj, ko je zasnovana, zavlekel v kot brezdelnosti. Sedaj je čas dela.

Čas je, da se združijo vsi rodoljubi na zdušno delo. Smoter je velik in le z združenimi močmi ga je mogoče doseči. Naj nihče ne prereka, da nima moči. V Slovencih je sila moči, le da spé in da jih treba vzbuditi. Znanstvo je toli obširno, in redek je omikanec, ki ne bi čutil v sebi posebnega veselja za kako stroko. Če pa kdo po resnici ne čuti zvanja, da bi zastavil pero, podpira naj družbo vsaj gmotno. Saj tudi gmotnega rediva ji je treba, če hoče zvesta svojemu smotru pospeševati znanstvena podjetja, če hoče podpirati slovenske visokošolce.

Člani družbe so najprej redni člani, ki so dovršili nauke na visokih šolah ali pa, ki so se sicer skazali v znanstvenih delih. Dolžni so plačevati po deset kron letnine, podpirati društvene namene v obče in po možnosti sodelovati z znanstvenimi spisi in predavanji. Ustanovitelji družbe so vsi, ki ji plačajo enkrat za vselej vsaj sto kron. Ustanovitelji imajo vse pravice rednih članov: namreč aktivno in pasivno volilno pravico, bodisi v ravnateljstvo, bodisi v odseke. Podporni člani pa plačujejo po štiri krone letnine in imajo pravico udeleževati se vseh društvenih shodov in dobivati poročila o društvenem delovanju.

Pozdravljeni torej širom slovenskih stranà vsi, ki v njih sreih še gorí ljubezen božja in ljubezen domovinska! Ta ljubezen bo jih gotovo storila prijaznive »Leonovi družbi«, saj je le-ta ljubezen »Leonovi družbi« edino gibalo in gonilo! »Leonova družba« hoče biti falanga kraljestva resnice in luči zoper moči temè, zmoto in laž!